

๒. เวทนาสังยุต

ปฐมกสคาถวรรคที่ ๑

๑. สมာธิสูตร

ว่าด้วยผู้มีจิตตั้งมั่นรู้เหตุเกิดและดับแห่งเวทนา

[๑๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น
ไฉน คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เวทนา ๓ เหล่านี้แล.

[๑๖๐] สาวกของพระพุทธเจ้ามีจิตมั่นคงดีแล้ว มี
สัมปชัญญะ มีสติ ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนาและเหตุ
เกิดแห่งเวทนาทั้งหลาย อนึ่งเวทนาเหล่านี้จะ
ดับไปในที่ใด ย่อมรู้ชัดซึ่งที่นั่น (คือนิพพาน)
และทางดำเนินให้ถึงความสิ้นไปแห่งเวทนาเหล่า
นั้น เพราะสิ้นเวทนา ภิกษุเป็นผู้หมดความหิว
ปรินิพพานแล้ว.

จบ สมာธิสูตรที่ ๑

เวทนาสังยุต

ปฐมกสคาถวรรคที่ ๑

อรรถกถาสมาธิสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในสมาธิสูตรที่ ๑ แห่งสฬายตนวรรคในเวทนาสังยุต ดังต่อไปนี้.

บทว่า **สมาहित** ความว่า มีจิตตั้งมั่นด้วยอุปจาร หรือด้วยอัปปนา. บทว่า **เวทนา จ ปชานาติ** ความว่า สวากของพระพุทธเจ้า ย่อมรู้ชัดเวทนาด้วยสามารถแห่งทุกขสัง. บทว่า **เวทนานนฺจ สมภว** ความว่า ย่อมรู้ชัดเหตุเกิดแห่งเวทนาเหล่านั้นแล ด้วยสามารถแห่งสมุทยสัง. บทว่า **ยตุถ เจตา** ความว่า เวทนาเหล่านี้ จะดับในนิพพานใด- ย่อมรู้ชัด ซึ่งนิพพานนั้น ด้วยสามารถแห่งนิโรธสัง. บทว่า **ขุยกามิน** ความว่า ย่อมรู้ชัดทางดำเนินให้ถึงความสิ้นไปแห่งเวทนาเหล่านั้นแล ด้วยสามารถแห่งมรรคสัง. บทว่า **นิจฺจาทโต ปรินิพฺพุโต** ความว่า ภิกษุผู้หมดค้นหา ปรินิพพานแล้วด้วยความดับกิเลส. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาอันเที่ยวไปในการพิจารณาด้วยประการดังนี้. ตรัสสมณะและวิปัสสนาด้วยบททั้งสองในคาถาทั้งหลาย. ตรัสสังจะ ๔ ด้วยบทที่เหลือ การกำหนดธรรมเป็นไปในกัมมิ ๔ อันรวบรวมธรรมไว้ทั้งหมด ก็ได้ตรัสไว้ในพระสูตรนี้ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาสมาธิสูตรที่ ๑

๑. บาลี เป็น ปฐมสคาถวรรค

๒. สุขสูตร

ว่าด้วยผู้รู้ว่าเป็นทุกข์ย่อมหมดความยินดีในเวทนา

[๓๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น
ไฉน คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เวทนา ๓ เหล่านี้แล.

[๓๖๒] ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็น
สุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็
ตาม ทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอกอยู่ ภิกษุ
รู้ว่า เวทนานี้เป็นทุกข์ มีความพินาศเป็นธรรมดา
มีความทำลายเป็นธรรมดา ถูกต้องความเสื่อมไป
อยู่ ย่อมคลายความยินดีในเวทนาเหล่านั้น ด้วย
ประการอย่างนี้.

จบ สุขสูตรที่ ๒

อรรถกถาสุขสูตรที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัยในสุขสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อทุกขมสุข สห ได้แก่ มิใช่ทุกข์มิใช่สุข พร้อมด้วยสุข
และทุกข์ บทว่า อหฺมตฺตตฺถจ พหิทฺธา จ ความว่า ของตนและของคนอื่น.
บทว่า โมสฺสมํม คือมีความพินาศเป็นสภาพ. บทว่า ปโลกีนํ คือทำลาย
มีความแตกเป็นสภาพ. บทว่า มุสฺส มุสฺส วยํ มุสฺสํ ความว่า ถูกต้อง

ความเสื่อมเพราะถูกต้องด้วยญาณ. บทว่า เอวัง ตตฺถ วิรุชฺชติ ความว่า ย่อมคลายความยินดี ในเวทนาเหล่านั้น ด้วยประการอย่างนี้. ในพระสูตร แม่นี่ ตรัสเวทนาอันเกี่ยวไปในการพิจารณา ตรัสการถูกต้องด้วยญาณ ในกาลาทั้งหลาย.

จบ อรรถกถาสุตฺตที่ ๒

๓. ปหานสูตร

ว่าด้วยพึงละราคานุสัยเป็นต้นในเวทนา ๓

[๓๖๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น โฉน คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงละราคานุสัยในสุขเวทนา พึงละปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา พึงละอวิชชานุสัยในอทุกขมสุขเวทนา เพราะเหตุที่ภิกษุละราคานุสัยใน สุขเวทนา ละปฏิฆานุสัยในทุกขเวทนา ละอวิชชานุสัยในอทุกขมสุข- เวทนา ภิกษุนี้เราเรียกว่า เป็นผู้ไม่มีราคานุสัย มีความเห็นชอบ ตัด ตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว ได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว เพราะละมานะได้โดยชอบ.

[๓๖๔] ราคานุสัยนั้น ย่อมแก่ภิกษุผู้เสวยสุข
เวทนาไม่รู้สีกตัวอยู่ มีปกติไม่เห็นธรรมเป็น
เครื่องสลัดออก ปฏิฆานุสัยย่อมมีแก่ภิกษุผู้เสวย
ทุกขเวทนา ไม่รู้สีกตัว มีปกติไม่เห็นธรรมเป็น
เครื่องสลัดออก บุคคลพลัดเพลินอทุกขมสุข-

เวทนาซึ่งมีอยู่ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีปัญญา

ประจวบปฏิพิทฺรงแสดงแล้ว ย่อมไม่หลุดพ้นไป

จากทุกข์เลย เพราะเหตุที่ภิกษุผู้มีความเพียร

ละทิ้งเสียได้ด้วยสัมปชัญญะ เธอชื่อว่าเป็น

บัณฑิตย่อมกำหนดรู้เวทนาทั้งปวง ครั้นกำหนด

รู้เวทนาแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้ในปัจจุบัน

ตั้งอยู่ในธรรมถึงที่สุดเวท เมื่อตายไป ย่อมไม่

เข้าถึงความนับว่า เป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง เป็น

ผู้หลง ดังนี้.

จบ ปทานสูตรที่ ๑

อรรถกถापทานสูตรที่ ๑

พิงฺทราบวินิจฉัยในปทานสูตรที่ ๑ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อจฺเจชฺช ตยฺหิ ความว่า ตัดค้นหาแม่ทั้งปวงได้เด็ดขาด
แล้ว. บทว่า นีวตฺตยิ สลฺโยชนํ ความว่า เพิกถอนสังโยชน์ทั้ง ๑๐
อย่างได้แล้ว คือได้ทำให้หมดมูล. บทว่า สมฺมา คือโดยเหตุ คือโดยการณํ.
บทว่า มานาภิสมยา ความว่า เพราะเห็นและละมานะเสียได้ ด้วยว่า
อรหัตตมรรค ย่อมเห็นซึ่งมานะด้วยสามารถแห่งกิจ. นี้จัดเป็นการละมานะ
นั้นด้วยทัสสนะ. ส่วนมานะนั้นอันอรหัตตมรรคนั้นเห็นแล้ว ย่อมละได้
ทันทีเหมือนชีวิตของสัตว์อันบุคคลเห็นละได้ด้วยสามารถทิวฐิณะนั้น. นี้ จัด
เป็นการละมานะนั้นด้วยปหานะ. บทว่า อนฺตมาติ ทฺกฺขสฺส ท่านอธิบาย

ว่าที่สุด ๔ เหล่านี้ ไฉ คือที่สุดมีเขตแดนเป็นที่สุด ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า
เครื่องผูกกาย ย่อมคร่ำคร่าเป็นที่สุด หรือมีความสดสวยเป็นที่สุดดังนี้ ๑
ที่สุดแห่งความลามกพระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า นี่เป็นที่สุดแห่งชีวิต นะภิกษุ
ทั้งหลายดังนี้ ๑ ส่วนสุดท้ายท่านกล่าวอย่างนี้ว่า กายของตนมีที่สุดอย่างหนึ่ง
ดังนี้ ๑ ส่วนสุดท้ายท่านกล่าวอย่างนี้ว่า นั่นแลเป็นที่สุดแห่งทุกข์ เพราะสิ้น
ปัจจัยทั้งหมดดังนี้ ๑ ในที่สุด ๔ เหล่านั้น ภิกษุได้ทำที่สุดกล่าวคือส่วน
ที่ ๔ แห่งวิภูฏทุกข์ทั้งหมดนั้นแล คือได้ทำการเพื่อกำหนด การที่กำหนดไว้
คือได้ทำทุกข์เหลือเพียงร่างกายเป็นที่สุดดังนี้.

บทว่า สมฺปชฌณน นิพฺพตติ ได้แก่ ย่อมละเสียได้ด้วยสัมป-
ชัญญะ บทว่า ตํขยํ นฺุเปติ ความว่า ย่อมไม่เข้าถึงบัญญัติว่าเป็นผู้กำหนด
ขัดเคือง เป็นผู้หลงดังนี้ เธอละบัญญัตินั้นได้แล้ว ได้ชื่อว่ามหาวิณาสพ.
อารัมมณานุสยตรัสไว้แล้วในพระสูตรนี้แล.

จบ อรรถกถาปทานสูตรที่ ๓

๔. ปาตาลสูตร

ว่าด้วยผู้ไม่ปรากฏและปรากฏในบาตาล

[๑๖๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สติแล้ว ย่อมพูด
อย่างนี้ว่า ในมหาสมุทรมีบาตาล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้
สติแล้ว ย่อมพูดวาจาอันไม่มีอันไม่ปรากฏอย่างนี้ว่าในมหาสมุทรมีบาตาล
คุก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า บาตาล นี้เป็นชื่อของทุกขเวทนาที่เป็นไปใน
สรีระแล ปุถุชนผู้ไม่ได้สติถูกทุกขเวทนาอันเป็นไปในสรีระถูกต้องแล้ว

ยอมเสร์้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบออกคร่ำครวญยอมถึงความมมงาย ปุณฺชนผู้
ไม่ได้สดับนี้ เรากล่าวว่า ไม่ปรากฏในบาดาล ทั้งยังไม่ถึงอีกด้วย ส่วน
อริยสาวกผู้สดับแล้ว ถูกทุกขเวทนาอันเป็นไปในสรีระถูกต้อง ย่อมไม่
เสร์้าโศก ไม่ลำบาก ไม่ร่ำไร ไม่ทูบออกคร่ำครวญ ย่อมไม่ถึงความมมงาย
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้สดับแล้วนี้ เรากล่าวว่า ย่อมปรากฏใน
บาดาล ทั้งยังถึงอีกด้วย.

[๓๖๖] นรชนใดถูกทุกขเวทนาเหล่านี้ อันเป็นไปใน
ในสรีระเครื่องนำชีวิตเสี่ย บังเกิดขึ้น ถูกต้อง
แล้ว อดกลั้นไม่ได้ ย่อมหวั่นไหว เป็นผู้ทุรพล
กำลังน้อย ย่อมคร่ำครวญ ร่ำไร นรชนนั้นยอม
ไม่ปรากฏในบาดาล ทั้งยังไม่ถึงอีกด้วย ส่วน
นรชนใดถูกทุกขเวทนาเหล่านี้ อันเป็นไปในสรี-
ระ เครื่องนำชีวิต บังเกิดขึ้น ถูกต้อง อดกลั้น
ไว้ได้ ย่อมไม่หวั่นไหว นรชนนั้นแล ย่อม
ปรากฏในบาดาล ทั้งยังถึงอีกด้วย.

จบ ปาตาสูตฺรที่ ๔

อรรถกถาปาตาสูตฺรที่ ๔

พึงทราบวินิจฉัยในปาตาสูตฺรที่ ๔ ดังต่อไปนี้.

บทว่า ปาตาลี ชื่อว่าบาดาล เพราะอรรถว่า อย่าปรารถนา
เพื่อตกไป ในที่นี้ ย่อมไม่มีที่อาศัย. บทว่า อสนฺตุ อลวิซขมาน ได้แก่

วจาไม่มี ไม่ปรากฏ. บทว่า **เอว วาจํ ภาสติ** ความว่า ปุถุชน ย่อมพูดอย่างนี้ว่า ในมหาสมุทรมีบาดาล. ก็บาดาลนั้น คล้ายเหวในมหานรก ย่อมมีในที่ตกแห่งนี้ซึ่งเป็นปากน้ำเขียว แห่งมหาสมุทร พุ่งไปด้วยความเร็ว จดจักรวาล หรือภูเขาสิเนรุแล้ว ก็พุ่งขึ้น แม้ประมาณหนึ่งโยชน์ สองโยชน์. หรือสิบโยชน์แล้ว ก็ตกลงในมหาสมุทรอีก. น้ำใด เขาเรียกกันในโลกว่า ปากน้ำเขียว ปุถุชนย่อมพูดอย่างนี้ หมายถึงน้ำนั้น. ก็เพราะในน้ำแห่งมหาสมุทรนั้นเป็นที่อยู่อาศัยอันสบายของปลา เต่า เทพดาและยักษ์เห็นปานนั้นฉะนั้น. ชื่อว่า ย่อมพูดวจาอัน ๑ อันไม่มีปรากฏ. ก็เพราะพวกปุถุชนทั้งปวง ย่อมไม่สามารถเพื่อจะดำรงอยู่ด้วยทุกขเวทนาอันเป็นไปในสรีระได้. ฉะนั้น พระองค์ ทรงแสดงว่า นี้แหละบาดาลดังนี้ ด้วยความหมายว่า ไม่ควรเพื่อตกไป จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า **สารีริกานํ โข เอตํ ภิกขเว. บทว่า ปาตালে น ปจฺจุฏฺฐาติ** คือ ไม่ต้องอยู่แล้วในบาดาล. บทว่า **คาคํ** คือ ที่อยู่อาศัย.

บทว่า **กนฺทติ** ความว่า ย่อมคร่ำครวญบ่นเพื่อรำไรตลอดกาล. บทว่า **ทฺพฺพโล** คือมีญาณทรพล. บทว่า **อปฺปตามโก** ความว่า ชื่อว่ามีกำลังน้อย เพราะกำลังแห่งญาณที่น้อย. เพราะอริยสาวกในสูตรนี้ เป็นโสดาบัน ความจริง อริยสาวกผู้โสดาบัน มีหน้าที่ในข้อนี้. ฝ่ายโยคาวจรผู้มีวิปัสสนาแก่กล้าคือความรู้เฉียบแหลมเป็นผู้สามารถดำรงอยู่ได้ ไม่คืนรนไปตามเวทนาอันเกิดขึ้นแล้วได้เหมือนกัน.

จบ อรรถกถาปาตาสสูตรที่ ๔

๕. ทักขัฬพสูตร

ว่าด้วยพึงเห็นเวทนา ๓ โดยความเป็นทุกข์เป็นต้น

[๓๖๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็นไฉนคือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ภิกษุทั้งหลาย พึงเห็นสุขเวทนา โดยความเป็นทุกข์ พึงเห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นลูกศร พึงเห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะ เหตุที่ภิกษุเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์ เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นลูกศร เห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความเป็นของไม่เที่ยง ภิกษุนี้เรากล่าวว่า มีความเห็นโดยชอบ ตัดค้นหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว ได้กระทำที่สุดแห่งทุกข์แล้ว เพราะละมานะได้ โดยชอบ.

[๓๖๘] ถ้าภิกษุใดเห็นสุขโดยความเป็นทุกข์ เห็นทุกข์โดยความเป็นลูกศร เห็นอทุกขมสุขซึ่งมีอยู่นั้นโดยความเป็นของไม่เที่ยง ภิกษุนั้นเป็นผู้เห็นโดยชอบ ย่อมกำหนดรู้เวทนาทั้งหลายได้ ครั้นกำหนดรู้เวทนาแล้ว เป็นผู้หาอาสวะมิได้ในปัจจุบัน คงอยู่ในธรรม ถึงที่สุดเวทนา เมื่อตายไปย่อมไม่นับว่าเป็นผู้กำหนด ชัดเคื่อง เป็นผู้มงามาย.

จบ ทักขัฬพสูตรที่ ๕

อรรถกถาทักขิณสูตรที่ ๕

พึงทราบวินิจฉัยในทักขิณสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุกขโค ทฎฐพพา** ความว่า พึงเห็นโดยความเป็นทุกข์ ด้วยอำนาจความเปลี่ยนแปลง. บทว่า **สลดโต** ความว่า ส่วนทุกข์พึงเห็นว่าเป็นลูกศรด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องแทง. บทว่า **อนิจฺจโต** ความว่า พึงเห็นอทุกข์มสุขโดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยอาการมีแล้วก็ไม่มี. บทว่า **อทุก** คือ ได้เห็นแล้ว. บทว่า **สนฺตํ** คือ มีอยู่เป็นภาพ.

จบ อรรถกถาทักขิณสูตรที่ ๕

๖. สัลลิตถสูตร

ว่าด้วยเวทนาเปรียบด้วยลูกศร

[๓๖๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ย่อมเสวย สุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ก็ย่อมเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในชน ๒ จำพวกนั้น อะไรเป็นความพิเศษ เป็นความแปลก เป็นเครื่องทำให้ต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นรากฐาน ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้าโศก ร่ำไร ร่ำพัน ทูบออกคร่ำครวญ ย่อมถึงความมมงาย เขาย่อมเสวยเวทนา ๒ อย่าง คือเวทนาทางกายและเวทนาทางใจ.

[๓๗๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนู พึงยิง
บุรุษด้วยลูกศร ยิงเข้าบุรุษนั้นด้วยลูกศรดอกที่ ๒ อีก ก็เมื่อเป็นอย่างนี้
บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศร ๒ อย่าง คือ ทางกายและทางใจ
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน อันทุกขเวทนา
ถูกต้องแล้ว ย่อมเสวราโศก ร่ำไร ร่ำพัน ทูบออกคร่ำครวญ ย่อมถึงความ
มมกาย เขาย่อมเสวยเวทนา ๒ อย่าง คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจ
อนึ่ง เขาเป็นผู้มีความขัดเคืองเพราะทุกขเวทนานั้น ปฏิฆานุสัยเพราะทุกข-
เวทนานั้น ย่อมนอนตามเขาผู้มีความขัดเคืองเพราะทุกขเวทนา เขาเป็น
ผู้อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมผลิตเพลินกามสุข ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร
เพราะปุถุชนผู้ไม่ได้สติบ ย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดออกจากทุกขเวทนา
นอกจากกามสุข และเมื่อเขาผลิตเพลินกามสุขอยู่ ราคานุสัยเพราะสุข-
เวทนานั้นย่อมนอนเนื่อง เขาย่อมไม่รู้เหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ และ
อุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งเวทนาเหล่านั้น ตามความเป็นจริง เมื่อเขา
ไม่รู้เหตุเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเป็นเครื่องสลัดออกแห่ง
เวทนาเท่านั้น ตามความเป็นจริง อวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนา
ย่อมนอนเนื่อง เขาย่อมเสวยสุขเวทนา เป็นผู้ประกอบด้วยกิเลสเสวยสุข-
เวทนานั้น ย่อมเสวยทุกขเวทนา เป็นผู้ประกอบด้วยกิเลสเสวยทุกขเวทนา
นั้น และย่อมเสวยอทุกขมสุขเวทนา เป็นผู้ประกอบด้วยกิเลสเสวยทุกข-
มสุขเวทนานั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สติบนี้ เราเรียกว่า
เป็นผู้ประกอบด้วยชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส
และอุปายาส เรากล่าวว่า เป็นผู้ประกอบด้วยทุกข์.

[๑๗๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายอริยสาวกผู้ได้สดับ อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่รำไร ไม่รำพัน ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความมมงาย เธอย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ.

[๑๗๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูพึงยิงบุรุษด้วยลูกศร ยิงเข้าบุรุษนั้นด้วยลูกศรดอกที่ ๒ ผิดไป ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศรดอกเดียว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับ ก็ฉนั้นเหมือนกัน ผู้อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่รำไร ไม่รำพัน ไม่ทูปอกคร่ำครวญ ไม่ถึงความมมงาย เธอย่อมเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่ได้เสวยเวทนาทางใจ อนึ่ง เธอย่อมไม่มีความขัดเคืองเพราะทุกขเวทนานั้น ปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนานั้น ย่อมไม่นอนตามเธอผู้ไม่มีความขัดเคืองเพราะทุกขเวทนา เธอผู้อันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่เปลิดเพลินกามสุข ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะอริยสาวกผู้ได้สดับนั้น ย่อมรู้ชัดซึ่งอุปายเป็นเครื่องสลัดออกจากทุกขเวทนา นอกจากกามสุข เมื่อเธอไม่เปลิดเพลินกามสุข ราคานุสัยเพราะสุขเวทนา ย่อมไม่นอนเนื่อง เธอย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณโทษ และอุปายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งเวทนาเหล่านั้น ตามความเป็นจริง เมื่อเธอรู้ชัดซึ่งเหตุเกิด ความดับ คุณโทษ และอุปายเป็นเครื่องสลัดออกแห่งเวทนาเหล่านั้น ตามความเป็นจริง อวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนา ย่อมไม่นอนเนื่อง ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวยสุขเวทนานั้น ถ้าเสวยทุกขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวยทุกข

เวทนานั้น ถ้าเสวยอทุกข์ขมสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวย
อทุกข์ขมสุขเวทนานั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วนี้
เราเรียกว่า เป็นผู้ปราศจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส และอุปายาส เราข่อมกล่าวว่า เป็นผู้ปราศจากทุกข์ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นความพิเศษ เป็นความแปลกกัน เป็นเครื่องกระทำ
ให้ต่างกันระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ.

[๓๗๓] อริยสาวกนั้นเป็นผู้มีปัญญา ทั้งเป็นพหูสูต
ย่อมไม่เสวยทั้งสุขเวทนา ทั้งทุกข์เวทนา นี้แล
เป็นความแปลกกันระหว่างชีรชนผู้ฉลาดกับ
ปุถุชน ธรรมส่วนที่น่าปรารถนา ย่อมไม่ย่ำยีจิต
ของอริยสาวกนั้น ผู้มีธรรมอันรู้แจ้งแล้ว เป็น
พหูสูตเห็นแจ้งโลกนี้และโลกหน้าอยู่ ท่านข่อม
ไม่ถึงความขัดเคืองเพราะอนิฏฐารมณ์ อนึ่ง
เวทนาเป็นอันตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะอริยสาวกนั้น
ไม่ยินดีและไม่ยินร้าย อริยสาวกนั้นรู้ทางดำเนิน
อันปราศจากธุลีและหาความโศกมิได้ ย่อมเป็น
ผู้ถึงฝั่งแห่งภพรู้โดยชอบ.

จบ สัลลัตถสูตรที่ ๖

อรรถกถาสลลัตตสูตรที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัยในสลลัตตสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตตฺร** คือในชนสองจำพวกเหล่านั้น. บทว่า **อนุเวธ** **วิขุณฺเณยฺย** ความว่า ยิงไปในระหว่างนิ้ว หรือในระหว่างนิ้วทั้งสอง อันเป็นส่วนที่ใกล้ปากแผลนั้นเท่านั้น. เวทนาก็เสียดแทงบรูษผู้ถูกยิงอย่างนี้แล้ว ย่อมมีกำลังกล้ากว่าเวทนาครั้งแรก. แม้โหมนัสเวทนา เมื่อเกิดขึ้นครั้งหลัง ย่อมมีกำลังกล้ากว่าเวทนาครั้งแรกด้วยประการดังนี้แล. บทว่า **ทุกฺขาย** **เวทนาย** **นิสฺสรณํ** ความว่า สมาธิมรรคและผล เป็นเครื่องสลัดออก แม้ทุกขเวทนา เขาย่อมไม่รู้เครื่องสลัดออกนั้น ย่อมรู้ว่ากามสุขเท่านั้น เป็นเครื่องสลัดออก. บทว่า **ตาธ** **เวทนานํ** ได้แก่ สุขทุกขเวทนาเหล่านั้น. บทว่า **สญฺญตฺคุโต** **นํ** **เวทยติ** ความว่า เขาเป็นผู้ประกอบด้วยกิเลส ย่อมเสวยเวทนานั้น. ไม่ประกอบหาเสวยเวทนานั้นไม่. บทว่า **สญฺญตฺคุโต** **ทุกฺขสฺมา** ได้แก่ เป็นปัญญาวิวิक्तติลงในอรรถแห่งตติยาวิภักติ อธิบายว่า ประกอบด้วยทุกข์.

บทว่า **สงฺขาตชฺมมฺสฺส** ความว่า ผู้มีธรรมอันรู้แจ้งแล้ว คือผู้มีธรรมอันซ้งได้แล้ว. บทว่า **พหุสฺสูตฺสฺส** ความว่า เป็นพหูสูตในทางปริยัติ เป็นพหูสูตในทางปฏิบัติ. บทว่า **สมฺมา** **ปชานาติ** **ภวสฺส** **ปารฺคฺ** ความว่า ถึงแล้วซึ่งฝั่งแห่งภพคือนิพพาน ย่อมรู้ชัดซึ่งนิพพานนั้นแล โดยชอบ. อารัมมณานุสสัย พระองค์ตรัสแล้ว ในพระสูตรนี้. เกจิอาจารย์กล่าวว่า ก็บรรดาพระอริยสาวก พระชินาสพมिหน้าที ในอารัมมณานุสสัยนี้ แม้พระอนาคามี ก็ไม่ควรดังนี้.

จบ อรรถกถาสลลัตตสูตรที่ ๖

๗. ปฐมเคลัญญสูตร

ว่าด้วยควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ

[๑๗๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคาร-
ศาลา ป่ามทวัน กรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาค-
เจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังศาลาคนไข้ แล้วประทับนั่งบน
อาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้วตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ รอกาลเวลา นี้เป็นคำเรา
สั่งสอนพวกเธอ.

[๑๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมเป็นผู้มีสติอย่างไร
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นกายใน
กายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลก
เสีย ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ
สติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นจิตในจิต
อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย
ย่อมเป็นผู้มีปกติเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ
กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมเป็น
ผู้มีสติอย่างนี้แล.

[๑๗๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุย่อมเป็นผู้มีสัมปชัญญะ
อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีปกติทำ
ความรู้สึกรู้ตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความ

รู้สึกตัวในการแล ในการเหลียว ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการ
คู้เข้า เขี้ยวออก ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการทรงผ้าสังฆาฏี
บาตรและจีวร ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการกิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม
ย่อมเป็นผู้มีปกติทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมเป็นผู้มี
ปกติทำความรู้สึกตัวในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด นั่ง คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ รอกาลเวลา นี้เป็นคำเรา
สั่งสอนพวกเธอ.

[๑๗๗] ถ้าเมื่อภิกษุนั้นมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาท มีความ
เพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ สุขเวทนาย่อมบังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้อย่างนี้ว่า
สุขเวทนาบังเกิดขึ้นแล้วแก่เราแล ก็แต่ว่าสุขเวทนานั้นอาศัยจึงเกิดขึ้น
ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่เที่ยง ปัจจย
ปรุ่่งแต่่ง อาศัยกันเกิดขึ้น ก็สุขเวทนาอาศัยกายจึงไม่เที่ยง ปัจจยปรุ่่งแต่่ง
อาศัยกันเกิดขึ้นแล้วจึงเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณา
เห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืน
ในกายและสุขเวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป
ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและสุขเวทนาอยู่ ย่อมละ
ราคานุสัยในกายและในสุขเวทนาเสียได้.

[๑๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุนั้นมีสติสัมปชัญญะ
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ ทุกขเวทนาย่อม
บังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้อย่างนี้ว่า ทุกขเวทนานี้ บังเกิดขึ้นแล้วแก่เรา
ก็แต่ว่าทุกขเวทนานั้น อาศัยจึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร

อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่เที่ยง ปัจจยปรุ้งแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น ก็
ทุกข์เวทนาอาศัยกายอันไม่เที่ยง ปัจจยปรุ้งแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น แล้วจึง
บังเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง
ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและในทุกข-
เวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป
ความดับ ความสละคืนในกายและในทุกขเวทนาอยู่ ย่อมละปฏิฆานุสัย
ในกายและในทุกขเวทนาเสียได้.

[๓๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุนั้นมีสติสัมปชัญญะ
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ อทุกขมสุขเวทนา
ย่อมบังเกิดขึ้น เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า อทุกขมสุขเวทนานี้บังเกิดขึ้นแล้ว
แก่เรา ก็แต่ว่าอทุกขมสุขเวทนานั้น อาศัยจึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น
อาศัยอะไร อาศัยกายนี้เอง ก็กายนี้แลไม่เที่ยง อันปัจจยปรุ้งแต่ง อาศัย
กันเกิดขึ้น ก็อทุกขมสุขเวทนาอาศัยกายอันไม่เที่ยง ปัจจยปรุ้งแต่ง อาศัย
กันเกิดขึ้น แล้วจึงบังเกิดขึ้น จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณาเห็น
ความไม่เที่ยง ความเสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกาย
และในอทุกขมสุขเวทนาอยู่ เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความ
เสื่อมไป ความคลายไป ความดับ ความสละคืนในกายและในอทุกขมสุข-
เวทนาอยู่ ย่อมละอวิชชานุสัยในกายและในอทุกขมสุขเวทนาเสียได้.

[๓๘๐] ถ้าภิกษุนั้นเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่
เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่าเพลิดเพลिन ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ฯ ล ฯ
ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า อทุกขมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่

นำหมกมุ่น ไม่น่าผลิตเพลิน ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจาก
กิเลสเสวยทุกขเวทนานั้น ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจาก
กิเลสเสวยทุกขเวทนานั้น ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศ
จากกิเลสเสวยอทุกขมสุขเวทนานั้น ภิกษุนี้เมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด
ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด
ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่าเมื่อตายไป เวทนา
ทั้งปวงอันไม่น่าผลิตเพลิน จักเป็นความเย็นในโลกนี้ทีเดียว.

[๓๘๑] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมัน อาศัย
น้ำมันและไส้จึงโพลงอยู่ได้ เพราะสิ้นน้ำมันและไส้ ประทีปนั้นไม่มีเชื้อ
พึงดับไปฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ถ้าเสวยเวทนามีกายเป็นที่ดี
ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด
ก็รู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เมื่อตายไป เวทนา
ทั้งปวงอันไม่น่าผลิตเพลินจักเป็นความเย็นในโลกนี้ทีเดียว.

จบ ปฐมเคลัญญสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมเคลัญญสูตรที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมเคลัญญสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้.

บทว่า เยน คิลานสาธา เตนุปลสงฺกมิ ความว่า พึงผู้มี-
พระภาคเจ้า ทรงดำริว่า ภิกษุทั้งหลายคิดว่า แมตถาคต เป็นบุคคลผู้เลิศ
ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ยังเสด็จไปที่อุปัฏฐากคนไข้ พวกภิกษุไข้ ชื่อว่า
ควรที่ภิกษุพึงบำรุง เชื้อถื้อแล้วจักสำคัญ พวกภิกษุไข้ อันภิกษุควรบำรุง

ดังนี้ และภิกษุเหล่าใด ย่อมเป็นผู้มีกัมมัญฐานเป็นสัปปายะ ในที่นั้น เรา
จักบอกกัมมัญฐานแก่ภิกษุเหล่านั้นดังนี้ จึงเสด็จเข้าไปหาข้าพเจ้าจักกล่าว
บทที่ท่านกล่าวไว้ในบทเป็นอาทิว่า กายะ กายานุปสฺสตี นั้น ข้างหน้า บทว่า
อนิจจานุปสฺสตี คือพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง. บทว่า วยานุปสฺสตี คือ
พิจารณาเห็นความเสื่อม. บทว่า วิจารณ์ุปสฺสตี คือพิจารณาเห็นความคลาย
กำหนด บทว่า นิโรธานุปสฺสตี คือพิจารณาเห็นความดับ. บทว่า ปฏิ-
นุสฺสคฺคานุปสฺสตี คือพิจารณาเห็นความสละคือคืน.

ถามว่า อะไรเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงแล้วด้วยคำมี
ประมาณเท่านี้. ตอบว่า ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องบรรลุลของภิกษุนี้ แม้สติปัญญา
ย่อมเป็นส่วนเบื้องต้นอย่างเดียว. อนุปัสสนา ๓ แม้เหล่านี้ คือ อนิจจา-
นุปัสสนา วยานุปัสสนา วิจารณ์ุปัสสนา แม้ในสัมปชัญญะ ย่อมเป็นส่วน
เบื้องต้นอย่างเดียว. นิโรธานุปัสสนา แม้ปฏิสนธิคคานุปัสสนา ทั้ง ๒
เหล่านี้ ย่อมเป็นมิตสสะคคูกเกล้ากัน. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงถึง
เวลาภาวนาสำหรับภิกษุนี้ด้วยเหตุประมาณเท่านี้. คำที่เหลือมีนัยอันกล่าว
แล้วทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาปฐมเคล็ดญญสูตรที่ ๗

๘. ทูติเคล็ดญญสูตร

ว่าด้วยควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ

[๓๘๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคาร-
ศาลาป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จออกจากที่สถิตเร้น เสด็จเข้าไปยังศาลาคณไช้ แล้วประทับนั่งบน

อาสนะที่ปูลาดไว้ ครั้นแล้วตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ รอกาลเวลานี้เป็นคำเราสั่งสอนพวกเธอ.

[๑๘๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุยอมเป็นผู้มีสติอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น กายในกายอยู่ มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ ในจิต ฯลฯ ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสติสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาโทมนัสในโลกเสีย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมเป็นผู้มีสติอย่างนี้แล.

[๑๘๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้มีปรกติทำความรู้สึก ว่าในการก้าวไป ในการถอยกลับ ฯลฯ ในการพูด ในการนิ่ง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ รอกาลเวลา นี้เป็นคำเราสั่งสอนพวกเธอ

[๑๘๕] ถ้าเมื่อภิกษุมีสติสัมปชัญญะ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ สุขเวทนาย่อมเกิดขึ้น เธอย่อมรู้อย่างนี้ว่า สุขเวทนาเกิดขึ้นแล้วแก่เราก็สุขเวทนานั้นแล อาศัยจึงเกิดขึ้น ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยผัสสะนี้เอง ก็แต่ว่าผัสสะนี้ไม่เที่ยง ปังจัยปรุณฺเฑง อาศัยปังจัยเกิดขึ้น ก็สุขเวทนาซึ่งอาศัยผัสสะอันไม่เที่ยง ปังจัยปรุณฺเฑง อาศัยปังจัยเกิดขึ้นแล้วแก่เรา จักเที่ยงแต่ที่ไหน ดังนี้ เธอย่อมพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง เธอย่อมพิจารณาเห็นความเสื่อมไป พิจารณา

เห็นความคลายไป พิจารณาเห็นความดับไป พิจารณาเห็นความสละคืน
เมื่อพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง พิจารณาเห็นความเสื่อมไป พิจารณา
เห็นความคลายไป พิจารณาเห็นความดับไป พิจารณาเห็นความสละคืน
ในผัสสะและในสุขเวทนาอยู่ ย่อมละราคานุสัยในผัสสะและในสุขเวทนา
เสียนี่.

[๑๘๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุนั้นมีสติ มีสัมปชัญญะ
เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ ทุกขเวทนาย่อม
เกิดขึ้น ฯลฯ อทุกขมสุขเวทนาย่อมเกิดขึ้น เธอย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า อทุกขม-
ขเวทนานี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็อทุกขมสุขเวทนานั้นแล อาศัยจึงเกิดขึ้น
ไม่อาศัยไม่เกิดขึ้น อาศัยอะไร อาศัยผัสสะนี้แลบังเกิดขึ้น ก็ผัสสะนี้แล
ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น ฯลฯ ถ้าภิกษุนั้นเสวยสุข-
เวทนา เธอย่อมรู้ชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่า
เพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ฯลฯ ถ้าเสวยอทุกขมสุขเวทนา
เธอย่อมรู้ชัดว่า อทุกขมสุขเวทนานั้นไม่เที่ยง ไม่น่าหมกมุ่น ไม่น่า
เพลิดเพลิน ถ้าเธอเสวยสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวยสุขเวทนา
นั้น ถ้าเธอเสวยทุกขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวยทุกขเวทนานั้น
ถ้าเธอเสวยอทุกขมสุขเวทนา ย่อมเป็นผู้ปราศจากกิเลสเสวยอทุกขมสุข-
เวทนานั้น ภิกษุนั้นเมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวย
เวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ก็รู้ชัดว่า เราเสวย
เวทนามีชีวิตเป็นที่สุด รู้ชัดว่า เมื่อตายไป เวทนาทั้งปวง อันไม่น่า
เพลิดเพลิน จักเป็นความเย็นในโลกลีที่เดียว.

[๓๘๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมัน อาศัยน้ำมันและไส้จึงติดอยู่ได้ เพราะสิ้นน้ำมันและไส้ ประทีปนั้นไม่มีเชื้อเพลิงดับไป ฉนใด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉนนั้นเหมือนกัน ภิกษุเมื่อเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่าเราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เมื่อตายไป เวทนาทั้งปวง อันไม่น่าเพลิดเพลิน จักเป็นความเย็นในโลกนี้ทีเดียว.

จบ ทุติยเคถัญญสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยเคถัญญสูตรที่ ๘

พึงทราบวินิจฉัยในทุติยเคถัญญสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้.

เมื่อพระองค์ตรัสว่า อิมเมว ผลุต ปฏิจจ คังนี้ พระองค์ตรัสโดยอรรถาษยสำหรับผู้รู้ทั้งหลาย. แต่ว่าโดยความหมายนั้นไม่มีเหตุอันต่าง ๆ กัน. ที่แท้ กายเท่านั้น ตรัสว่า ผัสสะ ในที่นี้.

จบ อรรถกถาทุติยเคถัญญสูตรที่ ๘

๕. อนิจจสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ เป็นของไม่เที่ยง

[๓๘๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลายเวทนา ๓ เหล่านี้ไม่เที่ยง อันปัจจยปรุจแต่ง อาศยปัจจยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็น

๑. สูตรที่ ๕ อรรถว่าง่ายทั้งนั้น

ธรรมดา เวทนา ๓ เป็นไฉน เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา
อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายเวทนา ๓ นี้แล ไม่เที่ยง อันปัจจัย
ปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป
เป็นธรรมดา.

จบ คณิจจสูตรที่ ๕

อรรถกถาคณิจจสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๕ ง่ายทั้งนั้น

จบ อรรถกถาคณิจจสูตรที่ ๕

๑๐. ผัสสมูลกสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ เกิดแต่ผัสสะและมีผัสสะเป็นมูล

[๓๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ นี้ เกิดแต่ผัสสะ มีผัสสะ
เป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนา ๓ เป็นไฉน เวทนา ๓
คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สุขเวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา ความเสวย
อารมณ์ที่เกิดแต่ผัสสะนั้น ชื่อว่าสุขเวทนา เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอัน
เป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้น ย่อมดับไป สงบไป เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้ง
แห่งสุขเวทนานั้นแลดับไป คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทุกขเวทนา ย่อมเกิดขึ้น
เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ความเสวยอารมณ์ อันเกิด
แต่ผัสสะนั้น ชื่อว่าทุกขเวทนา เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่ง

ทุกขเวทนานั้น ย่อมดับไป สงบไป เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นแลดับไป อทุกขมสุขเวทนา ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา ความเสวยอารมณ์อันเกิดแต่ผัสสะนั้น ชื่อว่า อทุกขมสุขเวทนา เกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้น ย่อมดับไป สงบไป เพราะผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นแลดับไป.

[๑๕๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะไม้สองอันเสียดสีกัน เพราะการเสียดสีกันจึงเกิดไอร้อน จึงเกิดไฟ เพราะแยกไม้ทั้งสองอันนั้นแหละออกจากกัน ไอร้อนที่เกิดเพราะการเสียดสีนั้นย่อมดับไป สงบไป ฉะนั้นใด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ นี้ก็ฉะนั้นเหมือนกันแล เกิดแต่ผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาอันเกิดแต่ผัสสะเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะที่เกิดแต่ปัจจัยนั้น ย่อมดับเพราะผัสสะที่เกิดแต่ปัจจัยนั้นดับไป.

จบ ผัสสมูลกสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาผัสสมูลกสูตรที่ ๑๐

พึงทราบวินิจฉัยในผัสสมูลกสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้.

บทว่า สุขเวทนียํ ได้แก่ ผัสสะเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา. แม้ในบทเหลือก็ฉะนั้นนั้นแล ส่วนในข้อนี้ การพรรณนาตามลำดับบท ท่านให้

พระสูตรต้นคปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 25
พิสดารไว้แล้วในหนหลัง. ในสองสูตรนี้ ตรัสถึงเวทนาอันเกี่ยวไปในการ
พิจารณา

จบ อรรถกถาผัสสมุทกสูตรที่ ๑๐

จบ ปฐกสกถวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สมာธิสูตร ๒. สุขสูตร ๓. ปหานสูตร ๔. ปาतालสูตร
๕. ทัฏฐัพพสูตร ๖. สัลลัตตสูตร ๗. ปฐมเคถัญญสูตร ๘. ทุคิย-
เคถัญญสูตร ๙. อนิจจสูตร ๑๐. ผัสสมุทกสูตร.

รโหคตวรรคที่ ๒

๑. รโหคตสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ หมายถึงสังขารเป็นของไม่เที่ยง

[๑๕๑] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอประทานพระวโรกาส ความปริวิตกแห่งใจเกิดขึ้นแต่ข้าพระองค์ ผู้หลีกเร้นอยู่ในที่ลับอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา ๓ อย่างนี้ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระดำรัสที่ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์ ดังนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระดำรัสที่ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์ ดังนี้ ทรงหมายเอาอะไรหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถูกแล้ว ถูกแล้ว ภิกษุ คุณก่อนภิกษุ เรากล่าวเวทนา ๓ นี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เรากล่าวเวทนา ๓ นี้ คุณก่อนภิกษุ เรากล่าวคำนี้ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์ ดังนี้ คุณก่อนภิกษุ ก็คำนี้ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์ ดังนี้ เรากล่าวหมายเอาความที่สังขารทั้งหลายนั้นเอง ไม่เที่ยง คุณก่อนภิกษุ ก็คำนี้ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์ ดังนี้ เรากล่าวหมายเอาความที่สังขารทั้งหลายนั้นแหละมีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป แปรปรวนไปเป็นธรรมดา.

[๑๕๒] คู่ก่อนภิกษุ ก็ลำดับนั้นแล เรากล่าวความดับสนิทแห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับ คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมดับ เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารณ์ย่อมดับ เมื่อเข้าตติยฌาน ปีติย่อมดับ เมื่อเข้าจตุตถฌาน ลมอัสสาสะ ปัสสาสะย่อมดับ เมื่อเข้าอากาสนัญญาตนฌาน รูปสัญญาย่อมดับ เมื่อเข้าวิญญาณัญญาตนฌาน อากาสนัญญาตนสัญญาย่อมดับ เมื่อเข้าอากิญจัญญาตนฌาน วิญญาณัญญาตนสัญญาย่อมดับ เมื่อเข้าเนวสัญญานาสัญญาตนฌาน อากิญจัญญาตนสัญญาย่อมดับ เมื่อเข้าสัญญาเวทียนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมดับ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้สิ้นอาสวะย่อมดับ.

[๑๕๓] คู่ก่อนภิกษุ ลำดับนั้นแล เรากล่าวความสงบแห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับ คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌานวาจาย่อมสงบ เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารณ์ย่อมสงบ ฯลฯ เมื่อเข้าสัญญาเวทียนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมสงบ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้สิ้นอาสวะ ย่อมสงบ.

[๑๕๔] คู่ก่อนภิกษุ ปัสสัทธิ ๖ อย่างนี้ คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมระงับ เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารณ์ย่อมระงับ เมื่อเข้าตติยฌาน ปีติย่อมระงับ เมื่อเข้าจตุตถฌาน ลมอัสสาสะปัสสาสะย่อมระงับ เมื่อเข้าสัญญาเวทียนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมระงับ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุขีณาสพย่อมระงับ.

จบ รโหคตสูตรที่ ๑

อรรถกถารโหคตวรรคที่ ๒

อรรถกถารโหคตสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในรโหคตสูตรที่ ๑ แห่งรโหคตวรรค ดังต่อไปนี้

บทว่า **ยงฺกิลฺลิจิ เวทยิติ ตํ ทุขฺขสุมิ** ความว่า ความเสวย
อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง นั้นทั้งหมดเป็นทุกข์. ในบทว่า **สงฺขารานํ**
เยว อนิจฺจํ เป็นอาทิ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ความที่แห่ง
สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง มีความในรูป เสื่อมไป แปรปรวนไปเป็นธรรมดา
อย่างนี้ใด เราหมายถึงข้อนี้ จึงกล่าวว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใด
อย่างหนึ่ง นั้นเป็นทุกข์ อธิบายว่า เวทนาทั้งปวงเป็นทุกข์ ด้วยความ
ประสงค์นี้ว่า เพราะว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง แม้เวทนาทั้งหลาย ก็
ไม่เที่ยงเหมือนกัน. ก็คือว่าความไม่เที่ยงนี้ เป็นมรณะ ชื่อว่าความทุกข์
ยิ่งกว่ามรณะ ย่อมไม่มีดังนี้.

บทว่า **อลฺลโฆ ปน ภิกฺขุ มยา** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
ปรารภเพื่อแสดงว่า เราบัญญัติความดับแห่งเวทนาอย่างเดียวเท่านั้น
หามิได้ เราบัญญัติความดับแห่งธรรมแม้เหล่านี้ด้วย. ตรัสความสงบและ
ความระงับตามอัธยาศัยของบุคคลผู้รู้ ด้วยเวทนาเห็นปานนี้. พึงทราบว่า
อรุณมาน ย่อมเป็นอันทานถือเอาแล้วในที่นี้ด้วยสัญญาเวทยิตนิโรธศัพท์

จบ อรรถกถารโหคตสูตรที่ ๑

๒. ปฐมวาทสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ เปรียบด้วยลมต่างชนิด

[๓๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนลมต่างชนิด พัดไป
แม้ในอากาศ คือ ลมทิศตะวันออกบ้าง ลมทิศตะวันตกบ้าง ลมทิศเหนือ
บ้าง ลมทิศใต้บ้าง ลมมีธุลีบ้าง ลมไม่มีธุลีบ้าง ลมหนาวบ้าง ลมร้อนบ้าง
ลมอ่อนบ้าง ลมแรงบ้าง ฉันทใด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนาต่างชนิด
ย่อมเกิดขึ้นในกายนี้ฉันทันนั้นเหมือนกันแล คือ สุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนา
บ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุคตศาสดา ครั้นได้ตรัสไวยากรณภาษิตนี้
จบลงแล้วจึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๓๕๖] เปรียบเหมือนลมมากมายหลายชนิด พัดไป
ในอากาศ คือ ลมทิศตะวันออกบ้าง ลมทิศ
ตะวันตกบ้าง ลมทิศเหนือบ้าง ลมทิศใต้บ้าง
มีธุลีบ้าง ไม่มีธุลีบ้าง บางครั้งลมหนาว บางครั้ง
ลมร้อน บางครั้งลมแรง บางครั้งก็ลมอ่อน
ลมมากมายพัดไป ฉันทใด เวทนา ย่อมเกิดขึ้น
ในกายนี้ ฉันทันนั้นเหมือนกัน คือสุขเวทนาบ้าง
ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง เมื่อใด
ภิกษุมีความเพียร รู้สึกอยู่ เข้านิโรธ เมื่อนั้น

เธอผู้เป็นบัณฑิตย่อมกำหนดรู้เวทนา ได้ทุกอย่าง
ภิกษุ นั้นกำหนดรู้เวทนาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
ตั้งอยู่ในธรรม เรียบจบพระเวทในปัจจุบัน เพราะ
กายแตกย่อมไม่เข้าถึงซึ่งบัญญัติ.

จบ ปฐมวาทสูตรที่ ๒

อรรถกถापฐมวาทสูตรที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมวาทสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้

บทว่า ปุณฺณ วายนุติ มาลुตา ได้แก่ ลมเป็นอันมาก ย่อมพัดไป
คำที่เหลือ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. เว้นคาถาทิ้งหลายเสียดรัสตามอรรถาธิบาย
ของพวกบุคคลผู้รู้อยู่.

จบ อรรถกถापฐมวาทสูตรที่ ๒

๓. ทุตติยวาทสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ เปรียบด้วยลมต่างชนิด

[๓๕๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนลมต่างชนิด พัดไป
ในอากาศ คือ ลมทิศตะวันออกบ้าง ฯลฯ ลมแรงบ้าง ลมเบาบ้าง คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เวทนาต่างชนิดย่อมเกิดขึ้นในกายนี้ ลมที่นั่นเหมือนกันแล
คือ สุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง.

จบ ทุตติยวาทสูตรที่ ๓

อรรถกถาทุติยวาทสูตรที่ ๓

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยวาทสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้.

เว้นกาลาทั้งหลายเสีย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตามอัชยาศัยของ
บุคคลผู้รู้.

จบ อรรถกถาทุติยวาทสูตรที่ ๓

๔. นิवासสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓ เปรียบด้วยเรือนพักคนเดินทาง

[๓๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือนพักคนเดินทาง
ชนทั้งหลายมาจากทิศตะวันออกบ้าง มาจากทิศตะวันตกบ้าง มาจากทิศ
เหนือบ้าง มาจากทิศใต้บ้าง เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้าง เป็น
พ่อค้าบ้าง เป็นคนงานบ้าง มาพักในเรือนนั้น ฉนั้นใด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เวทนาต่างชนิดย่อมเกิดขึ้นในกายนี้ ฉนั้นนั้นเหมือนกัน คือ สุขเวทนา
บ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง สุขเวทนามีอามิสบ้าง
ทุกขเวทนามีอามิสบ้าง อทุกขมสุขเวทนามีอามิสบ้าง สุขเวทนาไม่มีอามิส
บ้าง ทุกขเวทนาไม่มีอามิสบ้าง อทุกขมสุขเวทนาไม่มีอามิสบ้าง.

จบ นิवासสูตรที่ ๔

อรรถกถานิवासสูตรที่ ๔

พึงทราบวินิจฉัยในนิवासสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปุรตฺถิมา** คือ ในทิศตะวันออก. ในบททั้งปวงก็อย่างนี้. ในบทเป็นอาทิว่า **สามิสปิ สุขา เวทนา สุขเวทนา** อันประกอบด้วย อามิสคือกาม ชื่อว่า **สุขมีอามิส** เวทนาอันเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งฉาน ทั้งหลายมีปฐมฉานเป็นต้น ด้วยสามารถแห่งวิปัสสนา และด้วยสามารถแห่งอนุสสติ ชื่อว่า **สุขไม่มีอามิส**. ทุกขเวทนามีอามิสด้วยอามิสคือกาม ชื่อว่า **ทุกขมีอามิส** โทมนัสเวทนา อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้ยังความปรารถนา ให้เข้าไปตั้งไว้ ในวิโมกข์อันยอดเยี่ยม (อนุตตรวิโมกข์) เพราะความปรารถนาเป็นปัจจัย ชื่อว่า **ทุกขไม่มีอามิส**. เวทนามีอามิสด้วยสามารถ อามิสคือกามชื่อว่า **ทุกขมสุขอันมีอามิส**. อทุกขมสุขเวทนาอันเกิดขึ้น ด้วยสามารถจตุตถฉาน ชื่อว่า **อทุกขมสุข อันไม่มีอามิส**.

สี่สูตรมีสูตรที่ ๕ เป็นต้นไป มีนัยอันกล่าวไว้แล้ว ในหนหลัง. ส่วนในข้อนี้ แม้สองสูตรก่อน ประกอบด้วยปีสัทธา. สองสูตรหลัง ประกอบด้วยปีสัทธาถึงหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแล้วตามอัชฌาศัย ของบุคคลผู้รู้ด้วยเทศนา.

จบ อรรถกถานิवासสูตรที่ ๔

๕. ปฐมอานันทสูตร*

ว่าด้วยพระอานนท์ทูลถามเรื่องเวทนา ๓

[๓๕๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวทนามีเท่าไร ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ เวทนามี ๓ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คุณก่อนอานนท์ เหล่านี้ เราเรียกว่าเวทนา เพราะผัสสะเกิดขึ้นเวทนาจึงเกิด เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา สุข โสมนัส ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยเวทนาใด นี้เป็นคุณแห่งเวทนา เวทนาใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งเวทนา การกำจัด การละฉันทราคะในเวทนาใด นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

[๔๐๐] คุณก่อนอานนท์ โดยที่แท้เราได้กล่าว ความดับแห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับแล้ว คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมดับ ฯลฯ เมื่อเข้าสัญญาเวทียตนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมดับ ราคะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้พิจารณาศพย่อมดับ.

๑. สูตรที่ ๕-๘ ไม่มี อรรถกถาแก้.

[๔๐๑] คุณก่อนอนนทฺ์ โดยที่แท้ เราได้กล่าวความสงบแห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับแล้ว คือ เมื่อภิกษุเข้าไปฐมณาน วาจาย่อมสงบ ฯลฯ เมื่อเข้าสัญญาเวทียตนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมสงบ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้พิจารณาพย่อมสงบ.

[๔๐๒] คุณก่อนอนนทฺ์ โดยที่แท้ เราได้กล่าวความระงับแห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับแล้ว คือ เมื่อภิกษุเข้าไปฐมณาน วาจาย่อมระงับ ฯลฯ เมื่อเข้าสัญญาเวทียตนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมระงับ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้พิจารณาพย่อมระงับ.

จบ ปฐมอนันตสูตรที่ ๕

๖. ทุคฺยอนันตสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์ตรัสถามพระอนนทฺ์ในเรื่องเวทนา ๓

[๔๐๓] ครั้งนั้นแล ท่านพระอนนทฺ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านพระอนนทฺ์ว่า คุณก่อนอนนทฺ์ เวทนามีเท่าไร ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา. ท่านพระอนนทฺ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นรากฐาน

มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าในที่พึงอาศัย ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอเนื้อความแห่งภยิตนี้จึงแจ่ม
แจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเท่านั้นเถิด ภิกษุทั้งหลายฟังพระดำรัสของพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนท
ถ้ากระนั้นเธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ท่านพระอนนททุลรับพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธรพจน์นี้ว่า คุณก่อน
อนนท เวทนา ๓ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา
คุณก่อนอนนท เหล่านี้ เราเรียกว่าเวทนา ๗๗ ราคะ โทสะ โมหะของ
ภิกษุผู้มีปัญญาพร้อมระงับ.

จบ ทุตติยานันทสูตรที่ ๕

๗. ปฐมสัมพหุลสูตร

ว่าด้วยภิกษุจำนวนมากทูลถามเรื่องเวทนา ๓

[๔๐๔] ครั้งนั้นแล ภิกษุมามากด้วยกันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
เวทนามีเท่าไร ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ความดับแห่งเวทนา
เป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน อะไรเป็นคุณ
แห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่ง
เวทนา. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนามี ๓ เหล่านี้

คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้ เราเรียกว่าเวทนา เพราะผัสสะเกิดขึ้นเวทนาจึงเกิด เพราะผัสสะดับไป เวทนาจึงดับ อริยมรรคมืองค์ ๘ นั้นนั่นแล คือ สัมมาทิฏฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิเป็นปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา สุข โสมนัส ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยเวทนาใด นี่เป็นคุณแห่งเวทนา เวทนาใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษแห่งเวทนา การกำจัด การละ ถันทราคะในเวทนาใด นี่เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

[๔๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ เราได้กล่าวความดับ แห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับแล้ว คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมดับ ฯลฯ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้พิจารณาสุขย่อมดับ.

[๔๐๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ เราได้กล่าวความสงบ แห่งสังขารทั้งหลายโดยลำดับแล้ว คือ เมื่อภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมสงบ ฯลฯ รากะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้พิจารณาสุขย่อมสงบ.

[๔๐๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปีศาจ ๖ ประการนี้ คือ เมื่อ ภิกษุเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมระงับ เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารณ์ย่อมระงับ เมื่อเข้าตติยฌาน ปีติย่อมระงับ เมื่อเข้าจตุตถฌาน ลมอัสสาสะปีสสาสะ ย่อมระงับ เมื่อเข้าสัญญาเวทียตนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมระงับ รากะ โทสะ โมหะ ของภิกษุผู้พิจารณาสุขย่อมระงับ.

จบ ปฐมสัมพหุลสูตรที่ ๗

๘. ทุตติสัมพหุลสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงแสดงเวทนา

[๔๐๘] ครั้งนั้นแล ภิกษุมากด้วยกัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
โสดเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามภิกษุ
เหล่านั้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนามีเท่าไร ฯลฯ อะไรเป็นอุบาย
เครื่องสลัดออกแห่งเวทนา ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
กรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นรากฐาน ฯลฯ
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้นพวกเธอจงฟัง
จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓
เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เหล่านี้ เราเรียกว่า เวทนา ฯลฯ (พึงขยายความให้พิสดารเหมือนสูตร
ต้นๆ)

จบ ทุตติสัมพหุลสูตรที่ ๘

๙. ปัญจกัณฐสูตร

ว่าด้วยช่างไม้ปัญจกัณฐะถามปัญหาพระอุทายี

[๔๐๙] ครั้งนั้นแล ช่างไม้ชื่อปัญจกัณฐะเข้าไปหาท่านพระอุทายี
ถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระอุทายีแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้ถามท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายีผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส

เวทนาไว้เท่าไรหนอ ท่านพระอุทายีตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่างนี้แล.

[๔๑๐] เมื่อท่านพระอุทายีกล่าวอย่างนี้แล้ว ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ได้กล่าวกะท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายีผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่าง ตรัสไว้ ๒ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา ท่านผู้เจริญ อทุกขมสุขเวทนาอันเป็นไปฝ่ายละเอียด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันประณีต แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระอุทายี ก็ได้กล่าวกะช่างไม้ว่า ก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ อย่างเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา ๓ อย่างนี้ แม้ครั้งที่ ๒ ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ก็ได้กล่าวกะท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายีผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่างเลย ตรัสเวทนาไว้ ๒ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา ท่านผู้เจริญ อทุกขมสุขเวทนาอันเป็นไปในฝ่ายละเอียด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในสุขอันประณีต แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอุทายี ก็ได้กล่าวกะช่างไม้ว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๒ อย่างเลย ตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเวทนา ๓ อย่างนี้ แม้ครั้งที่ ๓ ช่างไม้ได้กล่าวกะท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายีผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ อย่างเลย ตรัสเวทนาไว้ ๒ อย่าง คือ สุขเวทนา

แล้วโดยปริยายอย่างนี้แล คุณก่อนอนนทฺ์ เมื่อธรรมอันเราแสดงแล้วโดย
ปริยายอย่างนี้ ชนเหล่าใดจักสำคัญตาม จักรู้ตาม จักบันเทิงตาม ซึ่งคำที่
เรากล่าวดีแล้ว เจริญดีแล้ว แก่กันและกัน เหตุนี้ชนเหล่านั้นพึงหวังได้
คือ ชนเหล่านั้นจักพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นคุณน้ำ
ใจด้วยน้ำนม มองกันและกันด้วยจักขุอันเปี่ยมด้วยความรักอยู่.

ว่าด้วยกามสุข

[๔๑๓] คุณก่อนอนนทฺ์ กามคุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นไฉน.
คือ รูปที่พึงรู้แจ้งได้ด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก
ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด ฯลฯ โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย น่าปรารถนา
น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด กามคุณ ๕ เหล่านี้แล
คุณก่อนอนนทฺ์ สุขโสมนัสย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้ นี้เรา
เรียกว่ากามสุข.

[๔๑๔] คุณก่อนอนนทฺ์ ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้ง
หลายย่อมเสวยสุขโสมนัสอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอม
ตามคำนี้แก่ชนเหล่านั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่
ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

ว่าด้วยสุข

[๔๑๕] คุณก่อนอนนทฺ์ ก็สุขอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุข
นั้นเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม
เข้าปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ นี้แลเป็นสุขอื่น

อันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คุณก่อนอานนท์ ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้แก่ชนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๑๖] คุณก่อนอานนท์ ก็สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้นเป็นโณ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าทุคติฉนอันมีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์ระงับไป มีปีติและสุขอันเกิดแก่สมาธิอยู่. นี้แลเป็น สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คุณก่อนอานนท์ ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้แก่ชนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๑๗] คุณก่อนอานนท์ ก็สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข นี้แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คุณก่อนอานนท์ ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียดดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้แก่ชนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๑๘] คุณก่อนอนนท์ ก็สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า
สุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข
เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุ
ให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น.

[๔๑๙] คุณก่อนอนนท์ ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้ง
หลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้น อันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่
ยอมตามคำนี้ แก่ชนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอัน
น่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๒๐] คุณก่อนอนนท์ สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า
สุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าอากาสนัญจายตนฌานโดย
บริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาทั้งหลาย เพราะความ
ดับสัญญาแห่งปฏิขสัญญาทั้งหลาย เพราะไม่มโนการถึงนาคตสัญญาทั้งหลาย
โดยประการทั้งปวงอยู่ นี้แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า
สุขนั้น ชนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชนทั้งหลายย่อมเสวยสุข
โสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้ แก่ชนเหล่า
นั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีต
กว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๒๑] คุณก่อนอนนท์ สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่า
สุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงอากาสนัญจายตนฌานโดย
ประการทั้งปวงแล้ว เข้าวิญญาณัญจายตนฌานโดยบริกรรมว่า วิญญาณไม่

มีที่สุด นี่แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า คนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้แก่คนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๒๒] คุณก่อนอนนทฺ์ สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงวิญญาณัญญาตณฺณโดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าอาภิกขุญญาตณฺณโดยปริกรรมว่า อะไรหน้อยหนึ่งไม่มี นี่แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า คนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำนี้แก่คนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๒๓] คุณก่อนอนนทฺ์ ก็สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงอาภิกขุญญาตณฺณโดยประการทั้งปวงแล้ว เข้านวสัณฺณานาสัณฺญาตณฺณอยู่ นี่แลเป็นสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น คนเหล่าใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า คนทั้งหลายย่อมเสวยสุขโสมนัสนั้นอันเป็นเยี่ยมและละเอียด ดังนี้ เราไม่ยอมตามคำแก่คนเหล่านั้น ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร. เพราะสุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น มีอยู่.

[๔๒๔] คุณก่อนอนนทฺ์ สุขอื่นอันน่าใคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้นเป็นโณ. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงเนวสัณฺณานาสัณฺญาตณฺณโดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าสัณฺญาเวทิตนโรธสมบัตติอยู่ นี่แลเป็น

สุขอื่นอันน่าไคร่ยิ่งกว่าและประณีตกว่าสุขนั้น ก็ข้อที่ปริพาชกอัญญเดียรฉัตร ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมกล่าวสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ และ ย่อมบัญญัติโรธนั้นไว้ในความสุข ข้อนี้เพราะเหตุไร ข้อนี้เป็น อย่างไร. นั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ พวกปริพาชกอัญญเดียรฉัตรมีวาทะอย่างนี้ พวกเขอฟังค้ำอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ ทรงหมายเอาสุขเวทนาบัญญัติโรธนั้นไว้ในความสุขเลย บุคคลย่อมได้สุข ในฐานะใด ๆ พระตถาคตย่อมทรงบัญญัติฐานะนั้น ๆ อันเป็นสุขไว้ใน ความสุขทุกแห่ง.

จบ ปัญจกัณฐสูตรที่ ๕

อรรถกถापัญจกัณฐสูตรที่ ๕

ฟังทราบวินิจฉัยในปัญจกัณฐสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปญจกัณโ** ในบทว่า **ปญจกัณโ** **รปติ** เป็นชื่อของช่างไม้หนึ่ง หนึ่ง ช่างไม้หนึ่ง ปรากฏชื่อว่าปัญจังคะ เพราะประกอบด้วยองค์ ๕ กล่าวคือ มีค ขวาน สี่ว ไม้ ค้อน กระจุกด้ายเส้นบรรทัด. บทว่า **รปติ** คือช่างไม้ ผู้เป็น หัวหน้า บทว่า **อุทายิ** คือพระอุทายิเถระผู้บัณฑิต. บทว่า **ปริยายิ** คือเหตุ. บทว่า **เทววานนุท** คือ คู่ก่อนอาณนท เวทนา ๒ ก็มี. บทว่า **ปริยาเยน** คือ โดยเหตุ. ส่วนในที่นี้ ฟังทราบเวทนา ๒ ด้วยสามารถทางกายและทางจิต. แม้เวทนา ๓ ด้วยสามารถสุขเป็นต้น. เวทนา ๕ มีสุขอินทรีย์เป็นต้น ด้วย สามารถอินทรีย์. เวทนา ๖ มีจักขุสัมผัสสชาเป็นต้นด้วยสามารถทวาร.

เวทนา ๑๘ มีเป็นอาทิว่า เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ย่อมไต่ตรองซึ่งรูป อันเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสด้วยสามารถการไต่ตรอง ฟังทราบ เวทนา ๓๖ อย่างนี้ คือ โสมนัสอาศัยเรือน ๖, อาศัยเนกขัมมะการออกจากกาม ๖, โทมนัสอาศัยเรือน ๖, อาศัยเนกขัมมะการออกจากกาม ๖, อุเบกขาอาศัยเรือน ๖, อาศัยเนกขัมมะการออกจากกาม ๖, ฟังทราบ เวทนา ๑๐๘ อย่างนี้ คือ เวทนาเหล่านั้น ในอดีตมี ๓๖. ในอนาคตมี ๓๖. ในปัจจุบันมี ๓๖.

บทว่า **ปลุจิม** **อานนุท** **กามคุณา** นี้ เป็นอนุสนธิเฉพาะอย่างหนึ่ง. ที่จริง พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำเวทนา ๒ ให้เป็นต้น ทรงบัญญัติเวทนาอย่างเดียวกันเท่านั้น ก็หามิได้. โดยปริยาย ตรัสเวทนาอย่างเดียวกันมีเมื่อจะทรงแสดงเวทนานั้น จึงทรงเริ่มเทศนานี้เพื่อส่งเสริมวาทะของช่างไม้ ชื่อปัญจกังคะ บทว่า **อภิกกนุตตร** คือ ดีกว่า. บทว่า **ปณิตตร** คือ ยิ่งกว่า. ในข้อนี้ทุกขมสุขเวทนา ท่านกล่าวว่า สุขด้วยอรรถว่าสงบและประณีต. จำเดิมแต่จุดตถมาน นิโรธ ชื่อว่าเป็นสุข ด้วยสามารถมิได้เสวยอารมณ์. ด้วยว่า ชื่อว่าสุขอันเสวยอารมณ์เกิดขึ้นแล้วด้วยสามารถกามคุณ ๕ และด้วยสามารถสมาบัติ ๘. นิโรธ ชื่อว่าสุขอันมิได้เสวยอารมณ์แล้ว. สุขเสวยอารมณ์ก็ตาม มิได้เสวยอารมณ์ก็ตาม ก็ชื่อว่าสุขโดยส่วนเดียวแท้ ด้วยอรรถว่าเป็นสุข กล่าวคือความไม่มีทุกข์.

บทว่า **ยตุถ ยตุถ** คือในฐานะใด. บทว่า **สุขํ** **อุปลพฺภติ** ความว่า บุคคล ย่อมได้สุขอันเสวยอารมณ์หรือสุขอันมิได้เสวยอารมณ์ พระตถาคต ย่อมบัญญัติสุขนั้นๆ ลงในสุข. พระตถาคต ย่อมบัญญัติสุขนั้นทั้งหมด

ซึ่งไม่มีความทุกข์ลงในสุขเท่านั้น ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำ
นิโรธสมาบัติ ให้เป็นประธานในที่นี้แล้ว จึงทรงยังเทศนาให้จบลงด้วย
ธรรมคือยอดพระอรหัตตอย่างเดียว ด้วยสามารถแห่งบุคคลผู้พออนะนาคได้.

จบ อรรถกถาปัญญาทั้งคสูตรที่ ๕

จบ อรรถกถารโหคตวรรคที่ ๒

๑๐. ภิกขุสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงแสดงประเภทแห่งเวทนา

[๔๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๒
ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าว
เวทนา ๕ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๖ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง
เรากล่าวเวทนา ๑๘ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓๖ ก็มี โดย
ปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๐๘ ก็มี ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยาย
อยู่ใน เมื่อเราแสดงธรรมโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ชนเหล่าใดจักไม่สำคัญ
ตาม จักไม่รู้ตาม จักไม่บันเทิงตาม ซึ่งคำที่เรากล่าวดีแล้ว เจริญดีแล้ว
แก่กันและกัน เหตุนี้จักเป็นอันชนเหล่านั้นพึงหวังได้ คือ ชนเหล่านั้น
จักเกิดความบาดหมางกัน จักเกิดความทะเลาะกัน วิวาทกัน จักตีมีแทง
กันและกัน ด้วยหอกคือปากอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเราแสดง
แล้วโดยปริยายอย่างนี้ เมื่อธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้มีอยู่
ชนเหล่าใดจักสำคัญตาม จักรู้ตาม จักบันเทิงตาม ซึ่งคำที่เรากล่าวดีแล้ว

๑. สูตรที่ ๑๐ ไม่มีอรรถกถาแก้

เจรจาดีแล้ว แก่กันและกัน เหตุนี้อันชนเหล่านั้นพึงหวังได้ คือพวกเขา
จักพร้อมเพรียงกัน จักขึ้นบานต่อกัน จักไม่วิวาทกัน จักเป็นคัจฉา
ด้วยน้ำมัน จักมองกันและกันด้วยจักขุอันเปี่ยมด้วยความรักอยู่.

[๔๒๖] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ เหล่านี้ ฯลฯ (เหมือน
ข้อ ๔๑๓ ถึงข้อ ๔๒๔) คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่ปริพาชกอัญญ-
เดียรถีย์พึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมกล่าวสัตถุญาเวทิตนิโรธสมาบัติ
และยอมบัญญัตินิโรธนั้นไว้ในความสุข ข้อนี้เพราะเหตุไร ข้อนี้
เป็นอย่างไร. ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ พวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์ผู้มีวาทะ
อย่างนี้ พวกเธอพึงค้านอย่างนี้ว่า. คุก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า ไม่ได้ทรงหมายเอาสุขเวทนาบัญญัตินิโรธนั้นไว้ในความสุข บุคคล
ยอมได้สุขในฐานะใดๆ พระตถาคตยอมทรงบัญญัติฐานะนั้นๆ อันเป็นสุข
ไว้ในความสุขทุกแห่ง ดังนี้.

จบ ภิกขุสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาภิกขุสูตรที่ ๑๐

สูตรที่ ๑๐ มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น

จบ อรรถกถาภิกขุสูตรที่ ๑๐

จบ รโหคตวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. รโหคตสูตร ๒. ปฐมวาตสูตร ๓. ทุติยวาตสูตร ๔. นิवासสูตร
๕. ปฐมอนันตสูตร ๖. ทุติยอนันตสูตร ๗. ปฐมสัมพหุสูตร ๘. ทุติย
สัมพหุสูตร ๙. ปัญจกังกสูตร ๑๐. ภิกขุสูตร.

อัฐสทปริยายวรรคที่ ๓

๑. สิวกสูตร

ว่าด้วยสิวกปริพาชกทูลถามปัญหา

[๔๒๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกถณิกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นแล โมฬยสิวกปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะอยู่ไหน มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ได้เสวยสุขทุกข์ หรืออทุกข์มสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง สุข ทุกข์ หรืออทุกข์มสุขทั้งมวลนั้น มีการกระทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุ ก็ในข้อนี้ท่านพระโคตมตรัสอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนสิวกะ เวทนาบางอย่างมีดีเป็นสมุฏฐานก็มี ย่อมเกิดขึ้นในโลกนี้ ข้อที่เวทนาบางอย่างซึ่งมีดีเป็นสมุฏฐานเกิดขึ้นในโลกนี้ บุคคลพึงทราบได้เองอย่างนี้ก็มี โลกสมมติว่าเป็นของจริงก็มี ในข้อนั้นสมณพราหมณ์เหล่าใดมีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ได้เสวยสุข ทุกข์ หรืออทุกข์มสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง สุข ทุกข์ หรืออทุกข์มสุขทั้งมวลนั้น มีการกระทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุ ย่อมเล่นไปสู่สิ่งที่รู้ด้วยตนเอง และเล่นไปสู่สิ่งที่สมมติกันว่าเป็นความจริงในโลก เพราะฉะนั้นเรากล่าวว่า เป็นความผิดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น เวทนาบางอย่างมีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี ฯลฯ มีลมเป็นสมุฏฐานก็มี ฯลฯ

มีร่วมกันเป็นสมุฏฐานก็มี ฯลฯ เกิดแต่เปลี่ยนฤดูก็มี ฯลฯ เกิดแต่รักษาตัว
ไม่สม่ำเสมอก็มี ฯลฯ เกิดจากการถูกทำร้ายก็มี ฯลฯ เวทนาบางอย่างเกิด
แต่ผลของกรรมก็มี ย่อมเกิดขึ้นในโลกนี้ ข้อที่เวทนาบางอย่างซึ่งเกิดแต่
ผลของกรรมเกิดขึ้นในโลกนี้ บุคคลพึงทราบได้เองอย่างนี้ก็มีโลกสมมติว่า
เป็นของจริงก็มี ในข้อนั้นสมณพราหมณ์เหล่าใดมีวาตะอย่างนี้ มีทิฐฐิ
อย่างนี้ว่า บุคคลนี้ได้เสวยสุข ทุกข์ หรืออทุกข์ขมสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง
สุข ทุกข์ หรืออทุกข์ขมสุขทั้งมวลนั้น มีการกระทำไว้ในปางก่อนเป็นเหตุ
ย่อมเล่นไปสู่สิ่งที่รู้ด้วยตนเอง และเล่นไปสู่สิ่งที่สมมติกันว่าเป็นความจริง
ในโลก เพราะฉะนั้นเรากล่าวว่าเป็นความผิด ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

[๔๒๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โมฬิยสิวก
ปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาสิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญภาสิตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะจน
ตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

[๔๒๙] เรื่องดี ๑ เสมหะ ๑ ลม ๑ ดี เสมหะ ลม

รวมกัน ๑ ฤดู ๑ รักษาตัวไม่สม่ำเสมอ ๑ ถูก

ทำร้าย ๑ ผลของกรรม ๑ เป็นที่ ๘.

จบ สิวกสูตรที่ ๑

อรรถกถาอัฐสทปริยายวรรคที่ ๓

อรรถกถาสิวกสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในสิวกสูตรที่ ๑ แห่งวรรคที่ ๓ ดังต่อไปนี้

บทว่า **สิวก** ในบทว่า **โมพียสิวก** เป็นชื่อของปริพาชกนั้น. ก็
จุกของปริพาชกนั้นมีอยู่ เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกว่า **สิวก** ปริพาชกมีจุก.
บทว่า **ปริพาชโก** ได้แก่ ปริพาชกผู้นุ่งผ้า บทว่า **ปิตตสมุฏฐานานิ**
ได้แก่ มิตติเป็นปัจจัย. บทว่า **เวทิตานิ** คือเวทนา. เวทนา ๓ ย่อมเกิด
ขึ้นในบุคคลนั้นเพราะดีเป็นปัจจัย. ถามว่า อย่างไร. ตอบว่า ฝ่ายบุคคล
บางคนคิดว่า ดีของเรากำเริบแล้ว ก็แล ชีวิตรู้ได้ยาก ย่อมให้ทาน
สมาทานศีล กระทำอุโบสถกรรม. กุศลเวทนา ย่อมเกิดขึ้นแก่บางคนนั้น
ด้วยอาการอย่างนี้. ส่วนบางคนคิดว่า เราจักทำเกษะแก่ดี ย่อมฆ่าสัตว์
ลักทรัพย์ พุศเทจ ย่อมทำกุศลกรรม ๑๐ ก็มี. อกุศลเวทนา ย่อมเกิดขึ้น
แก่บางคนนั้น ด้วยอาการอย่างนี้. แต่บางคนมีตนเป็นกลางว่า ดีของเรา
ย่อมไม่สงบด้วยการทำยา แม้ประมาณเท่านี้ เรื่อยยานั้นพอกันที ย่อม
นอนอดกลั้นซึ่งเวทนาทางกาย. อภัยกตเวทนา ย่อมเกิดขึ้นแก่บางคนนั้น
ด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า **สามปี โข** เอต ความว่า บุคคลเห็นวิการแห่งดินนั้น ๆ แล้ว
ก็พึงทราบเวทนานั้นได้ด้วยตน. บทว่า **สจฺจสมฺมตํ** คือสมมติว่าเป็นจริง
ฝ่ายชาวโลกเห็นวิการแห่งดีมีวรรณะต่างพร้อมเป็นต้นที่สรีระของเขาแล้ว
ย่อมรู้ว่า ดีของเขากำเริบ. บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะแล่นไปสู่สิ่งที่รู้ด้วย

ตนเอง และเล่นไปสู่สิ่งที่มีสมมติกันว่า เป็นจริงของโลก. แม้ในบพที่มีเสมหะ เป็นสมุฏฐานเป็นอาทิ ก็นัยนี้เหมือนกัน. ส่วนบพว่า **สนุnipาติกา** ในบพว่า **สนุnipาตสมุฏฐานานิปี** นี้เกิดขึ้นแล้ว เพราะการกำเริบแห่งดี เป็นต้น แม้ทั้งสาม. บพว่า **อุตุปริณามขานิ** คือเกิดแต่ฤดูเปลี่ยน ย่อมเกิดขึ้นแก่ชาวขงคเทศ เมื่ออยู่ในอนุประเทศ. ความเปลี่ยนฤดู ย่อมเกิดขึ้น ด้วยสามารถมีฝั่งมณีสมุทรเป็นต้นอย่างนี้ว่า เมื่อชาวอนุ ประเทศอยู่ในขงคเทศ. บพว่า **ตโต ขาตา** ได้แก่ เกิดแต่เปลี่ยนฤดู.

บพว่า **วิสมปรีหารขานิ** ความว่า เกิดแต่การรักษาตัวไม่สมำเสมอ ในการรับภาระหนัก โดยมีการทบเป็นต้น. หรือเมื่อเที่ยวไปผิดเวลา โดย มีการถูกัก และตบย่อเป็นต้น. บพว่า **โอปกุกมิขานิ** ความว่า เกิดขึ้น เพราะถือว่า ผู้นี้เป็นโจร หรือเป็นทาริกาของผู้อื่น แล้วจึงทำร้ายด้วยการ เอาเข้า สอกและไม้ค้อนเป็นต้น โบยให้เป็นปัจฉัย. บางคน ถูกทำร้าย ในภายนอกนั้นแล้ว ย่อมทำกุศล โดยนัยอันกล่าวแล้วแล. บางคนทำ อกุศล. บางคนย่อมนอนอดกลั่นอยู่. บพว่า **กมุมิวิปากขานิ** คือเกิด แต่ผลของกรรมอย่างเดียว. ก็เมื่อกรรมวิปากเหล่านั้น เกิดขึ้นแล้ว บางคน ย่อมทำกุศล บางคนย่อมทำอกุศล บางคนย่อมนอนอดกลั่นอยู่. ก็เวทนา ๓ อย่าง ย่อมมีในวาระทั้งปวงอย่างนี้.

ในเวทนาเหล่านั้น เวทนาอันเป็นไปในสรีระซึ่งเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๓ อย่างข้างต้น ใคร ๆ ก็อาจเพื่อจะห้ามได้ แต่เกสขทั้งปวงก็ดี เครื่องป้องกัน ก็ดี ก็ไม่สามารถเพื่อกำจัดเวทนาอันเกิดแต่ผลของกรรมได้เลย. ชื่อว่าโลก โวหาร พระองค์ได้ตรัสแล้ว ในพระสูตรนี้.

จบอรรถกถาสิวกสูตรที่ ๑

๒. อักกุสตปริยายสูตร

ว่าด้วยพระพุทธองค์ทรงแสดงประแห่งเวทนา

[๔๓๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันมีปริยายต่างๆ ๑๐๘ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมปริยานั้น ก็ธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘ เป็นไฉน. คุก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๒ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๘ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓๖ มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๐๘ ก็มี.

[๔๓๑] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๒ เป็นไฉน. เวทนา ๒ คือ เวทนาทางกาย ๑ เวทนาทางใจ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๒.

[๔๓๒] ก็เวทนา ๓ เป็นไฉน. เวทนา ๓ คือ สุขเวทนา. ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๓.

[๔๓๓] ก็เวทนา ๕ เป็นไฉน. เวทนา ๕ คือ สุขินทรีย์ ๑ ทุกขินทรีย์ ๑ โสมนัสสอินทรีย์ ๑ โทมนัสสอินทรีย์ ๑ อุเบกขินทรีย์ ๑ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๕.

[๔๓๔] ก็เวทนา ๖ เป็นไฉน. เวทนา ๖ คือ จักขุสัมผัสสชา เวทนา ๑ โสตสัมผัสสชาเวทนา ๑ ฉานสัมผัสสชาเวทนา ๑ ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ๑ กายสัมผัสสชาเวทนา ๑ มโนสัมผัสสชาเวทนา ๑ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๖.

[๔๓๕] ก็เวทนา ๑๘ เป็นไฉน. เวทนา ๑๘ คือ เวทนาที่ สหระคด้วยโสมนัส ๖ เวทนาที่สหระคด้วยโทมนัส ๖ เวทนาที่สหระค ด้วยอุเบกขา ๖ เหล่านี้เราเรียกว่าเวทนา ๑๘.

[๔๓๖] ก็เวทนา ๓๖ เป็นไฉน. เวทนา ๓๖ คือ เคหสิตโสมนัส ๖ เนกขัมมสิตโสมนัส ๖ เคหสิตโทมนัส ๖ เนกขัมมสิตโทมนัส ๖ เคหสิ- อุเบกขา ๖ เนกขัมมสิตอุเบกขา ๖ เหล่านี้เราเรียกว่าเวทนา ๓๖.

[๔๓๗] เวทนา ๑๐๘ เป็นไฉน. เวทนา ๑๐๘ คือ เวทนาที่ เป็นอดีต ๓๖ ที่เป็นอนาคต ๓๖ ที่เป็นปัจจุบัน ๓๖ เหล่านี้เราเรียกว่า เวทนา ๑๐๘ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๘ แม้นี้แล.

จบ อัญญาสตปริยายสูตรที่ ๒

อรรถกถาอัญญาสตปริยายสูตรที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัยในอัญญาสตปริยายสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อัญญาสตปริยาย คือเป็นเหตุ ๑๐๘ บทว่า ธรรมปริยาย คือเหตุแห่งธรรม. ในบทว่า กายิกา จ เจตสิกกา จ นี้ เวทนาทางกาย ย่อมได้ในกามาวจรเท่านั้น. เวทนาทางใจ ก็เป็นไปในภุมิ ๔. สุขเวทนาใน บทเป็นอาทิว่า สุขา ย่อมไม่มีในอรูปาวจร แต่ย่อมได้ในภุมิ ๓ ที่เหลือ. ทุกขเวทนา จัดเป็นกามาวจร. เวทนานอกนี้ ก็เป็นไปในภุมิ ๔. ในหมวด ๕ สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โทมนัสตินทรีย์ จัดเป็นกามาวจร. โสมนัส ตินทรีย์ เป็นไปในภุมิ ๓. อุเบกขินทรีย์ เป็นไปในภุมิ ๔.

ในหมวด ๖ เวทนาในทวาร ๕ จัดเป็นกามาวจร. เวทนาใน
มโนทวาร เป็นไปในภูมิ ๔ ในหมวด ๑๘ ในอรรถอันนำปรารภว่า ๖
ชื่อว่า โสมนัสสุปฏิหาร เพราะอรรถว่ายอมเข้าไปไต่ตรงกันด้วยโสมนัส.
แม้ในสองบทที่เหลือ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. เทศนานี้มาแล้วด้วยสามารถ
แห่งวิจารณ์ด้วยประการดังนี้. แต่พึงทราบเวทนา ๑๘ ในที่นี้ ด้วยสามารถ
แห่งโสมนัสเป็นต้น อันสัมปยุตด้วยวิจารณ์.

พึงทราบในบทเป็นอาทิว่า ฉ เลหิตานิ โสมนสุตานิ ความว่า
โสมนัสอาศัยกามคุณ อันท่านกล่าวแล้วในทวาร ๖ อย่างนี้ว่า เมื่อระลึก
ถึงการได้ โดยการได้แห่งรูปอันพึงรู้ด้วยจักขุ อันนำปรารภว่า นำใคร
นำพอใจ นำรื่นรมย์แห่งใจ อันประกอบด้วยโลกามิส หรือเมื่อระลึกถึง
สิ่งที่ล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ซึ่งตนเคยได้แล้วในอดีต
โสมนัส ก็ยอมเกิดขึ้น. โสมนัสเห็นปานนี้ ท่านเรียกว่า เลหิตโสมนัส
โสมนัสอาศัยเรือน ชื่อว่าโสมนัสอาศัยเรือน ๖.

เมื่อสามารถเพื่อให้ชวนชวายุเริ่มวิปัสสนาด้วยสามารถความไม่เที่ยง
เป็นต้น เกิดโสมนัสว่า วิปัสสนา อันเราชวนชวายุแล้วดังนี้ โสมนัส
เกิดขึ้นแล้ว เมื่ออรรถอันนำปรารภไปปรากฏในทวาร ๖ อย่างนี้ว่า
ก็แล เมื่อรู้แจ้งว่ารูปทั้งหลายไม่เที่ยง ก็พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งความแปรปรวน
คลายกำหนดและดับเสียได้ ด้วยปัญญาอันเห็นชอบตามเป็นจริงนั้น อย่างนี้
ว่า รูปทั้งหลายในอดีตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี รูปเหล่านั้นทั้งปวง ก็ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาดังนี้ โสมนัสก็ยอมเกิดขึ้น.
โสมนัสเห็นปานนี้. ท่านเรียกว่า เนกขัมมลิตโสมนัส โสมนัสอาศัย
การออกจากกาม ชื่อว่า โสมนัสอาศัยการออกจากกาม ๖.

โทมนัสอาศัยกามคุณ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ผู้ตรีกอยู่ว่า เราจักไม่เสวย จะไม่เสวยอารมณ์ อันน่าปรารถนาดังนี้ ในทวาร ๖ อย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นอยู่ซึ่งการไม่ได้ โดยการไม่ได้แห่งรูปทั้งหลาย ฟังรู้ด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นำรื่นรมย์แห่งใจ อันประกอบด้วย โลกามิส หรือเมื่อพิจารณาเห็นอยู่ ซึ่งสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ดับไปแล้ว เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ซึ่งอันตนยังไม่เคยได้แล้วในอดีต โทมนัส ก็ย่อมเกิดขึ้น โทมนัสเห็นปานนี้ ท่านเรียกว่า **เคหสิตโทมนัส** โทมนัสอาศัยการอยู่ครองเรือนดังนี้ ชื่อว่า โทมนัสอาศัยการอยู่ครองเรือน ๖.

ส่วน ภิกษุผู้รู้แจ้งว่ารูปทั้งหลายไม่เที่ยง เห็นซึ่งความแปรปรวน คลายกำหนด และดับเสียได้ด้วยปัญญา อันชอบตามเป็นจริงนั้น อย่างนี้ว่า. รูปทั้งหลายในอดีตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี รูปเหล่านั้นทั้งปวงก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ดังนี้ ย่อมยังความพยายามให้เข้าไปตั้งอยู่ในวิโมกข์ อันยอดเยี่ยมว่า เมื่อไรเรานี้จักเข้าตทายนะ (เหตุให้จิตหลุดพ้นอยู่). พระอริยะทั้งหลาย ย่อมเข้าอายตนะอยู่ดังนี้. ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อเธอยังความพยายามให้เข้าไป ตั้งอยู่ในวิโมกข์ อันยอดเยี่ยม โทมนัสก็ย่อมเกิดขึ้น เพราะความพยายามเป็นปัจจัย. โทมนัสเห็นปานนี้ ท่านเรียกว่า **เนกขัมมโทมนัส** โทมนัสอาศัยการออกจากกาม

เมื่ออารมณ์ อันน่าปรารถนาไปปรากฏในทวาร ๖ อย่างนี้ โทมนัส อันเกิดขึ้นแล้วแก่เธอผู้ยังความพยายามให้เข้าไปตั้งไว้ในธรรมคืออริยผล กล่าวคืออนุตตรวิโมกข์ แต่ไม่สามารถเพื่อให้ชวนชวายเป็นวิปีสสนาด้วย อำนาจแห่งความไม่เที่ยงเป็นต้น เพื่อบรรลุอริยผลธรรมนั้นได้ จึงเสียดาย อยู่ว่า เราไม่สามารถเพื่อจะชวนชวายเป็นวิปีสสนาแล้ว บรรลุอริยภูมิได้

ทั้งปักษ์นี้ ทั้งเดือนนี้ ทั้งปีนี้ ชื่อว่า เนกขัมมสิตโทมนัส โทมนัส
อาศัยการออกจากกาม ๖.

เมื่ออารมณ์ อันน่าปรารถนาไปปรากฏในทวาร ๖ อย่างนี้ว่า พาล-
ปุถุชนคนกลุ่มหลง คือคนหนา อันยังไม่เกิดวิบาก ไม่เห็นโทษ ไม่ได้สดับ
เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว อุเบกขา ก็ย่อมเกิดขึ้น อุเบกขาเห็นปานนี้อันใด
อุเบกขานั้น ย่อมล่องรูปไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น อุเบกขานั้น ท่านเรียกว่า
เลหสิตอุเบกขา อุเบกขาอาศัยเรือดังนี้. อุเบกขา อาศัยกามคุณเกิดขึ้น
แล้วเมื่อล่องรูปเป็นต้นไปไม่ได้ เหมือนแมลงวันหัวเขียวล่องเลนน้ำอ้อยไป
ไม่ได้ ฉะนั้น ก็ต้องขังอยู่ในรูปนั้นนั่นเอง. ชื่อว่า เลหสิตอุเบกขา
อุเบกขาอาศัยเรือด.

อุเบกขาสัมปยุตด้วยญาณ อันเป็นวิปัสสนาเกิดขึ้นแล้วแก่ผู้ไม่กำ-
หนดในอารมณ์อันน่าปรารถนา ไม่ขัดเคืองในอารมณ์อันไม่น่าปรารถนา
ไม่หลงในการเพ่งดูอารมณ์อันไม่สม่าเสมอ. เมื่ออารมณ์อันน่าปรารถนา
ไปปรากฏ ในทวาร ๖ อย่างนี้ว่า ก็แล เมื่อรู้แจ้งว่า รูปทั้งหลายไม่เที่ยง
พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งความแปรปรวน คลายกำหนดและดับเสียได้ ด้วยปัญญา
อันชอบตามความจริงนั้นอย่างนี้ว่า รูปทั้งหลายในอดีตก็ดี ในปัจจุบันก็ดี
รูปเหล่านั้นทั้งปวง ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ดังนี้.
อุเบกขา ก็ย่อมเกิดขึ้น. อุเบกขาเห็นปานนี้ใด อุเบกขานั้น ย่อมล่องรูป
ไปได้ เพราะฉะนั้น อุเบกขานั้น ท่านเรียกว่า เนกขัมมสิตอุเบกขา
อุเบกขาอาศัยการออกจากกาม ๖ ดังนี้ ชื่อว่า อุเบกขาอาศัยการออกจาก
กาม ๖. ในพระสูตรนี้ พระองค์ตรัสการกำหนดธรรม อันเป็นไปในภุมิ ๔
อันรวบรวมธรรมไว้ทั้งหมด. สูตรที่ ๓ เป็นต้นไปมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาอัฐสทปริยายสูตรที่ ๒

๓. ภิกขุสูตร*

ว่าด้วยภิกษุทูลถามเรื่องเวทนา

[๔๓๘] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ เวทนาเป็นไฉนหนอ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทา เครื่องให้ถึงความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเวทนา ๓ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา นี้เราเรียกว่าเวทนา เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด ตัณหาเป็นปฏิปทาเครื่องให้ถึงเหตุเกิดแห่งเวทนา เพราะ ผัสสะดับเวทนาจึงดับ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แหละ คือ สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา สุข โสมนัสเกิดนี้เพราะอาศัยเวทนาอันใด นี้เป็นคุณแห่งเวทนา เวทนาอันใด ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี้เป็นโทษแห่งเวทนา ความกำจัด ความละฉันทราคะในเวทนา นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

จบ ภิกขุสูตรที่ ๓

๑. สูตรที่ ๓ - ๑๐ ไม่มีอรรถกถาแก้

๔. ปุพพสูตร

ว่าด้วยความคิดเกิดขึ้นเมื่อก่อนตรัสรู้

[๔๓๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ ครั้งยังมีได้
ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นไฉนหนอ
ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความเกิดขึ้นแห่ง
เวทนาเป็นไฉน ความดับแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับ
แห่งเวทนาเป็นไฉน อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา
อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
เวทนา ๓ นี้ เหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา
นี้เราเรียกว่าเวทนา เพราะผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด ตัณหาเป็นปฏิปทา
เครื่องให้ถึงความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ฯลฯ ความกำจัด ความละฉันทราคะ
ในเวทนา นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

จบ ปุพพสูตรที่ ๔

๕. ญาณสูตร

ว่าด้วยความรู้แท้ในเรื่องเวทนา

[๔๔๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสง
สว่างได้เกิดขึ้นแก่เรา ในธรรมที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า นี้เวทนา...
นี้ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา... นี้ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความเกิดขึ้นแห่งเวทนา
... นี้ความดับแห่งเวทนา... นี้ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา
นี้เป็นคุณแห่งเวทนา... นี้เป็นโทษแห่งเวทนา... นี้เป็นอุบายเครื่อง

สลัดออกแห่งเวทนา.

จบ ญาณสูตรที่ ๕

๖. ภิกขุสูตร

ว่าด้วยภิกษุทูลถามเรื่องเวทนา

[๔๕๑] ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวทนาเป็นไฉนหนอ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นไฉน ฯลฯ อะไรเป็นคุณแห่งเวทนา อะไรเป็นโทษแห่งเวทนา อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออกสังเวทนา. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ ฯลฯ ความกำจัด ความละฉันทราคะในเวทนา นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา.

จบ ภิกขุสูตรที่ ๖

๗. ปฐมสมณพราหมณสูตร

ว่าด้วยผู้เป็นและไม่เป็นสมณพราหมณ์

[๔๕๒] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็นไฉน. คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ก็สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งย่อมไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา ๓ เหล่านี้ ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ยังไม่นับว่าเป็นสมณะในหมู่สมณะ หรือเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้น ย่อมไม่กระทำให้แจ้งซึ่ง

ประโยชน์ของความเป็นสมณะหรือความเป็นพราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่ง
เองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมรู้
ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา
เหล่านี้ ตามความเป็นจริง สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น นับว่าเป็น
สมณะในหมู่สมณะหรือเป็นพราหมณ์ในหมู่พราหมณ์ และท่านเหล่านั้น
ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ ของความเป็นสมณะหรือของความเป็น
พราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

จบ ปฐมสมณพราหมณสูตรที่ ๗

๘. ทุติยสมณพราหมณสูตร

ว่าด้วยผู้เป็นและไม่เป็นสมณพราหมณ์

[๔๔๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็น
ไฉน. คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ก็สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมไม่รู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ
และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา ๓ เหล่านี้ ตามความเป็นจริง ฯลฯ
ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ของความเป็นสมณะ หรือของความเป็น
พราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

จบ ทุติยสมณพราหมณสูตรที่ ๘

๕. ตติยสมณพราหมณ์สูตร

ว่าด้วยผู้เป็นและไม่เป็นสมณพราหมณ์

[๔๔๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมไม่รู้เวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ความดับแห่งเวทนา ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา ฯ ล ฯ ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ของความ เป็นสมณะหรือของความ เป็นพราหมณ์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

จบ ตติยสมณพราหมณ์สูตรที่ ๕

๑๐. สุทธิกสูตร

ว่าด้วยเวทนา ๓

[๔๔๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้ เวทนา ๓ เป็นไฉน. คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ เหล่านี้แล.

จบ สุทธิกสูตรที่ ๑๐

๑๑. นีรามิสสูตร

ว่าด้วยปีติสุขมีอามิสและไม่มี

[๔๔๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ปีติมีอามิสมีอยู่ ปีติไม่มีอามิสมีอยู่

ปีติที่ไม่มีอามิสกว่าปีติที่ไม่มีอามิสมีอยู่ สุขที่มีอามิสมีอยู่ สุขที่ไม่มีอามิสมีอยู่
สุขที่ไม่มีอามิสกว่าสุขที่ไม่มีอามิสมีอยู่ อุเบกขาที่มีอามิสมีอยู่ อุเบกขาที่ไม่มีอามิส
มีอยู่ อุเบกขาที่ไม่มีอามิสกว่าอุเบกขาที่ไม่มีอามิสมีอยู่. วิโมกข์ที่มีอามิสมีอยู่
วิโมกข์ที่ไม่มีอามิสมีอยู่ วิโมกข์ที่ไม่มีอามิสกว่าวิโมกข์ที่ไม่มีอามิสมีอยู่.

[๔๔๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปีติมีอามิสเป็นไฉน. กามคุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นไฉน. คือ รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุอันนำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด ฯลฯ โผฏฐัพพะ ที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย อันนำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ เหล่านี้แล ปีติเกิดขึ้น เพราะอาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้ เราเรียกว่า ปีติมีอามิส.

[๔๔๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปีติไม่มีอามิสเป็นไฉน. ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มี วิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ เชนบรรลุตุนิยมาน มีความผ่องใส แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์ สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี้เราเรียกว่า ปีติไม่มีอามิส

[๔๔๙] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปีติไม่มีอามิสกว่าปีติไม่มีเป็นไฉน. ปีติที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุชิวาสพผู้พิจารณาเห็นจิตซึ่งหลุดพ้นแล้วจากราคะ จาก โทสะ จากโมหะ นี้เราเรียกว่า ปีติไม่มีอามิสกว่าปีติไม่มีอามิส.

[๔๕๐] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สุขมีอามิสเป็นไฉน. กามคุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นไฉน. คือ รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุอันนำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด ฯลฯ โผฏฐัพพะ ที่พึงรู้แจ้งด้วยกายอันนำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ เหล่านี้ สุขโสมนัส เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้ นี้เราเรียกว่า สุขมีอามิส.

[๔๕๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สุขไม่มีอามิสเป็นไฉน. ภิกษุใน
ธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก
วิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ฯลฯ เธอมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยเจ้า
ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข นี้เรา
เรียกว่า สุขไม่มีอามิส.

[๔๕๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลายก็สุข ไม่มีอามิสกว่าสุขไม่มีอามิสเป็น
ไฉน. สุขโสมนัสที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุขีณาสพผู้พิจารณาเห็นจิตซึ่งหลุดพ้นแล้ว
จากราคะ จากโทสะ จากโมหะ นี้เราเรียกว่า สุขไม่มีอามิสกว่าสุขไม่มี
อามิส.

[๔๕๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุเบกขามีอามิสเป็นไฉน. กาม
คุณ ๕ เหล่านี้ กามคุณ ๕ เป็นไฉน. คือรูปที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุอันนำ
ปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด ฯลฯ
โณภูมิจิตที่พึงรู้แจ้งด้วยกายอันนำปรารธนา นำใคร่ นำพอใจ นำรัก
ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ เหล่านี้แล
อุเบกขาเกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ ๕ เหล่านี้ เราเรียกว่า อุเบกขามี
อามิส.

[๔๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุเบกขาไม่มีอามิสเป็นไฉน. ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ บรรลุตตตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์
สดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธอยู่ นี้
เราเรียกว่า อุเบกขาไม่มีอามิส.

[๔๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุเบกขาไม่มีอามิสกว่าอุเบกขาไม่มีอามิสเป็นไฉน. อุเบกขาเกิดขึ้นแก่ภิกษุชฌาสพผู้พิจารณาเห็นจิตซึ่งหลุดพ้นแล้วจากราคะ จากโทสะ จากโมหะ นี้เราเรียกว่า อุเบกขาไม่มีอามิสกว่าอุเบกขาไม่มีอามิส.

[๔๕๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็วิโมกข์มีอามิสเป็นไฉน. วิโมกข์ที่ปฏิสังขตด้วยรูป ชื่อว่าวิโมกข์มีอามิส วิโมกข์ที่ไม่ปฏิสังขตด้วยรูป ชื่อว่าวิโมกข์ไม่มีอามิส.

[๔๕๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็วิโมกข์ไม่มีอามิสกว่าวิโมกข์ไม่มีอามิสเป็นไฉน. วิโมกข์เกิดขึ้นแก่ภิกษุชฌาสพผู้พิจารณาเห็น จิตซึ่งหลุดพ้นแล้วจากราคะ จากโทสะ จากโมหะ นี้เราเรียกว่าวิโมกข์ไม่มีอามิสกว่าวิโมกข์ไม่มีอามิส.

จบ นีรามิสสูตรที่ ๑๑

อรรถกถานีรามิสสูตรที่ ๑๑

พึงทราบวินิจฉัยในนีรามิสสูตรที่ ๑๑ ดังต่อไปนี้.

บทว่า สามิสสา ปิติมีอามิสด้วยอามิสคือกิเลส. บทว่า นีรามิสตรา ความว่า ปิตีที่ไม่มีอามิสกว่าปิตีในฉนนานแม้ที่ไม่มีอามิส. ถามว่าก็ในฉนนาน ๒ ปีติย่อมเป็นมหัคคตะก็มี ย่อมเป็นโลกุตตระก็มี. ปิตีในปัจจุบันเวกขณญาณ ย่อมเป็นโลกิยะอย่างเดียวมิใช่หรือ เพราะเหตุไร ปิตินั้น จึงไม่มีอามิสกว่าเล่า. ตอบว่า เพราะเกิดขึ้นแล้ว ด้วยสามารถแห่งการพิจารณาซึ่งธรรมอัน

สงบและประณีต. เหมือนคนรับใช้ เป็นคนโปรดของพระราชา เข้าไปสู่
ราชตระกูลได้ตามสบายไม่มีใครขัดขวาง แม้จะเอาทำถีบเศรษฐี และ
เสนาบดีเป็นต้นก็ได้ เพราะเหตุอะไร เพราะเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดของพระ
ราชา. ด้วยเหตุนี้ คนรับใช้นั้น ย่อมเป็นผู้ยิ่งกว่าเศรษฐีเป็นต้นเหล่านั้น
นั้นใด. ปีติแม้นี้ ฟังทราบว่ายิ่งกว่าแม่ปีติในโลกุตตระ เพราะเกิดขึ้นแล้ว
ด้วยสามารถแห่งการพิจารณาธรรมอันสงบและประณีตจันนั้น แม้ในวาระ
ที่เหลือ ก็มีนัยนี้ทั้งนั้น.

ส่วนในวาระแห่งวิโมกข์ วิโมกข์อันประกอบด้วยรูป ชื่อว่ามีอามิส
ด้วยสามารถอามิสคือรูป อันเป็นอารมณ์ของตน. ที่ไม่ประกอบด้วยรูป
ชื่อว่าไม่มีอามิส โดยไม่มีอามิสคือรูป.

จบ อรรถกถานิรามิสสูตรที่ ๑๑

จบ อรรถกถาอัฐสทปริยายวรรคที่ ๓

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สิวกสูตร ๒. อัฐสทปริยายสูตร ๓. ภิกขุสูตร ๔. ปุพพสูตร
๕. ญาณสูตร ๖. ภิกขุสูตร ๗. ปฐมสมณพราหมณสูตร ๘. ทุตติยสมณ
พราหมณสูตร ๙. ตติยสมณพราหมณสูตร ๑๐. สุทธิกสูตร ๑๑. นิรา
มิตสูตร.

จบ เวทนาสังยุต

๓. มาตุคามสังยุต

เปยยาลวรรคที่ ๑

๑. อมนาปสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยองค์ ๕

เป็นที่ถูกใจและไม่ถูกใจของบุรุษ

[๔๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของบุรุษโดยส่วนเดียว องค์ ๕ เป็นไฉน. ก็รูปไม่สวย ๑ ไม่มีโภคสมบัติ ๑ ไม่มีมารยาท ๑ เกียจคร้าน ๑ ไม่ได้บุตรเพื่อเขา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของบุรุษโดยส่วนเดียว.

[๔๕๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อมเป็นที่ชอบใจของบุรุษโดยส่วนเดียว องค์ ๕ เป็นไฉน. ก็ มีรูปสวย ๑ มีโภคสมบัติ ๑ มีมารยาท ๑ ขยันไม่เกียจคร้าน ๑ ได้บุตรเพื่อเขา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล ย่อมเป็นที่ชอบใจของบุรุษโดยส่วนเดียว.

จบ อมนาปสูตรที่ ๑

มาตุคามสังยุต

อรรคถาเปยยาลวรรคที่ ๑

อรรคถาอมนาปสูตรที่ ๑

ฟังทราบวินิจฉัยในอมนาปสูตรที่ ๑ แห่งมาตุคามสังยุต ดังต่อไปนี้
บทว่า องฺเกหิ คือด้วยองค์แห่งโทษ บทว่า น จ รูปวา ความว่า
มีรูปไม่สมประกอบ พิจาร รูปปร่างน่าเกลียด. บทว่า น จ โภควา ความว่า
ไม่ถึงพร้อมด้วยโภคะ คือทรัพย์ไม่มี. บทว่า น จ สีลวา ความว่า
ผู้มีศีลวิบัติ คือทุศีล. บทว่า อลฺโส จ ความว่า ย่อมไม่สามารถทำงาน
ทั้งหลายมีการตัดฟันและการหุงเป็นต้น คนเกียจคร้าน ความเป็นผู้
เกียจคร้าน ย่อมนั่งหลับในที่นั่งบ้าง ย่อมยืนหลับในที่ยืนบ้าง บทว่า
ปชณฺจสุต น ลภติ ความว่า ย่อมไม่ได้บุตรที่จะให้ดำรงวงศ์ตระกูลได้
เพื่อบุตรนั้น ย่อมชื่อว่า หญิงหมั้น. สุกกปิกข์ ฟังทราบโดยปริยายอัน
ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว. สูตรที่ ๒ ฟังให้เนื้อความกลับกัน โดยนัยอัน
กล่าวแล้วในสูตรที่ ๑.

จบ อรรคถาอมนาปสูตรที่ ๑

๒. มนาปสูตร

ว่าด้วยบุรุษผู้ประกอบด้วยองค์ ๕

เป็นที่ถูกใจและไม่ถูกใจของมาตุคาม

[๔๖๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของมาตุคามโดยส่วนเดียว องค์ ๕ เป็นไฉน. คือ รูปไม่สวย ๑ ไม่มีโภคสมบัติ ๑ ไม่มีมารยาท ๑ เกียจคร้าน ๑ ไม่ได้บุตรเพื่อเขา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของมาตุคามโดยส่วนเดียว.

[๔๖๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ย่อมเป็นที่ชอบใจของมาตุคามโดยส่วนเดียว องค์ ๕ เป็นไฉน. คือ มีรูปสวย ๑ มีโภคสมบัติ ๑ มีมารยาท ๑ ขยันไม่เกียจคร้าน ๑ ได้บุตรเพื่อเขา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ เหล่านี้แล ย่อมเป็นที่ชอบใจของมาตุคามโดยส่วนเดียว.

จบ มนาปสูตรที่ ๒

๓. อาเวณิกสูตร

ว่าด้วยความทุกข์เฉพาะของมาตุคาม ๕ ประการ

[๔๖๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ ๕ อย่างนี้ ความทุกข์ ๕ อย่างเป็นไฉน. คือ มาตุคามในโลกนี้ เมื่อยังกำลังสาวไปสู่สกุลผู้เว้นจากญาติ อันนี้เป็น

ความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อต้นที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ.

๑. สูตรที่ ๒ ไม่มีอรรถกถาแก้

[๔๖๓] อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีระดู อันนี้เป็นความทุกข์
แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ ๒ ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ.

[๔๖๔] อีกประการหนึ่ง มาตุคามมีครรภ์ อันนี้เป็นความทุกข์
แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ ๓ ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ.

[๔๖๕] อีกประการหนึ่ง มาตุคามคลอดบุตร อันนี้เป็นความ
ทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ ๔ ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ.

[๔๖๖] อีกประการหนึ่ง มาตุคามเข้าถึงความเป็นหญิงบำเรอ
ของบุรุษ อันนี้เป็นความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคามข้อที่ ๕ ที่ตนจะต้อง
เสวยเว้นจากบุรุษ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความทุกข์แผนกหนึ่งของมาตุคาม
ที่ตนจะต้องเสวย เว้นจากบุรุษ ๕ อย่างนี้แล.

จบ อาเวณิกสูตรที่ ๓

อรรถกถาอาเวณิกสูตรที่ ๓

พึงทราบวินิจฉัยในอาเวณิกสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อาเวณิกานิ ความว่า ทุกข์เฉพาะบุคคลคือไม่ทั่วไปด้วย
พวกบุรุษ. บทว่า ปารีจริยํ คือมาตุคามยอมเข้าถึงความเป็นหญิงบำเรอ.

จบ อรรถกถาอาเวณิกสูตรที่ ๓

๔. มาตุคามสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมเข้าถึงอบาย

[๔๖๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ โดยมากเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามในโลกนี้ เวลาเช้ามีใจ อันมลทิน คือความตระหนี่กัสมัรุมแล้วอยู่ครองเรือน เวลาเที่ยงมีใจอัน ความริษยากัสมัรุมแล้วอยู่ครองเรือน เวลาเย็นมีใจอันกามราคะกัสมัรุมแล้ว อยู่ครองเรือน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล โดยมากเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ มาตุคามสูตรที่ ๔

อรรถกถามาตุคามสูตรที่ ๔

พึงทราบวินิจฉัยในมาตุคามสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้

บทว่า มจฺเจรมลปฺริยฺภูจฺฉิตฺเตน ความว่า ก็ในเวลาเช้า มาตุคาม ปรารถนาเพื่อจะทำการงานที่มีกังวลอยู่ในน้านม นมสั้มและการหุงเป็นต้น. แม้นบุตรน้อยทั้งหลาย ร้องขอยู่ ย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะให้อะไร. ด้วย เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำนั้นว่า เวลาเช้า มีใจอันมลทิน คือความตระหนี่กัสมัรุมแล้ว. ส่วนเวลาเที่ยงมาตุคาม ย่อมถูกความโกรธ ครอบงำ. เมื่อไม่ได้ทะเลาะกันภายในเรือน ก็ย่อมทำการทะเลาะกันใน

เรือนของชนที่คุ้นเคยกัน และยอมเที่ยวสอดส่องดูที่ยืนและที่นั่งของสามี ด้วยเหตุนี้พระองค์ จึงตรัสว่า เวลาเที่ยง มีใจอันความริษยากลุ้มรุม แล้ว. ส่วนในเวลาเย็น จิตของหญิงนั้น ย่อมโน้มไปเพื่อเสพอสังขารแล้ว. ด้วยเหตุนี้ พระองค์ จึงตรัสว่า เวลาเย็นมีใจอันกามราคะกลุ้มรุมแล้ว.

จบ อรรถกถา มาตุคามสูตรที่ ๔

๕. อนรุทธสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๖๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระอนรุทธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯ ล ฯ ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์ได้เห็นมาตุคามเมื่อแตกกายตายไป เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

[๔๖๙] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนอนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่ศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มีโอตตปปะ ๑ มักโกรธ ๑ มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนอนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ อนรุทธสูตรที่ ๔

สูตรที่ ๕ เป็นต้น มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น

๖. อุปนาหีสสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงอบาย

[๔๗๐] คู่ก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ มักผูกโกรธ ๑ มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนอนนรุทธะ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ อุปนาหีสสูตรที่ ๖

๗. อีสสุกีสสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงอบาย

[๔๗๑] คู่ก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ มีความริษยา ๑ มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนอนนรุทธะ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ อีสสุกีสสูตรที่ ๗

๘. มัจฉริสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๗๒] คุก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีhiri ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ มีความตระหนี่ ๑ มีปัญญาทรม ๑ คุก่อนอนรุทระ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ มัจฉริสูตรที่ ๘

๙. อติจารสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๗๓] คุก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีhiri ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ ประพัตตินอกใจ ๑ มีปัญญาทรม ๑ คุก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อม เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ อติจารสูตรที่ ๙

๑๐. ทุสสีลสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๗๔] คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีhiri ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ เป็นคนทุศีล ๑ มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ ทุสสีลสูตรที่ ๑๐

๑๑. อัปปีตสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๗๕] คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีhiri ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ มีสุตะน้อย ๑ มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ อัปปีตสูตรที่ ๑๑

๑๒. กุสึตสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงอบาย

[๔๗๖] คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ เกยจกร้าน ๑ มีปัญญาทรม ๑ คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกติ วินิบาต นรก

จบ กุสึตสูตรที่ ๑๒

๑๓. มุฏฐัสตติสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงอบาย

[๔๗๗] คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มี โอตตปปะ ๑ มีสติหลง ๑ มีปัญญาทรม ๑ คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคาม ผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกติ วินิบาต นรก.

จบ มุฏฐัสตติสูตรที่ ๑๓

๑๔. ปัญจเวรสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงอบาย

[๔๗๘] คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พุคเทิจ ๑ ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนอนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

จบ ปัญจเวรสูตรที่ ๑๔

จบ เปยยาลวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในฝ่ายคำ คือ

๑. อมณาปสูตร ๒. มณาปสูตร ๓. อาวณิกสูตร ๔. มาตุคาม-
สูตร ๕. อนรุทระสูตร ๖. อุปนาหิสูตร ๗. อิศสุกีสสูตร ๘. มัจฉริสูตร
๙. อติจาริสูตร ๑๐. ทุสสีลสูตร ๑๑. อัปปีตสูตร ๑๒. กุสีตสูตร
๑๓. มุจฺฉิสฺสตีสูตร ๑๔. ปัญจเวรสูตร.

เปยยาลวรรคที่ ๒*

๑. อักโกชนสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงสุคติ

[๔๗๕] ครั้งนั้นแล ท่านพระอนนรุทธะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์เห็นมาตุคาม เมื่อแตกกายตายไปเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีหิริ มีโอตตปปะ ๑ ไม้มักโกรธ ๑ มีปัญญา ๑ คุณอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

๒. ออนุปนาหีสสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการย่อมเข้าถึงสุคติ

[๔๗๖] คุณอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ ไม่ผูกโกรธ ๑ มีปัญญา ๑ คุณอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล

เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

๑. วรรคที่ ๒ ไม่มีรถถาก.

๓. อนิสสุกีสสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงสุคติ

[๔๘๑] คุก่อนอนนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีhiri ๑ มีโอดตัมปะ ๑ ไม่มีความริษยา มีปัญญา ๑ คุก่อนอนนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

๔. อัจฉริสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงสุคติ

[๔๘๒] คุก่อนอนนรุทระ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีhiri ๑ มีโอดตัมปะ ๑ ไม่มีความตระหนี่ ๑ มีปัญญา ๑, ๗๗ ไม่ประพฤตินอกใจ ๑ มีปัญญา ๑, ๗๗ มีศีล ๑ มีปัญญา ๑, ๗๗ มีสุตะมาก ๑ มีปัญญา ๑, ๗๗ ปรารถนาความเพียร ๑ มีปัญญา ๑, ๗๗ มีสติตั้งมั่น ๑ มีปัญญา ๑ คุก่อนอนนรุทระ มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

๑๐. ปัญจสีลสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการยอมเข้าถึงสุคติ

[๔๘๑] คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ มาตุคามเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์ ๑ จากการประพฤติผิดในกาม ๑ จากการพูดเท็จ ๑ จากดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คุก่อนอนนรุทธะ มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

จบ เปยยาลวรรคที่ ๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในฝ่ายขาว คือ

๑. อักโกธนสูตร ๒. อนุปนาหีสสูตร ๓. อนิสสุกีสสูตร ๔. อมัจฉริสูตร ๕. อนติจารีสูตร ๖. สีลวาสูตร ๗. พุทฺธสุตฺตสูตร ๘. วิริยสูตร ๙. สติสูตร ๑๐. ปัญจสีลสูตร.

ข้อความของสูตรที่ ๕ ถึงสูตรที่ ๘

รวมอยู่ในสูตรที่ ๔ คือ อมัจฉริสูตร

มาตุคามพลวรรคที่ ๓

๑. วิสารทสูตร*

ว่าด้วยกำลังของมาตุคาม ๕ ประการ

[๔๘๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโกคะ ๑ กำลังคือญาติ ๑ กำลังคือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑ กำลังของมาตุคาม ๕ นี้แล คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลัง ๕ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน.

จบ วิสารทสูตรที่ ๑

มาตุคามพลวรรคที่ ๓

อรรถกถาวิสารทสูตรที่ ๑*

พึงทราบวินิจฉัยใน วิสารทสูตรที่ ๑ ดังต่อไปนี้

ในบทเป็นอาทิว่า **รูปพล** ความว่า ความถึงพร้อมแห่งรูป ชื่อว่า รูปพละ. ความถึงพร้อมแห่งโกคะ ชื่อว่า **โกคพล** ความถึงพร้อมแห่งญาติ ชื่อว่า **ญาติพล**. ความถึงพร้อมแห่งบุตร ชื่อว่า **บุตรพล**. ความถึงพร้อมแห่งศีล ชื่อว่า **ศีลพล**. ก็เมื่อรักษาศีล ๕ หรือศีล ๑. ไม่ขาด ชื่อว่า ศีลพล คือความถึงพร้อมแห่งศีล. บทว่า **อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจพลานิ** ความว่าพละ ๕ เหล่านี้ ท่านเรียก ชื่อว่าพละ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องสนับสนุน (อุปถัมภ์)

จบ อรรถกถาวิสารทสูตรที่ ๑

๑. อรรถกถาจัดเป็นสูตรที่ ๑๐ ในเปชชาลวรรค พระไตรปิฎกเป็นสูตรที่ ๑ ใน
มาตุคามพลวรรคที่ ๓

๒. ปัสัยหสูตร^๑

ว่าด้วยกำลังของมาตุคาม ๕ ประการ

[๔๘๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโภคะ ๑ กำลังคือญาตี ๑ กำลังคือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑ กำลังของมาตุคาม ๕ นี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลัง ๕ ประการนี้แล ย่อมบังคับสามียู่ครองเรือนได้.

จบ ปัสัยหสูตรที่ ๒

อรรถกถापัสัยหสูตรที่ ๒

บทว่า ปสยห คือครอบงำแล้ว

จบ อรรถกถापัสัยหสูตรที่ ๒

๓. อภิภุยยสูตร^๒

ว่าด้วยกำลังของมาตุคาม ๕ ประการของบุรุษประการเดียว

[๔๘๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโภคะ ๑ กำลังคือญาตี ๑ กำลังคือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑ กำลังของมาตุคาม ๕ นี้แล มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลัง ๕ ประการนี้ ย่อมประพฤดิข่มขี้สามีได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุรุษผู้ประกอบด้วยกำลังอย่างเดียว ย่อมประพฤดิข่มขี้มาตุคามได้ กำลังอย่างเดียวเป็นไฉน. ได้แก่กำลังคือความเป็นใหญ่

๑. อรรถกถาจัดไว้เป็นสูตรที่ ๑๐ ในเปยยาลวรรค พระไตรปิฎกเป็นสูตรที่ ๒ ใน
มาตุคามพลวรรคที่ ๓

๒. สูตรที่ ๓-๑๐ ไม่มีอรรถกถาแก้.

กำลังคือรูป ย่อมป้องกันมาตุคามผู้ถูกบุรุษข่มขืนได้แล้วได้ กำลังคือโภคะ.

กำลังคือญาติ กำลังคือบุตร กำลังคือศีล ป้องกันไม่ได้

จบ อภิภุชยสูตรที่ ๓

อรรถกถาอภิภุชยสูตรที่ ๓

บทว่า อภิภุชย วตฺตติ ได้แก่ ย่อมครอบงำ คือ ข่มขืน. บทว่า
เนว รูปํลํ ตายติ ความว่า กำลังคือรูป ย่อมไม่สามารถจะป้องกัน
คือรักษาได้เลย.

จบ อรรถกถาอภิภุชยสูตรที่ ๓

๔. อังคสูตร

ว่าด้วยกำลังของมาตุคาม ๕ ประการ

[๔๘๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโภคะ ๑ กำลังคือญาติ ๑
กำลังคือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑.

[๔๘๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูป
แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือโภคะ อย่างนี้ชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น
แต่เมื่อมาตุคามประกอบด้วยกำลังคือรูปและกำลังคือโภคะ อย่างนี้ชื่อว่า
บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูปและกำลังคือโภคะ
แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือญาติ อย่างนี้ชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น
แต่เมื่อมาตุคามประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือโภคะ และกำลังคือญาติ
อย่างนี้ชื่อว่าบริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลัง

คือโกคะ และกำลังคือญาติ แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือบุตร อย่างนี้ชื่อว่า
ยังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น แต่เมื่อมาตุคามประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลัง
คือโกคะ กำลังคือญาติ และกำลังคือบุตร อย่างนี้ชื่อว่าบริบูรณ์ด้วยองค์นั้น
ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือโกคะ กำลังคือญาติ และ
กำลังคือบุตร แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือศีล อย่างนี้ชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์
ด้วยองค์นั้น แต่เมื่อมาตุคามประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือโกคะ กำลัง
คือญาติ กำลังคือบุตร และกำลังคือศีล อย่างนี้ชื่อว่าบริบูรณ์ด้วยองค์นั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้แล.

จบ อังคสูตรที่ ๔

๕. นาสยิตตสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ไม่ประกอบด้วยกำลัง ๕ ญกพวกญาติให้พินาศ

[๔๘๙] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้
๕ ประการเป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโกคะ ๑ กำลังคือญาติ ๑ กำลัง
คือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑

[๔๙๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือ
รูป แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือศีล พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้พินาศ
คือไม่ให้อยู่ในสกุล มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูปและกำลังคือโกคะ
แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือศีล พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้พินาศ คือ
ไม่ให้อยู่ในสกุล มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือโกคะ และ
กำลังคือญาติ แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือศีล พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้น
ให้พินาศ คือไม่ให้อยู่ในสกุล มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือ
โกคะ กำลังคือญาติ และกำลังคือบุตร แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือศีล

พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้พินาศ คือไม่ให้อยู่ในสกุล แต่เมื่อมาตุคามประกอบด้วยกำลังคือรูป กำลังคือโภคะ กำลังคือญาติ กำลังคือบุตร และกำลังคือศีล พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้อยู่ในสกุล ย่อมไม่ให้พินาศ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือศีล แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือรูป พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้อยู่ในสกุล ย่อมไม่ให้พินาศ ก็มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือศีล แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือโภคะ พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้อยู่ในสกุล ย่อมไม่ให้พินาศ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือศีล แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือญาติ พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้อยู่ในสกุล ย่อมไม่ให้พินาศ มาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลังคือศีล แต่ไม่ประกอบด้วยกำลังคือบุตร พวกญาติย่อมยังมาตุคามนั้นให้อยู่ในสกุล ย่อมไม่ให้พินาศ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้แล.

จบ มาสยิตถสูตร ๕

อรรถกถามาสยิตถสูตรที่ ๕

บทว่า นาเสนุเตว นํ กุเล น วาเสนุติ ความว่า พวกญาติคิดว่า หญิงทุศีล เสียมารยาท ประพฤตินอกใจ ดังนี้ จึงจับคอนำออกไป คือไม่ให้อยู่ในตระกูลนั้น. บทว่า วาเสนุเตว นํ กุเล น นาเสนุติ ความว่า พวกญาติรู้ว่าประโยชน์อะไรด้วยรูปหรือด้วยโภคะเป็นต้น หญิงนี้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีมารยาทดีงาม จึงให้อยู่ในตระกูลนั้น ไม่ให้พินาศ คำที่เหลือในที่ทั้งปวง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถามาสยิตถสูตรที่ ๕

๖. เหตุสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยกำลัง ๕ ย่อมเข้าถึงสวรรค์

[๔๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการ เป็นไฉน. กำลังคือรูป ๑ กำลังคือโภคะ ๑ กำลังคือญาตี ๑ กำลังคือบุตร ๑ กำลังคือศีล ๑

[๔๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะกำลังคือรูปเป็นเหตุ เพราะกำลังคือโภคะเป็นเหตุ เพราะกำลังคือญาตีเป็นเหตุ หรือเพราะกำลังคือบุตรเป็นเหตุ ห้ามมิได้ แต่ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เพราะกำลังคือศีลเป็นเหตุ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลังของมาตุคาม ๕ ประการนี้แล.

จบ เหตุสูตรที่ ๖

๗. ฐานสูตร

ว่าด้วยฐานะที่ได้ยาก ๕ ประการ

[๔๕๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันมาตุคามผู้มีได้ทำบุญไว้มากที่จะได้ ฐานะ ๕ ประการเป็นไฉน. คือ ขอเราพึงเกิดในสกุลอันสมควร นี่เป็นฐานะข้อที่ ๑ อันมาตุคามผู้มีได้ทำบุญไว้มากที่จะได้ เกิดในสกุลอันสมควรแล้ว ขอเราพึงไปสู่สกุลอันสมควร นี่เป็นฐานะข้อที่ ๒... เกิดในสกุลอันสมควรแล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว ขอเราพึงอยู่ครองเรือนปราศจากหญิงร่วมสามี นี่เป็นฐานะข้อที่ ๓... เกิดในสกุลอันสมควรแล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว อยู่ครองเรือนปราศจาก

หญิงร่วมสามี ขอเราฟังมีบุตร นี่เป็นฐานะข้อที่ ๔ ... เกิดในคู่สกุลอัน
สมควรแล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว อยู่ครองเรือนปราศจากหญิงร่วม
สามี มีบุตร ขอเราประพาศิครอบงำสามี นี่เป็นฐานะข้อที่ ๕ อันมาตุคาม

ผู้มีได้ทำบุญไว้มากที่จะได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้
อันมาตุคามผู้มีได้ทำบุญไว้มากที่จะได้.

จบ ฐานสูตรที่ ๗

๘. วิสารทสูตร

ว่าด้วยฐานะ ๕ ประการ ผู้ทำบุญไว้มากจะได้โดยง่าย

[๔๕๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันมาตุคาม
ผู้ทำบุญไว้ได้โดยง่าย ฐานะ ๕ ประการเป็นไฉน. คือ ขอเราพึงเกิดใน
สกุลอันสมควร นี่เป็นฐานะข้อที่ ๑ อันมาตุคามผู้ทำบุญไว้ได้โดยง่าย
เกิดในสกุลอันสมควรแล้ว ขอเราพึงไปสู่สกุลอันสมควร นี่เป็นฐานะ
ข้อที่ ๒...เกิดในสกุลอันสมควรแล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว ขอเรา
พึงอยู่ครองเรือนปราศจากหญิงร่วมสามี นี่เป็นฐานะข้อที่ ๓...เกิดใน
สกุลอันสมควรแล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว อยู่ครองเรือนปราศจากหญิง
ร่วมสามี ขอเราพึงมีบุตร นี่เป็นฐานะข้อที่ ๔...เกิดในสกุลอันสมควร
แล้ว ไปสู่สกุลอันสมควรแล้ว อยู่ครองเรือนปราศจากหญิงร่วมสามี มีบุตร
ขอเราพึงประพฤติกอบง่าสามี นี่เป็นฐานะข้อที่ ๕ อันมาตุคามผู้ทำบุญ
ไว้ได้โดยง่าย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้แล อันมาตุคาม
ผู้ทำบุญไว้ได้โดยง่าย.

จบ วิสารทสูตรที่ ๘

๙. ปัญจเวรสูตร

ว่าด้วยมาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ

สามารถอยู่ครองเรือน

[๔๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน. คือ

มาตุคามเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ จากการลักทรัพย์ ๑ จากการประพฤติผิดในกาม ๑ จากการพูดเท็จ ๑ จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน.

จบ ปัญจเวรสูตรที่ ๙

๑๐. วัชฌิสสูตร

ว่าด้วยอริยสาวิกาย่อมเจริญด้วยธรรม ๕ ประการ

[๔๙๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวิกาเมื่อเจริญด้วยวัชฌิ-
ธรรม ๕ ประการ ย่อมเจริญด้วยวัชฌิธรรมอันเป็นอริยะ เป็นผู้ถือเอา
สาระและถือเอาสิ่งประเสริฐของกายไว้ได้ วัชฌิธรรม ๕ ประการเป็น
ไฉน. คือ อริยสาวิกาย่อมเจริญด้วยศรัทธา ๑ ศีล ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑
ปัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวิกาเมื่อเจริญด้วยวัชฌิธรรม ๕
ประการนี้แล ย่อมเจริญด้วยวัชฌิธรรมอันเป็นอริยะ เป็นผู้ถือเอาสาระ
และถือเอาสิ่งประเสริฐแห่งกายไว้ได้.

สตรีใดเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา สตรี
เช่นนั้น เป็นอุบาสิกาผู้มีศีล ย่อมถือสาระของตนในโลกนี้ไว้ได้.

จบ วัชฌิสสูตรที่ ๑๐

จบ มาตุคามพลวรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วิสาร์ทสูตร ๒. ปัสัยหสูตร ๓. อภิภุชยสูตร ๔. อังคสูตร
๕. นาสยิตถสูตร ๖. เหตุสูตร ๗. ฐานะสูตร ๘. วิสาร์ทสูตร

๕. ปัญจเวรสูตร ๑๐. วัฑฒิสสูตร.

จบ มาตุคามสังยุต

๔. ชัมพูชาทกสังยุต

๑. นิพพานปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหานิพพาน

[๔๕๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ บ้านนาลคาม แคว้นมคธ ครั้งนั้นแล ปริพาชกชื่อว่าชัมพูชาทก เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอใจระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ นิพพานเป็นไฉนหนอ. ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนผู้มีอายุ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ. ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่านิพพาน.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรดามีอยู่หรือ ปฏิบัติทำมีอยู่หรือ เพื่อกระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคาเป็นไฉน ปฏิบัติเป็นไฉน เพื่อกระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิบัติเพื่อกระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ บรรดาดีนัก ปฏิบัติดีนัก เพื่อกระทำนิพพานให้แจ้ง และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ นิพพานปัญหาสูตรที่ ๑

ขัมพูชาทกสังยุต

อรรถกถานิพพานปัญหาสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในขัมพูชาทกสังยุต ดังต่อไปนี้

บทว่า ขมพูชาทโก ปริพพาชโก ความว่า ปริพชาชกผู้หนึ่งผู้
เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ ซึ่งมีชื่ออย่างนี้. บทว่า โย โข อาวุโส
รากกุกโย ความว่า รากะยอมสิ้นไปเพราะอาศัยนิพพาน เพราะฉะนั้น
พระสารีบุตร จึงเรียกนิพพานว่า ความสิ้นรากะดังนี้. แม้ในความสิ้น
โทสะและโมหะก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

ส่วนผู้ใด พึงกล่าวเพียงความสิ้นกิเลสว่านิพพานด้วยสูตรนี้ ผู้นั้น
พึงถูกถามว่ากิเลสของใครนั้น ของตนหรือ หรือของคนเหล่าอื่น. เข้าจัก
ตอบว่าของตนแน่. เขาต้องถูกถามต่อไปว่าอะไร เป็นอารมณ์ของโคตรภู-
ญาณ เมื่อรู้จักตอบว่านิพพาน. ถามว่า ก็กิเลสทั้งหลายสิ้นแล้ว กำลังสิ้น
จักสิ้นในขณะแห่งโคตรภูญาณหรือ ตอบว่า เขาไม่พึงตอบว่า สิ้นแล้ว
หรือกำลัง. แต่พึงตอบว่า จักสิ้นดังนี้. ก็เมื่อกิเลสทั้งหลายเหล่านั้น
ยังไม่สิ้นแล้ว. โคตรภูญาณจะทำความสิ้นแห่งกิเลสให้เป็นอารมณ์ได้หรือ
เมื่อท่านถูกถามอย่างนี้แล้ว เขาก็ไม่มีคำตอบ.

แต่ในข้อนี้ พึงประกอบความสิ้นกิเลสแม้ด้วยมรรคญาณ. ด้วยว่า
กิเลสทั้งหลาย แม้ในขณะแห่งมรรค ไม่ควรกล่าวว่า สิ้นแล้วหรือจักสิ้น
แต่ควร กล่าวว่า กำลังสิ้น อนึ่ง เมื่อกิเลสทั้งหลายยังไม่สิ้นไป ความสิ้น
กิเลสย่อมเป็นอารมณ์หาได้ไม่. เพราะฉะนั้นข้อนี้ควรรับได้. ธรรมมี

ราคะเป็นต้น ย่อมสิ้นไป เพราะอาศัยธรรมชาติใด เพราะเหตุนั้น
ธรรมชาตินั้น ชื่อว่านิพพาน. ส่วนนิพพานนี้นั้น ไม่เพียงเป็นความสิ้น
กิเลสเท่านั้น เพราะท่านรวบรวมไว้ว่าสงเคราะห์ว่าเป็นรูปธรรม. ธรรม
ทั้งหลายที่ชื่อว่ารูป ในทุกะมาติกามีอาทิว่า รูปิโน ฌมฺมาอรูปิโน ฌมฺมา
ธรรมทั้งหลายที่ชื่อว่ารูป ธรรมทั้งหลายที่ไม่ชื่อว่ารูปทั้งนี้

จบ อรรถกถานิพพานปัญหาสูตรที่ ๑

๒. อรหัตตปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องพระอรหัตผล

[๔๕๘] คุณก่อนท่านสาริบุตร ที่เรียกว่า อรหัต ๆ ดังนี้ อรหัต
เป็นไฉน.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ ธรรมเป็นที่สิ้นราคะ ธรรมเป็นที่สิ้นโทสะ
ธรรมเป็นที่สิ้นโมหะ นี้เรียกว่าอรหัต.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
กระทำอรหัตนั้นให้แจ้ง.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
กระทำอรหัตนั้นให้แจ้ง.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็น
ชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นบรรดา เป็นปฏิปทา เพื่อกระทำอรหัต
นั้นให้แจ้ง.

ช. คู่ก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาดีนัก ปฏิบัติดีนัก เพื่อกระทำ
อหัตถ์นั้นให้แจ้ง และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร

จบ อหัตถ์ปัญหาสูตรที่ ๒

อรรถกถาอหัตถ์ปัญหาสูตรที่ ๒

ในการพยากรณ์ปัญหาในอหัตถ์ เพราะอหัตถ์ย่อมเกิดขึ้นในที่สุด
แห่งความสิ้นราคะโทสะและโมหะ ฉะนั้น พระสารีบุตร จึงกล่าวว่ ความ
สิ้นราคะ โทสะ โมหะดังนี้.

จบ อรรถกถาอหัตถ์ปัญหาสูตรที่ ๒

๓. ธรรมวาทีปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาผู้เป็นธรรมวาที

[๔๕๕] คู่ก่อนท่านสารีบุตร ใครหนอเป็นธรรมวาทีในโลก ใคร
เป็นผู้ปฏิบัติดีในโลก ใครเป็นผู้ไปดีแล้วในโลก.

สา. คู่ก่อนผู้มีอายุ ท่านผู้ใดแสดงธรรมเพื่อละราคะ โทสะ โมหะ
ท่านผู้นั้นเป็นธรรมวาทีในโลก อนึ่ง ท่านผู้ใดปฏิบัติเพื่อละราคะ โทสะ
โมหะ ท่านผู้นั้นเป็นผู้ปฏิบัติดีในโลก ราคะ โทสะ โมหะ อันท่านผู้ใด
ละแล้ว ถอนรากเสียแล้วทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน กระทำไม่ได้มีใน
ภายหลัง ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ท่านผู้นั้นเป็นผู้ไปดีแล้วในโลก.

ช. คู่ก่อนท่านผู้มีอายุ บรรดาที่มีอยู่หรือ ปฏิบัติที่มีอยู่หรือ เพื่อ
ละราคะ โทสะ โมหะนั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรดาเป็นโณ ปฏิปทาเป็นโณ เพื่อ
ละระคะ โทสะ โมหะนั้น.

สา. อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ฯลฯ
ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทาเพื่อละระคะ โทสะ โมหะนั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคีติก ปฏิปทาคีติก เพื่อละระคะ
โทสะ โมหะนั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ ธรรมวาทีปัญหาสูตรที่ ๓

อรรถกถาธรรมวาทีปัญหาสูตรที่ ๓

บทว่า เต โลเก สุกตา ความว่า ท่านเหล่านั้น ชื่อว่า ไป
ดีแล้ว เพราะละระคะเป็นต้นไปแล้ว. บทว่า ทุกขสุส โข อาวุโส
ปริณฺยตฺถํ ความว่า เพื่อกำหนดรู้วิภูทุกข์

จบ ธรรมวาทีปัญหาสูตรที่ ๓

๔. ภิรมัตถียสูตร*

ว่าด้วยประโยชน์แห่งการประพตฺติพรหมจรรย์

[๕๐๐] คุณก่อนท่านสารีบุตร ท่านอยู่ประพตฺติพรหมจรรย์ใน
พระสมณะโคดม เพื่อประโยชน์อะไร ?

๑. สูตรที่ ๔-๑๓ ไม่มีอรรถกถาแก้.

สว. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เราอยู่ประพาศดิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์.

ช. คุณก่อนผู้มีอายุ มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อกำหนดรู้ทุกข์นั้น.

สว. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อกำหนดรู้ทุกข์นั้น.

สว. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทาเพื่อกำหนดรู้ทุกข์นั้น

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคีตัก ปฏิปทาคีตัก เพื่อกำหนดรู้ทุกข์นั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ กัมมัถยสูตรที่ ๔

๕. อัธสาตปปัตตสูตร

ว่าด้วยผู้ถึงความโล่งใจ

[๕๐๑] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า ถึงความโล่งใจ ๆ ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล จึงจะชื่อว่าถึงความโล่งใจ.

สว. คุณก่อนผู้มีอายุ เมื่อไรภิกษุยอมรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งผัสสาตนะ ๖ ตามความเป็นจริง ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล จึงจะชื่อว่าถึงความโล่งใจ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรดามีอยู่หรือ ปฏิบัติทำมีอยู่หรือ เพื่อ
กระทำความโล่งใจนั้นให้แจ้ง.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรดาเป็นไหน ปฏิบัติเป็นไหน เพื่อ
กระทำความโล่งใจนั้นให้แจ้ง.

สา. อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็นชอบ ฯลฯ ตั้ง
ใจชอบ นี้แลเป็นบรรดา เป็นปฏิบัติ เพื่อกระทำความโล่งใจนั้นให้แจ้ง.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ บรรดาดีนัก ปฏิบัติดีนัก เพื่อกระทำ
ความโล่งใจนั้นให้แจ้ง และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ อัสสาถ์ปปีตตสูตรที่ ๕

๖. ปรมัสสาถ์ปปีตรสูตร

ว่าด้วยผู้ถึงความโล่งใจอย่างยิ่ง

[๕๐๒] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่าถึงความโล่งใจอย่างยิ่ง ๆ
ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล จึงจะชื่อว่าถึงความโล่งใจอย่างยิ่ง.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ เมื่อไรภิกษุรู้ความเกิด ความดับ คุณ โทษ
และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งผัสสาयนะ ๖ ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้
หลุดพ้นเพราะไม่ถื้อมัน ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล จึงจะชื่อว่าถึงความโล่งใจ
อย่างยิ่ง.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคมีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
กระทำความโล่งใจอย่างยั้งนั้นให้แจ้ง.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรดาเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
กระทำความโล่งใจอย่างยั้งนั้นให้แจ้ง.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความเห็น
ชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อกระทำความ
โล่งใจอย่างยั้งนั้นให้แจ้ง.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ บรรดาคินัก ปฏิปทาคินัก เพื่อกระทำ
ความโล่งใจอย่างยั้งนั้นให้แจ้ง และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่าน
สารีบุตร.

จบ ปรมัสสาส์นปิตตสูตรที่ ๖

๓. เวทนาปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องเวทนา

[๕๐๓] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า เวทนา ๆ ดังนี้ เวทนา
เป็นไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ เวทนา ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็นไฉน. คือ สุข-
เวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เวทนา ๓ อย่าง นี้แล.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
กำหนดรู้เวทนา ๓ อย่างนี้.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นโณน ปฏิปทาเป็นโณน เพื่อ
กำหนดรู้เวทนา ๓ อย่างนั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือความเห็น
ชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคเป็นปฏิปทา เพื่อกำหนดรู้เวทนา ๓
อย่างนั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคินัก ปฏิปทาคินัก เพื่อกำหนด
รู้เวทนา ๓ อย่างนั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร

จบ เวทนาปัญหาสูตรที่ ๗

๘. อาสวปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอาสวะ

[๕๐๔] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า อาสวะ ๆ ดังนี้ อาสวะ
เป็นโณนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อาสวะ ๓ อย่างนี้ คือ กามาสวะ ภวาสวะ
อวิชชาสวะ อาสวะ ๓ อย่างนี้แล.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็บรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
ละอาสวะเหล่านั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคาเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
ละอาสวะเหล่านั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ
เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อละอาสวะ
เหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาดีนัก ปฏิปทาดีนัก เพื่อละอาสวะ
เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร

จบ อาสวปัญหาสูตรที่ ๘

๘. อวิชาปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอวิชา

[๕๐๕] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า อวิชาๆ ดังนี้ อวิชา
เป็นไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ ความไม่รู้ในทุกข์ ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ใน
ความดับทุกข์ นี้ปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับทุกข์ นี้เรียกว่าอวิชา

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
อวิชาเหล่านั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคาเป็นโฉน ปฏิปทาเป็นโฉน เพื่อ
ละอวิชาเหล่านั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ
เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อละอวิชา
เหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ บรรคาดีนัถ ปฏิปทาดีนัถ เพื่อละอวิชา
เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสาริบุตร.

จบ อวิชาปัญหาสูตรที่ ๕

๑๐. ตัณหาปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องตัณหา

[๕๐๖] คุณก่อนท่านสาริบุตร ที่เรียกว่า ตัณหาๆ ดังนี้ ตัณหา
เป็นโฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ ตัณหา ๓ ประการนี้ คือ กามตัณหา ภวตัณหา
วิภวตัณหา ตัณหา ๓ ประการนี้แล.

สา. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ
เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นบรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อละตัณหา
เหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาดีนัถ ปฏิปทาดีนัถ เพื่อละตัณหา
เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสาริบุตร.

จบ ตัณหาปัญหาสูตรที่ ๑๐

๑๑. โอมปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องโอมะ

[๕๐๗] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า โอมะ ๆ ดังนี้ โอมะ เป็นไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ โอมะ ๔ ประการนี้ คือ กาโอมะ ภาโอมะ ทิฏโฐโอมะ อวิชโชมะ โอมะ ๔ ประการนี้แล.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามืออยู่หรือ ปฏิปทามืออยู่หรือ เพื่อ ละโอมะเหล่านั้น.

สา. มืออยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคาเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ ละโอมะ เหล่านั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อละโอมะ เหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาดีนัก ปฏิปทาดีนัก เพื่อละโอมะ เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ โอมปัญหาสูตรที่ ๑๑

๑๒. อุปทานปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอุปทาน

[๕๐๘] ดูก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า อุปทาน ๆ ดังนี้
อุปทานเป็นไฉนหนอ.

สา. ดูก่อนผู้มีอายุ อุปทาน ๔ ประการนี้ คือ กามอุปทาน
ทิฏฐอุปทาน สีสัพพตอุปทาน อัตตวาทุอุปทาน อุปทาน ๔ ประการนี้แล.

ช. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามืออยู่หรือ ปฏิปทามืออยู่หรือ เพื่อ
ละอุปทานเหล่านั้น.

สา. มืออยู่ ผู้มีอายุ.

ช. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคาเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
ละอุปทานเหล่านั้น.

สา. ดูก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ
เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นบรรดา เป็นปฏิปทา เพื่อละ
อุปทานเหล่านั้น.

ช. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคินัก ปฏิปทาคินัก เพื่อละอุปทาน
เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ อุปทานปัญหาสูตรที่ ๑๒

๑๓. ภาวปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องภพ

[๕๐๕] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า ภพ ๆ ดังนี้ ภพเป็น
ไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ ภพ ๓ เหล่านี้ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ
ภพ ๓ เหล่านี้แล.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
กำหนดรู้ภพเหล่านั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
กำหนดรู้ภพเหล่านั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ ความ
เห็นชอบ ฯลฯ จงใจชอบ นี้แลเป็นบรรดา เป็นปฏิปทา เพื่อกำหนด
รู้ภพเหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคินัก ปฏิปทาคินัก เพื่อกำหนด
รู้ภพเหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ ภาวปัญหาสูตรที่ ๑๓

๑๔. ทุกขปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องทุกข์

[๕๑๐] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า ทุกข์ ดังนี้ ทุกข์ เป็นไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ สภาพทุกข์ ๓ ประการนี้ คือ สภาพทุกข์คือ ทุกข์ สภาพทุกข์คือสังขาร สภาพทุกข์คือความแปรปรวน สภาพทุกข์ ๓ ประการนี้แล.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ กัมมราคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ กำหนดรู้สภาพทุกข์เหล่านั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ กัมมราคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ กำหนดรู้สภาพทุกข์เหล่านั้น.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือความเห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทา เพื่อกำหนดรู้สภาพทุกข์เหล่านั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาดีนัก ปฏิปทาดีนัก เพื่อกำหนดรู้สภาพทุกข์เหล่านั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ ทุกขปัญหาสูตรที่ ๑๔

อรรถกถาทุกขปัญหาสูตรที่ ๑๔

บทว่า ทุกขตา คือสภาพแห่งทุกข์ในบทเป็นอาทิว่า ทุกขทุกขตา ได้แก่ สภาพแห่งทุกข์กล่าวคือทุกข์ ชื่อว่า ทุกขตา. แม้ในสองบทที่เหลือ

ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบ อรรถกถาทุทกขปัญหาสูตรที่ ๑๔

๑๕. สักกายปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องสักกายทิฐิ

[๕๑๑] คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า สักกายะ ๆ ดังนี้
สักกายะเป็นไฉนหนอ.

สา. คุณก่อนผู้มีอายุ อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ คือ อุปาทาน-
ขันธคือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้แล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าสักกายะ.

ช. ก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือ เพื่อ
กำหนดรู้สักกายะนั้น.

สา. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉน เพื่อ
กำหนดรู้สักกายะนั้น.

สา. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือความ
เห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรค เป็นปฏิปทา เพื่อกำหนด
รู้สักกายะนั้น.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคีटक ปฏิปทาคีटक เพื่อกำหนด
รู้สักกายะนั้น และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร.

จบ สักกายปัญหาสูตรที่ ๑๕

๑๖. ทุกกรปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องสิ่งที่ทำได้ยาก

[๕๑๒] คุณก่อนท่านสารีบุตร อะไรหนอ เป็นการยากที่จะกระทำได้ในธรรมวินัยนี้.

สา. บรรพชา ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็สิ่งอะไรอันบุคคลผู้บวชแล้ว กระทำได้โดยยาก.

สา. ความยินดียิ่ง ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็สิ่งอะไร อันภิกษุผู้ยินดีแล้วกระทำได้โดยยาก.

สา. การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ผู้มีอายุ.

ช. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้ว จะพึงเป็นพระอรหันต์ได้นานเพียงไร.

สา. ไม่นานนัก ผู้มีอายุ.

จบ ทุกกรปัญหาสูตรที่ ๑๖

จบ ชัมพูชาทกสังยุต

อรรถกถาทุกรปัญหาสูตรที่ ๑๖

บทว่า อภิริติ คือความไม่กระสันในการบรรพชา. บทว่า น จิริ อาวุโส ท่านแสดงว่า ข้าแต่ท่านผู้มีอายุ ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อพากเพียรพยายามอยู่ จะพึงเป็นพระอรหันต์ คือพึงตั้งอยู่ในพระอรหัตได้ไม่นานนักคือเร็ว นั่นเอง. เพราะท่านกล่าวว่า ภิกษุผู้อันท่านตัดเดือนแล้วในเวลาเช้า จักบรรลुकุณพิเศษในเวลาเย็น ภิกษุผู้อันท่านตัดเดือนแล้วในเวลาเย็น จักบรรลुकุณพิเศษในเวลาเช้า คำที่เหลือใน บททั้งปวงมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาทุกรปัญหาสูตรที่ ๑๖

จบ อรรถกถาخمพูชาทกสังยุต.

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. นิพพานปัญหาสูตร ๒. อรหัตตปัญหาสูตร ๓. ธรรมวาที
ปัญหาสูตร ๔. กิมัดถิยสูตร ๕. อัสดาสัปปีตตวสูตร ๖. ปรมัสตาสัป-
ปีตตสูตร ๗. เวทนาปัญหาสูตร ๘. อาสวปัญหาสูตร ๙. อวิชา
ปัญหาสูตร ๑๐. ตัณหาปัญหาสูตร ๑๑. โอมปัญหาสูตร ๑๒. อุปาทาน
ปัญหาสูตร ๑๓. ภวปัญหาสูตร ๑๔. ทุกขปัญหาสูตร ๑๕. สักกาย
ปัญหาสูตร ๑๖. ทุกกรปัญหาสูตร.

๕. สามัญทกสังยุต

๑. สามัญทกสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องนิพพาน

[๕๑๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้ อุกกเจลกนคร แคว้นวัชชี ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อ สามัญทกะ เข้าไปหา ท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการ ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านสารีบุตร ที่เรียกว่า นิพพาน ๆ ดังนี้ นิพพานเป็นไฉนหนอ. ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนผู้มีอายุ ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่า นิพพาน.

ป. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคามีอยู่หรือ ปฏิปทามีอยู่หรือเพื่อ กระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง.

สว. มีอยู่ ผู้มีอายุ.

ป. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็มรรคเป็นไฉน ปฏิปทาเป็นไฉนเพื่อ กระทำนิพพานนั้นให้แจ้ง.

สว. คุณก่อนผู้มีอายุ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือความเห็นชอบ ฯลฯ ตั้งใจชอบ นี้แลเป็นมรรคา เป็นปฏิปทาเพื่อกระทำนิพพาน นั้นให้แจ้ง.

ป. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ มรรคาคีตัก ปฏิปทาคีตัก เพื่อกระทำ นิพพานนั้นให้แจ้ง และเพียงพอเพื่อความไม่ประมาท นะท่านสารีบุตร ฯลฯ (เหมือนกับในฉัมพูชาทกสังยุต)

จบ สามัญทกสูตรที่ ๑

๑๖. ทุกรปัญหาสูตร *

ว่าด้วยปัญหาเรื่องสิ่งที่ทำได้ยาก

[๕๑๔] คุณก่อนท่านสารีบุตร อะไรหนอเป็นการยากที่จะกระทำได้ในธรรมวินัยนี้.

สา. บรรพชา ผู้มีอายุ.

ป. คุณก่อนภิกษุผู้มีอายุ ก็สิ่งอะไรอันบุคคลผู้บวชแล้วกระทำได้โดยยาก.

สา. ความยินดียิ่ง ผู้มีอายุ.

ป. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็สิ่งอะไรอันภิกษุผู้ยินดียิ่งแล้วกระทำได้โดยยาก.

สา. การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ผู้มีอายุ.

ป. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้วจะพึงเป็นพระอรหันต์ได้นานเพียงไร.

สา. ไม่นานนัก ผู้มีอายุ.

จบ ทุกรปัญหาสูตรที่ ๑๖

อรรถกถาสัมณฑกสังยุต

แม้ในสามัคคสังยุต พึงทราบเนื้อความโดยนัยนี้แล.

จบ อรรถกถาสัมณฑกสังยุต

รวมพระสูตรในสังยุตนี้ เช่นเดียวกับในสังยุตก่อน (คือขัมพูชาทกสังยุต)

จบ สามัคคสังยุต

๑. สูตรที่ ๒-๑๕ เหมือนในขัมพูชาทกสังยุต

๒. โดยนัยเดียวกับ อรรถกถาแห่งสูตรทั้งหลายในฉัมพูชาทกสังยุต

๖. โมคคัลลานสังยุต

๑. สวิตักกปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องรูปฌานที่ ๑

[๕๑๕] สมัยหนึ่ง ท่านพระมหาโมคคัลลานะอยู่ ณ พระวิหาร
เชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ณ ที่นั่นแล ท่าน
พระมหาโมคคัลลานะเรียกภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระมหา-
โมคคัลลานะแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า
ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ขอโอกาส เมื่อเราหลีกเร้นอยู่ในที่ลับ ความปริวิตก
แห่งใจได้เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ที่เรียกว่า ปฐมฌาน ๆ ดังนี้ ปฐมฌาน เป็น
ไฉนหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจาก
กาม สัจจจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิด
แต่วิเวกอยู่ นี้เรียกว่า ปฐมฌาน เราก็สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม
เข้าปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เมื่อเราอยู่ด้วย
วิหารธรรมนี้ สัจจจากอนิสการอันประกอบด้วยกามย่อมพึงชาน ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมค-
คัลลานะ ๆ เธออย่าประมาทปฐมฌาน จงดำรงจิตไว้ในปฐมฌาน จง
กระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุดขึ้นในปฐมฌาน จงดำรงจิตไว้ให้มั่นในปฐม-
ฌาน สมัยต่อมา เราสัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน
อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคล
เมื่อจะพูดให้ถูก พึงพูดคำใดว่า สวากันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว
ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูกพึงพูดคำนั้นกะเราว่า สวาก
อันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ สวิตกกปัญหาสูตรที่ ๑

อรรถกถาโมคคัลลานสังยุต

อรรถกถาวิตักกปัญหาสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในโมคคัลลานสังยุต ดังต่อไปนี้

บทว่า กามสหคตา คือประกอบนิวรรณ์ ๕ ก็เมื่อภิกษุนั้นออก
จากปฐมฌานแล้ว นิวรรณ์ ๕ ปรากฏแล้ว โดยความสงบมีอยู่ ด้วยเหตุ
ปฐมฌานนั้น ของภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่ามีส่วนแห่งความเสื่อมพระศาสนา
ทรงทราบความประมาทนั้นแล้ว จึงได้ประทานพระโอวาทว่า อย่าประมาท
จบ อรรถกถาวิตักกปัญหาสูตรที่ ๑

๒. อวิตักกปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องรูปฌานที่ ๒

[๕๑๖] ที่เรียกว่า ทุติยฌาน ๆ ดังนี้ ทุติยฌานเป็นโฉนหนอ.
เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าทุติยฌานอันมีความ
ผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะวิตก
วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ นี้เรียกว่าทุติยฌาน เราก็เข้า
ทุติยฌานอันมีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มี
วิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เมื่อเรา
อยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญาณมโนการอันประกอบด้วยวิตกย่อมฟุ้งซ่าน
ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระฤทธิ์แล้วได้
ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธออย่าประมาททุติยฌาน จงดำรงจิตไว้ใน

ทุกขนิทาน จงกระทำจิตใจให้เป็นธรรมเอกผุดขึ้นในทุคขนิทาน จงตั้งจิตไว้ใน
มันในทุคขนิทาน สมัยต่อมา เราเข้าทุคขนิทานอันมีความพอใจแห่งจิตใน
ภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มี
ปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก
ฟังพูดคำใดว่า สวากันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้
ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สวากันพระศาสดา
ทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่

จบ อวิตกกปัญหาสูตรที่ ๒

อรรถกถาอวิตกกปัญหาสูตรที่ ๒

แม้ในทุคขนิทานเป็นต้น ก็พึงทราบความโดยนัยนี้แล. ก็ในข้อ
นิทานอันประกอบด้วยอารมณ์เท่านั้น ท่านกล่าววว่า สหคตฺ ดังนี้.

จบ อรรถกถาอวิตกกปัญหาสูตรที่ ๒

๓. สุขปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องรูปนิทานที่ ๓

[๕๑๖] ที่เรียกว่า ตติยนิทาน ๆ ดังนี้ ตติยนิทานเป็นโณนหนอ.
เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่าภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มี
สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยนิทานที่พระ-
อรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้นิทานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข
นี้เรียกว่าตติยนิทาน เราก็มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วย

๑. สูตรที่ ๓ - ๘ ไม่มีอรรถกถาแก้.

นามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัตถุญามนสิการอันประกอบด้วยปีติย่อมฟุ้งซ่าน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปหาเราด้วยพระฤทธิ แล้วได้ตรัสว่า โมกคัลลทานะ ๆ เธออย่าประมาทตติยฌาน จงดํารงจิตไว้ในตติยฌาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรม เอกมุขขึ้นในตติยฌาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในตติยฌาน สมัยต่อมาเรามี อุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูกฟังพูดคำใด ว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูกฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ สุขปัญฺหาสูตรที่ ๓

๔. อุปกขาปัญฺหาสูตร

ว่าด้วยปัญฺหาเรื่องฌานที่ ๔

[๕๑๘] ที่เรียกว่า จตุตถฌาน ๆ ดังนี้ จตุตถฌานเป็นไฉนหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าจตุตถฌานนี้ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ นี้เรียกว่าจตุตถฌาน เราก็เข้าจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้

มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธฺิอยู่ เมื่อเรายู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัตถุญญามนสิการอันประกอบด้วยสุขย่อมฟุ้งซ่าน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระฤทธิ แล้วได้ตรัสว่า โมกคัลลภาวะ ๆ เธออย่าประมาทจตุตถฌาน จงดำรงจิตไว้ในจตุตถฌาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุขขึ้นในจตุตถฌาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในจตุตถฌาน สมัยต่อมาเราเข้าจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธฺิอยู่ คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลายก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำใดว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้วถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่.

จบ อุเบกขาปัญหาสูตรที่ ๔

๕. อากาสนัญญาตณณานปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอรุปฌานที่ ๑

[๕๑๕] ที่เรียกว่า อากาสนัญญาตณณาน ๆ ดังนี้ อากาสนัญญาตณณานเป็นโณหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าอากาสนัญญาตณณานด้วยค่านิ่งว่า อากาสะที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัณญาเสียได้ เพราะดับปฏิขมสัณญาเสียได้ เพราะไม่กระทำไว้ในใจ ซึ่งนानัตตสัณญาโดยประการทั้งปวง นี้เรียกว่าอากาสนัญญาตณณานเราก็เข้าอากาสนัญญาตณณานด้วยค่านิ่งว่า อากาสะที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัณญาเสียได้ เพราะดับปฏิขมสัณญาเสียได้ เพราะไม่กระทำไว้ในใจ

ซึ่งนันทตัสถูญาโดยประการทั้งปวง เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัตถุญา
มนสิการอันประกอบด้วยรูปสัตถุญาหอมฟุ้งชาน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธอ
อย่าประมาทอากาสนัญญาจยตนณาน จงดำรงจิตไว้ในอากาสนัญญาจยตน
ณาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุดขึ้นในอากาสนัญญาจยตนณาน จง
ตั้งจิตไว้ให้มั่นในอากาสนัญญาจยตนณาน สมัยต่อมา เราเข้าอากาสนัญ
ญาจยตนณานด้วยคำหนึ่งว่าอากาสนาที่สุคมิได้ เพราะล่วงรูปสัตถุญาเสียได้
เพราะดับปฏิมสัตถุญาเสียได้ เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนันทตัสถูญาโดย
ประการทั้งปวง คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูด
คำใดว่า สวากันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้วถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่
บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สวากันพระศาสดาทรง
อนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ อากาสนัญญาจยตนณานปัญหาสูตรที่ ๕

๖. วิญญาณัญญาจยตนปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอรูปณานที่ ๒

[๕๒๐] ที่เรียกว่า วิญญาณัญญาจยตนณานๆ ดังนี้ วิญญาณัญ
ญาจยตนณานเป็นโณนหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรม
วินัยนี้ เข้าวิญญาณัญญาจยตนณานด้วยคำหนึ่งว่า วิญญาณหาที่สุคมิได้
เพราะล่วงอากาสนัญญาจยตนณานเสียได้โดยประการทั้งปวง นี้เรียกว่า
วิญญาณัญญาจยตนณาน เราก็เข้าวิญญาณัญญาจยตนณานด้วยคำหนึ่งว่า
วิญญาณที่สุคมิได้ เพราะล่วงอากาสนัญญาจยตนณานเสียได้โดยประการ

ทั้งปวง เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการอันประกอบด้วย
อากาสนัญญาตนะย่อมฟังชาน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้า
ไปหาเราด้วยพระฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมกคัลลณะ ๆ เธออย่าประมาท
วิญญาณัญญาตนฌาน จะดำรงจิตไว้ในวิญญาณัญญาตนฌาน จงกระทำ
จิตให้เป็นธรรมเอกมุคขึ้นในวิญญาณัญญาตนฌาน จงตั้งไว้ให้มั่นใน
วิญญาณัญญาตนฌาน สมัยต่อมา เราเข้าวิญญาณัญญาตนฌานด้วยค้ำนึ่ง
ว่า วิญญาณหาที่สุคมิได้ เพราะล่วงอากาสนัญญาตนฌานเสียได้โดย
ประการทั้งปวง คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูด
คำใดว่า สวากันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์ ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่
บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเรา สวากันพระศาสดาทรง
อนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ วิญญาณัญญาตนฌานปัญหาสูตรที่ ๖

๗. อากิญจัญญาตนฌานปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอรุปฌานที่ ๓

[๕๒๑] ที่เรียกว่า อากิญจัญญาตนฌาน ๆ ดังนี้ อากิญจัญญา-
ตนฌานเป็นโจนหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรม
วินัยนี้ เข้าอากิญจัญญาตนฌานด้วยค้ำนึ่งว่า สิ่งอะไรน้อยหนึ่งไม่มี
เพราะล่วงวิญญาณัญญาตนฌานเสียได้โดยประการทั้งปวง นี้เรียกว่า
อากิญจัญญาตนฌาน เราก็เข้าอากิญจัญญาตนฌานด้วยค้ำนึ่งว่า สิ่งอะไร
น้อยหนึ่งไม่มีเพราะล่วงวิญญาณัญญาตนฌานเสียได้โดยประการทั้งปวง
เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการอันประกอบด้วยวิญญาณัญญา-

ยตนะย่อมฟังชาน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วย พระฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธออย่าประมาทอากิญจัญญา ยตนฉาน จงดํารงจิตไว้ในอากิญจัญญา ยตนฉาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรม เอกมุคขีในอากิญจัญญา ยตนฉาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในอากิญจัญญา ยตนฉาน สมัยต่อมาเราเข้าอากิญจัญญา ยตนฉานด้วยคํานึงว่า สิ่งอะไรหน้อย หนึ่งไม่มี เพราะล่วงวิญญาณัญญา ยตนฉานเสียได้โดยประการทั้งปวง คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำใดว่า สาวกอัน พระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูด ให้ถูก ฟังพูดคํานั้นกะเราว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ อากิญจัญญา ยตนฉานปัญหาสูตร

๘. เนวสัจญานา สัจญายตนฉานปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอรุปมาณที่ ๔

[๕๒๒] ที่เรียกว่า เนวสัจญานา สัจญายตนฉาน ๆ ดังนี้ เนวสัจญานา สัจญายตนฉานเป็น โฉนหนอ. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุ ในพระธรรมวินัยนี้ เข้าเนวสัจญานา สัจญายตนฉาน เพราะล่วงอากิญจัญญา ยตนฉานเสียได้โดยประการทั้งปวง นี้เรียกว่า เนวสัจญานา สัจญายตนฉาน เราก็เข้าเนวสัจญานา สัจญายตนฉาน เพราะล่วงอากิญจัญญา ยตนฉานเสียได้โดยประการทั้งปวง เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัจญามนสิการอันประกอบด้วยอากิญจัญญา ยตนะย่อมฟังชาน ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระพุทฺธ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ

เธออย่าประมาทเนวสัจญานาสัจญายตนฉาน จงดำรงจิตไว้ในเนวสัจญานาสัจญายตนฉาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุคขึ้น ในเนวสัจญานาสัจญายตนฉาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในเนวสัจญานาสัจญายตนฉาน สมัยต่อมาเราเข้าเนวสัจญานาสัจญายตนฉานเพราะล่องอาภิญญายตนฉาน เสียได้โดยประการทั้งปวง. คู่ก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำใดว่า. สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สาวกอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

จบ เนวสัจญานาสัจญายตนฉานปัญหาสูตรที่ ๘

๕. อนิมิตตปัญหาสูตร

ว่าด้วยปัญหาเรื่องอนิมิตตเจโตสมาธิ

[๕๒๓] ที่เรียกว่า อนิมิตตเจโตสมาธิ ๆ ดังนี้ อนิมิตตเจโตสมาธิเป็นใจนหอน. เราได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าอนิมิตตเจโตสมาธิอยู่ เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิตทั้งปวง นี้เรียกว่าอนิมิตตเจโตสมาธิ เราก็เข้าอนิมิตตเจโตสมาธิอยู่ เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิตทั้งปวง เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ วิญญาณอันชานไปตามซึ่งอนิมิตย่อมมี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปหาเราด้วยพระฤทธิ์ แล้วได้ตรัสว่า โมคคัลลานะ ๆ เธออย่าประมาทอนิมิตตเจโตสมาธิ จงดำรงจิตไว้ในอนิมิตตเจโตสมาธิ จงกระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุคขึ้นในอนิมิตตเจโตสมาธิ จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในอนิมิตตเจโตสมาธิสมัยต่อมา เราเข้าอนิมิตตเจโตสมาธิอยู่ เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิตทั้งปวง

คู่ก่อนผู้มีอายุฟังหลาย ก็บุคคลเมื่อจะพูดให้ถูก ฟังพูดคำใดว่า สวากอัน
พระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้ว ถึงความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่ บุคคลเมื่อจะพูด
ให้ถูก ฟังพูดคำนั้นกะเราว่า สวากอันพระศาสดาทรงอนุเคราะห์แล้วถึง
ความเป็นผู้รู้ยิ่งใหญ่.

[๕๒๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะหายจากพระวิหาร
เขตวันไปปรากฏในดาวดึงส์เทวโลก เหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดแขนที่
คู้ หรือพึงคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับ
เทวดา ๕๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระ
มหาโมคคัลลานะแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า คู่ก่อนจอมเทพ
การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะคินัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ การถึงพระธรรมเป็นสรณะคินัก การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะคินัก
เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตก
กายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่
พระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะคินัก เพราะเหตุ
แห่งการถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกาย
ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ การถึงพระธรรมเป็นสรณะคินัก...
การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะคินัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

จบ อนิมิตตปัญหาสูตรที่ ๕

อรรถกถาอนิมิตตปัญหาสูตรที่ ๕

บทว่า อนิมิต्तํ เจโตสมาธิ นัน พระเถระกล่าวหมายถึงวิปัสสนา-
สมาธิทูลนิมิตว่าเที่ยงเป็นต้นได้แล้วเป็นไป. บทว่า อนิมิตฺตานุสฺสริ-
วิญญฺณ โหติ ความว่า เมื่อเรายู่ด้วยวิปัสสนาสมาธิวิหารธรรมนี้ อย่างนี้
วิปัสสนาญาณก็แก่กล้า ละเอียดนำไปอยู่เหมือนเมื่อบุรุษเอาขวานที่คม
ตัดต้นไม้อยู่ มองดูอยู่ซึ่งคมขวานในทุกขณะด้วยคิดว่า ขวานของเรา
จริงหนอดังนี้ ก็ยังไม่สำเร็จฉันใด แม้พระเถระ ปรารภ
วิปัสสนาด้วยคิดว่าญาณของเราแก่กล้าจริงหนอดังนี้ ความใคร่ ก็ย่อมเกิด
ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเถระนั้น ก็ไม่สามารถให้วิปัสสนากิจสำเร็จได้
ฉันนั้น. พระเถระหมายถึงข้อนั้น จึงกล่าววว่า อนิมิตฺตานุสฺสริวิญญฺณ
โหติ. บทว่า สพุพฺพนิมิตฺตํ อมนสิการา อนิมิตฺตํ เจโตสมาธิ
อุปสมฺปชฺช วิหาสี ความว่า เราเข้าเจโตสมาธิที่สัมปยุตด้วยภูฐานคามิ-
นีวิปัสสนา และสมาธิในมรรคและผลเบื้องสูง ซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์
อันไม่มีนิมิต เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่งนิมิตว่าเที่ยงเป็นสุขเป็นตน
ทั้งปวงอยู่แล้ว

จบ อรรถกถาอนิมิตตปัญหาสูตรที่ ๕

๑๐. สักกสูตร

ว่าด้วยพระมหาโมคคัลลานเถระแสดงธรรมแก่ท้าวสักกะ

[๕๒๕] ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๖๐๐ องค์ ๗๗
๗๐๐ องค์ ๗๗ ๘๐๐ องค์ ๗๗

[๕๒๖] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๘๔,๐๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใ้หัวท่านพระมหาโมคคัลลานะ แล้ว ได้ไปประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระมหาโมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า ดูก่อนจอมเทพ การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ การถึงพระธรรมเป็นสรณะดีนัก...การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระมหาโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ การถึงพระธรรมเป็นสรณะดีนัก... การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

[๕๒๗] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๕๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใ้หัวท่านพระมหาโมคคัลลานะ แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า ดูก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่

ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรมดังนี้ ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว อันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ดังนี้ ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติแล้ว ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘ นี้ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของค่านับ ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดังนี้ ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คู่ก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้างๆ ไม่พร้อม เป็นไทย วิญญูชนสรรเสริญ อันค้นหาและทักขิณูปคณาไม่ได้เป็นไปเพื่อสมาธิ ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า

ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่
หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น... ดีนัก เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่น
ไหวในพระพุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อม
เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การประกอบ
ด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ... ดีนัก เพราะเหตุการณ์ประกอบด้วยความเลื่อมใส
อันไม่หวั่นไหวในพระธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป
ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การ
ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... ดีนัก เพราะเหตุแห่งการ
ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สัตว์บางพวกใน
โลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าแต่ท่านพระ-
โมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว ไม่ขาด...
เป็นไปเพื่อสมาธิ ดีนัก เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้า
ใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์.

[๕๒๘] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๖๐๐ องค์
๗๗ ๘๐๐ องค์ ๗๗ ๘๐๐ องค์ ๗๗.

[๕๒๙] ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๘๔,๐๐๐ องค์
เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ไหว้ท่านพระมหาโมคคัลลานะ

แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหา-
โมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า ดูก่อนจอมเทพ การประกอบ
ด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... ดิฉันเพราะเหตุแห่งการประกอบด้วย
ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลก เมื่อ
แตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนจอมเทพ การประกอบ
ด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกาย
ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วย
ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตก
กายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนจอมเทพ การประกอบด้วย
ศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด... ดิฉันเพราะเหตุแห่งการประกอบ
ด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป
ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระ-
โมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวใน
พระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น...
ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระ-
พุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ-

โลกสวรรค์ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วย ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ การประกอบด้วย ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วย ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้วอันไม่ขาด... ดิฉัน เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

[๕๓๐] ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๕๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า คุณก่อนจอมเทพ การถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะดิฉัน เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิ์พะ อันเป็นพิภย์ คุณก่อนจอมเทพ การถึงพระธรรมเป็นสรณะดิฉัน เพราะเหตุแห่งการถึงพระธรรมเป็นสรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกาย

ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่น ด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิ์พะ อันเป็นทิพย์. การถึงพระสงฆ์เป็น สรรณะ ดีนก. เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็น สรรณะ สัตว์บ้างพวกใน โลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อม ครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วย อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิ์พะ อันเป็นทิพย์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้ นิรทุกข์ การถึง พระพุทธเจ้าเป็น สรรณะ ดีนก เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธเจ้าเป็น สรรณะ สัตว์บ้างพวกใน โลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ สัตว์ อายุ . . . อันเป็นทิพย์ การถึงพระธรรมเป็น สรรณะ ดีนก . . . การถึงพระสงฆ์ เป็น สรรณะ ดีนก เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็น สรรณะ สัตว์บ้างพวก ในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้ นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐิ์พะ อันเป็นทิพย์.

[๕๓๑] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๖๐๐ องค์ ฯลฯ ๓๐๐ องค์ ฯลฯ ๘๐๐ องค์ ฯลฯ.

[๕๓๒] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๘๔,๐๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระมหาโมคคัลลานะ แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหา-

โมคคัลลานะได้ พุทกะท้าวสักกะจอมเทพว่า คุณก่อนจอมเทพ การถึง
พระพุทธรเจ้าเป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะ
สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์
เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วย
อายุ... อันเป็นทิพย์. การถึงพระธรรมเป็นสรณะดีนัก... การถึง
พระสงฆ์เป็นสรณะดีนัก เพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ สัตว์
บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านี้น่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ
อันเป็นทิพย์. ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้
นิรทุกข์ การถึงพระพุทธรเจ้าเป็นสรณะดีนัก...การถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ดีนัก...การถึงพระสงฆ์เป็นสรณะดีนักเพราะเหตุแห่งการถึงพระสงฆ์เป็น
สรณะ สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ
คือ ด้วยอายุ... อันเป็นทิพย์.

[๕๓๓] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๕๐๐ องค์
เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระมหาโมคคัลลานะ
แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหา-
โมคคัลลานะได้พุทกะท้าวสักกะจอมเทพว่า คุณก่อนจอมเทพ การประกอบ
ด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว
เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้ ดีนัก เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยความ

เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกาย
ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้น ย่อมครอบงำเทวดาพวก
อื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ... อันเป็นทิพย์ คุก่อนจอมเทพ
การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า ธรรมอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... คุก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความ
เลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... คุก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยศีล
พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด... เป็นไปเพื่อสมาธิ คินัก เพราะเหตุ
แห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อ
แตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำ
เทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ... อันเป็นทิพย์
ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การ
ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุ
นี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... ในพระธรรมว่า พระธรรมอัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... ในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... การประกอบด้วยศีลที่พระ-
อริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด... เป็นไปเพื่อสมาธิ คินัก เพราะเหตุแห่ง
การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตก
กายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดา
พวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ... โภกฐัพพะ อันเป็นทิพย์.

[๕๓๔] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๖๐๐ องค์ ฯลฯ
๗๐๐ องค์ ฯลฯ ๘๐๐ องค์ ฯลฯ

[๕๓๕] ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะจอมเทพกับเทวดา ๘๐,๐๐๐ องค์ เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระมหาโมคคัลลานะ แล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้พูดกะท้าวสักกะจอมเทพว่า ดูก่อนจอมเทพ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... ในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... ในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว... การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด... เป็นไปเพื่อสมาธิ คินัก เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่น ด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ อันเป็นทิพย์ ท้าวสักกะจอมเทพตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระมหาโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ การประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... ในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... ในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ปฏิบัติดีแล้ว... การประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด... เป็นไปเพื่อสมาธิ คินัก เพราะเหตุแห่งการประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว สัตว์บางพวกในโลกนี้ เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เขาเหล่านั้นย่อมครอบงำเทวดาพวกอื่นด้วยฐานะ ๑๐ ประการ คือ ด้วยอายุ... โสภณูปะ อันเป็นทิพย์.

จบ สักกสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสักกสูตรที่ ๑๐

บทว่า อเวจฺจปฺปสาเทน ได้แก่ ด้วยความเลื่อมใสที่ไม่หวั่นไหว.
บทว่า ทสฺหิ ฐาเนหิ คือด้วยเหตุ ๑๐. บทว่า อธิคณฺหนฺตฺติ คือ ย่อม
ครอบงำ คือล่วงเกิน. คำที่เหลือมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาสักกสูตรที่ ๑๐

จบ อรรถกถาโมคคัลลานสังยุต.

๑๑. จันทนสูตร

ว่าด้วยพระมหาโมคคัลลานเถระแสดงธรรมแก่จันทนเทพบุตร

[๕๓๖] ครั้งนั้นแล จันทนเทพบุตร ฯลฯ ครั้งนั้นแล สุขยาม
เทพบุตร ฯลฯ ครั้งนั้นแล สันตฺตฺติจาเทพบุตร ฯลฯ ครั้งนั้นแล สุนิมมิต
เทพบุตร ฯลฯ ครั้งนั้นแล วสวัตฺตีเทพบุตร ฯลฯ (เปยฺยาล ๕ ประการนี้
พึงให้พิสดารเหมือนกับในสักกสูตร)

จบ จันทนสูตรที่ ๑๑

จบ โมคคัลลานสังยุต

รวมพระสูตรที่มีในสังยุตนี้ คือ

๑. สวิตกกปัญหาสูตร ๒. อวิตกกปัญหาสูตร ๓. สุขปัญหาสูตร
๔. อุเปกขาปัญหาสูตร ๕. อากาसानัญญาตณฺณานปัญหาสูตร ๖. วิญญา-
ณัญญาตณฺณานปัญหาสูตร ๗. อากิญจัญญาตณฺณานปัญหาสูตร ๘. เนว-
สัญญานาสัญญาตณฺณานปัญหาสูตร ๙. อนิมิตตปัญหาสูตร ๑๐. สักกสูตร
๑๑. จันทนสูตร.

จิตตคหปติปุจฉาสังยุต

๑. สังโยชนสูตร

ว่าด้วยสังโยชนมีอรรถต่างกันเป็นต้น

[๕๓๗] สมัยหนึ่ง ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันอยู่ที่อัมพวาภูกวัน ใกล้
ราวป่ามัจฉिकासณฑ์ ก็สมัยนั้นแล ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันกลับจากบิณฑบาต
ภายหลังภัตนั่งประชุมสนทนากันที่โรงกลมได้สนทนากันว่า คุณก่อนท่านผู้มี
อายุทั้งหลาย กรรมเหล่านี้ คือ สังโยชนก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถ
ต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือว่ามีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้น
ต่างกัน. บรรดาภิกษุผู้เถระเหล่านั้น ภิกษุผู้เถระบางพวกพยากรณ์อย่างนี้ว่า
คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือสังโยชนก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี
มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน บางพวกพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อน
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชนก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี
มีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน.

[๕๓๘] ก็สมัยนั้นแล จิตตคหปติได้ไปยังบ้านช่วยซื้อมิกปลกะ
ด้วยกรณีกิจบางอย่าง ได้สดับข่าวว่า ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันกลับจาก
บิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว นั่งประชุมกันที่โรงกลม ได้สนทนากันว่า
คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือสังโยชนก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี
มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะ
เท่านั้นต่างกัน บรรดาภิกษุผู้เถระเหล่านั้น ภิกษุผู้เถระบางพวกพยากรณ์
อย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชนก็ดี

สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน บางพวกพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน.

[๕๓๕] ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ถึงที่อยู่ไว้แล้วนั่ง ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามภิกษุผู้เถระทั้งหลายว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ กระผมได้สดับข่าวว่า ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันกลับจากบิณฑบาตภายหลังภัตแล้ว นั่งประชุมกันที่โรงกรมได้สนทนา กันว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือว่ามีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน ภิกษุผู้เถระบางพวกพยากรณ์อย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถต่างกันและมีพยัญชนะต่างกัน บางพวกพยากรณ์อย่างนี้ว่า ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถเหมือนกัน พยัญชนะเท่านั้นต่างกัน ดังนี้หรือ ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า อย่างนั้นคฤหบดี จิตตคฤหบดีได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ธรรมเหล่านี้ คือ สังโยชน์ก็ดี สังโยชนียธรรมก็ดี มีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน ถ้ากระนั้นกระผมจักอุปมาให้ฟัง เพราะวิญญูชนบางพวกในโลกนี้ ย่อมเข้าใจเนื้อความแห่งภายิตแม้ด้วยข้ออุปมา.

[๕๔๐] ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เปรียบเหมือนโคดำตัวหนึ่ง โขขาวตัวหนึ่ง เขาผูกด้วยทามหรือเชือกเส้นเดียวกัน ผู้ใดแลพึงกล่าวอย่างนี้ว่า โโคดำติดกับโคขาว โขขาวติดกับโคดำ ดังนี้ ผู้นั้นชื่อว่ากล่าวถูกละหรือ.

ภ. ไม่ถูก คฤหบดี เพราะโคดำไม่ติดกับโคขาว แม้โคขาวก็ไม่ติดกับโคดำ ทามหรือเชือกที่ผูกโคทั้งสองนั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องผูก.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ฉันทันนั้นเหมือนกันแล จักขุไม่ติดกับรูป รูปไม่ติดกับจักขุ ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจักขุและรูปทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด หูไม่ติดกับเสียง เสียงไม่ติดกับหู ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยหูและเสียงทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด จมูกไม่ติดกับกลิ่น กลิ่นไม่ติดกับจมูก ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยจมูกและกลิ่นทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด ลิ้นไม่ติดกับรส รสไม่ติดกับลิ้น ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยลิ้นและรสทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด กายไม่ติดกับโณภูจัพพะ โณภูจัพพะไม่ติดกับกาย ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกายและโณภูจัพพะทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด ใจไม่ติดกับธรรมารมณั ธรรมารมณัไม่ติดกับใจ ฉันทราคะที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยใจและธรรมารมณัทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่าเป็นเครื่องติด.

ภ. คุณก่อนคฤหบดี การที่ปัญญาจักขุของท่านหยั่งทราบในพระพุทธรพจน์ลึกซึ้ง ชื่อว่าเป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว.

จบ สังโยชนสูตรที่ ๑

อรรถกถาจิตตคหปติปุจฉาสังยุต

อรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๑

พึงทราบวินิจฉัยในสังโยชนสูตรที่ ๑ แห่งจิตตคหปติปุจฉาสังยุต

บทว่า มจฺฉิภาสญฺเฑ คือในราวป่าอันมีชื่ออย่างนี้. บทว่า
อยมฺนุตรากถา อุตฺปาที ความว่า พระเถระเก้าย่อมไม่สนทนากันถึง
เดี๋ยวจำนกถาเมื่อตั้งปัญหาขึ้นในที่นั้นแล้ว พวกไม่รู้ ก็ย่อมถาม พวกที่รู้
ก็ย่อมตอบด้วยเหตุนี้ การสนทนาจึงเกิดขึ้นแล้วแก่พระเถระเหล่านั้น.

บทว่า มิกฺขปลกฺก คือบ้านช่วยของตนอันมีชื่ออย่างนี้ ได้ยินว่า
บ้านช่วยนั้น อยู่หลังอัมพวาฏการาม. บทว่า เตนฺอุปสงฺกมิ ความว่า
จิตตคฤหบดีคิดว่า เราแก้ปัญหของพระเถระทั้งหลายแล้ว จักทำความ
อยู่ผาสุกให้ดังนี้ จึงเข้าไปหา คมฺภีเร พุทฺธวจนฺ ความว่า ใน
พระพุทฺธพจน์ที่ลิกซึ่งด้วยอรรถและลิกซึ่งด้วยธรรม. บทว่า ปญฺญาจกฺข
กมฺติ ความว่าจักขุคือญาณย่อมหยั่งทราบ คือ ย่อมเป็นไป.

จบ อรรถกถาสังโยชนสูตร

๒. ปฐมิตีทตฺตสูตร

ว่าด้วยอิติทตฺตภิกษุพยากรณ์ปัญหา

[๕๔๑] สมัยหนึ่ง ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันอยู่ที่อัมพวาฏวัน ไกล
ราวป่ามจฺฉิภาสญฺเฑ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาภิกษุเถระ
เหล่านั้นไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้อาราธนาว่า
ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอพระเถระทั้งหลาย โปรดรับภัตตาหารของ
กระผมในวันพรุ่งนี้ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้รับอาราธนาโดยคุณิภาพ
ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีทราบการรับอาราธนาของภิกษุเถระทั้งหลายแล้ว
ลุกจากที่นั่ง กราบไหว้ กระทำประทักษิณแล้วจากไป.

[๕๔๒] ครั้งนั้นแล พอล่วงราตรีนั้นไป เป็นเวลาเช้า ภิกษุผู้เถระทั้งหลายนั่งแล้วถือบาตรและจีวร พวกเข้เข้าไปยังนิเวศน์ของจิตตคฤหบดี แล้วนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ถวาย ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีเข้าไปหาภิกษุผู้เถระทั้งหลายไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามพระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ คำที่กล่าวกันว่า ความต่างแห่งชาติๆ ดังนี้ ความต่างแห่งชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล.

[๕๔๓] เมื่อจิตตคฤหบดีถามอย่างนี้แล้ว พระเถระผู้เป็นประธานได้นั่งอยู่ แม้ครั้งที่ ๒ จิตตคฤหบดีได้ถามพระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ คำที่กล่าวกันว่า ความต่างแห่งชาติๆ ดังนี้ ความต่างแห่งชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล แม้ครั้งที่ ๒ พระเถระผู้เป็นประธานก็ได้นั่งอยู่ แม้ครั้งที่ ๓ จิตตคฤหบดีก็ได้ถามพระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ คำที่กล่าวกันว่า ความต่างแห่งชาติๆ ดังนี้ ความต่างแห่งชาติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล แม้ครั้งที่ ๓ พระเถระผู้เป็นประธานก็ได้นั่งอยู่.

[๕๔๔] ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านอสิททัตตะเป็นผู้ใหม่กว่าทุกรูปในภิกษุสงฆ์หม่นั้น ครั้งนั้นแล ท่านอสิททัตตะได้ขอโอกาสกะพระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ กระผมขอพยากรณ์ปัญหาข้อนั้นของจิตตคฤหบดี.

พระเถระกล่าวว่า คุณก่อนท่านอสิททัตตะ เชิญท่านพยากรณ์ปัญหา
ข้อนั้นของจิตตคฤหบดีเถิด.

อ. คุณก่อนคฤหบดี ก็ท่านกล่าวถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ
คำที่กล่าวกันว่า ความต่างแห่งธาตุ ๆ ดังนี้ ความต่างแห่งธาตุ พระผู้มี
พระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล ดังนี้หรือ.

จิตต. อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ.

อ. คุณก่อนคฤหบดี ความต่างแห่งธาตุ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
ดังนี้ คือ จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตธาตุ สัททธาตุ
โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ กันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ
รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ
มโนธาตุ ชัมมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ คุณก่อนคฤหบดี ความต่างแห่งธาตุ
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ด้วยเหตุเท่านี้แล.

[๕๔๕] ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีชื่นชมอนุโมทนาภาษิตของ
ท่านอสิททัตตะ แล้วได้อังคาสภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ให้อุ้มหน้าเพียงพอ ด้วย
ขาทนียโภชนียะอันประณีต ด้วยมือของตน ครั้งนั้นแล ภิกษุผู้เถระ
ทั้งหลายฉันเสร็จแล้ว ลดมือจากบาตรแล้ว ลุกขึ้นจากอาสนะหลีกไป.
ครั้งนั้นแล พระเถระผู้เป็นประธานได้กล่าวกะท่านอสิททัตตะว่า ดีแล้ว
ท่านอสิททัตตะ ปัญหาข้อนั้นแจ่มแจ้งกะท่าน มิได้แจ่มแจ้งกะเรา คุณก่อน
ท่านอสิททัตตะ ต่อไป ถ้าปัญหาเช่นนี้ พึงมีมาแม้โดยประการอื่นในกาลใด
ท่านนั้นแหละพึงกล่าวตอบปัญหาเช่นนั้น

จบ ปฐมอสิททัตตสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฐมอิติทัตตสูตรที่ ๒

พึงทราบ วินิจฉัยในปฐมอิติทัตตสูตรที่ ๒ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **อายุสมนฺตฺเถรํ** คือ ซึ่งมหาเถระผู้เป็นใหญ่ ในบรรดาพระเถระเหล่านั้น. บทว่า **ตฺถุหิ อโหสิ** ความว่า พระเถระถึงจะรู้อยู่ก็ไม่พยากรณ์อะไร ๆ เพราะไม่กล้า. บทว่า **พฺยากรโรมหํ ภาเนเต** ความว่า พระอิติทัตตะคิดว่า พระเถระนี้ ย่อมไม่พยากรณ์ด้วยตน. พระเถระนี้ ย่อมไม่เชื่อเชิญ ฝ่ายอุบาสกย่อมเบียดเบียนภิกษุสงฆ์. เราพยากรณ์ปัญหานี้แล้ว จักทำความอยู่ผาสุกให้ดังนี้ ลุกจากอาสนะไปยังสำนักของพระเถระ ได้ทำโอกาสอย่างนี้แล้ว ฝ่ายพระเถระผู้มีโอกาสอันตนทำแล้วนั่งบนอาสนะของตน พยากรณ์.

บทว่า **สทฺตฺตา** คือด้วยมือของตน. บทว่า **สฺนฺตปฺเปติ** ความว่า ให้อิมหน้าด้วยดีตามปรารถนา.

บทว่า **สฺมฺปวาเรติ** ความว่า ให้พระเถระทั้งหลาย ห้ามด้วยหัตถ์สัญญาหรือด้วยวาจาว่า พอ ๆ ดังนี้ บทว่า **โณนิตปฺตฺตปาณิน** ความว่า นำมือออกจากบาตร ล้างบาตรแล้วจึงเอาใส่ไว้ในถุงคล้องไว้ที่บ่าดังนี้.

จบ อรรถกถาปฐมอิติทัตตสูตร ที่ ๒

๓. ทุติยอิสิทัตตสูตร

ว่าด้วยอิสิทัตตภิกษุพยากรณ์ปัญหา

[๕๔๖] สมัยหนึ่ง ภิกษุผู้เถระมากด้วยกันอยู่ที่อัมพวาภูกัน
ใกล้ราวป่ามัจฉิกลาสนนท์ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาภิกษุผู้เถระ
ทั้งหลายถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้อาราธนา
ว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ ขอพระเถระทั้งหลายโปรดรับภัตตาหารของ
กระผมในวันพรุ่งนี้ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายรับอาราธนาโดยคฺยณิภาพ ครั้ง
นั้นแล จิตตคฤหบดีทราบการรับอาราธนาของภิกษุผู้เถระทั้งหลายแล้ว
ลุกจากอาสนะ ไหว้กระทำประทักษิณแล้วจากไป.

[๕๔๗] ครั้งนั้นแล พอล่วงราตรินั้นไปเป็นเวลาเช้า ภิกษุผู้เถระ
ทั้งหลาย นุ่งแล้วถือบาตรและจีวรพากันเข้าไปยังนิเวศน์ของจิตตคฤหบดี
แล้วนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ถวาย ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีเข้าไปหาภิกษุ
ผู้เถระทั้งหลาย ไหว้แล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถาม
พระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ ทิฏฐิหลายอย่างย่อมเกิด
ขึ้นในโลกดังนี้ว่า โลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง โลกมีที่สุดบ้าง โลกไม่มี
ที่สุดบ้าง ชิพอันนั้น สรีระก็อันนั้นบ้าง ชิพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่นบ้าง
สัตว์ตายแล้วย่อมเป็นอีกบ้าง สัตว์ตายแล้วย่อมไม่เป็นอีกบ้าง สัตว์ตายแล้ว
ย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มีบ้าง สัตว์ตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้
ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้บ้าง (ก็ทิฏฐิ ๖๒ อย่างเหล่านี้ ได้กล่าวไว้ใน
พรหมชาลสูตร) ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่ออะไรมี ทิฏฐิเหล่านี้จึงมี เมื่ออะไร
ไม่มี ทิฏฐิเหล่านี้ จึงไม่มี.

[๕๔๘] เมื่อจิตตคฤหบดีได้ถามอย่างนี้แล้ว พระเถระผู้เป็น
ประธานได้นิ่งอยู่ แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ จิตตคฤหบดีได้ถาม
พระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ ทิฏฐิหลายอย่างย่อม
เกิดขึ้นในโลกดังนี้ว่า โลกที่เที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง โลกมีที่สุดบ้าง
โลกไม่มีที่สุดบ้าง ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้นบ้าง ชีพเป็นอื่น สรีระก็
เป็นอื่นบ้าง สัตว์ตายแล้วย่อมเป็นอีกบ้าง สัตว์ตายแล้วย่อมไม่เป็นอีกบ้าง
สัตว์ตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มีบ้าง สัตว์ตายแล้วย่อมเป็น
อีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้บ้าง แม้ครั้งที่ ๓ พระเถระผู้เป็น
ประธานก็ได้นิ่งอยู่.

[๕๔๙] ก็สมัยนั้นแล ท่านพระอสิทตตะเป็นผู้ใหม่กว่าทุกรูปใน
ภิกขุสงฆ์หม่นนั้น. ครั้นนั้นแลท่านพระอสิทตตะได้ขอโอกาสกะพระเถระ
เป็นประธานว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ กระผมขอพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น
ของจิตตคฤหบดี พระเถระกล่าวว่า คุณก่อนท่านอสิทตตะ ท่านจงพยากรณ์
ปัญหาข้อนั้นของจิตตคฤหบดีเถิด ท่านอสิทตตะได้ถามว่า คุณก่อนคฤหบดี
ท่านถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระเถระผู้เจริญ ทิฏฐิหลายอย่างย่อมเกิดขึ้น
ในโลกดังนี้ว่า โลกที่เที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง โลกมีที่สุดบ้าง โลกไม่มี
ที่สุดบ้าง ฯลฯ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่ออะไรมี ทิฏฐิเหล่านี้จึงมี เมื่ออะไร
ไม่มี ทิฏฐิเหล่านี้จึงไม่มี ดังนี้หรือ. จิตตคฤหบดีกล่าวว่า อย่างนั้น
ท่านผู้เจริญ.

อี. คู่ก่อนคฤหบดี ทิฏฐิหลายอย่างย่อมเกิดขึ้นในโลกดังนี้ว่า โลก
เที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง . . . สัตว์ตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่
เป็นอีกก็หามิได้บ้าง (ทิฏฐิ ๖๒ เหล่านี้ ได้กล่าวไว้แล้วในพรหมชาลสูตร)
คู่ก่อนคฤหบดี เมื่อสักกายทิฏฐิมี ทิฏฐิเหล่านี้ ก็มี เมื่อสักกายทิฏฐิไม่มี
ทิฏฐิเหล่านี้ก็ไม่มี.

[๕๕๐] จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็สักกายทิฏฐิย่อมเกิดมิได้
อย่างไร.

อี. คู่ก่อนคฤหบดี ปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สดับ ไม่เห็นพระอรียเจ้า
ไม่ฉลาดในธรรมของพระอรียเจ้า ไม่ได้รับแนะนำในธรรมของพระอรียเจ้า
ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ ไม่ได้รับแนะนำในธรรม
ของสัตบุรุษ ย่อมเห็นรูปโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมีรูป ๑ เห็นรูป
ในตน ๑ เห็นตนในรูป ๑ เห็นเวทนาโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมี
เวทนา ๑ เห็นเวทนาในตน ๑ เห็นตนในเวทนา ๑ เห็นสัญญาโดยความ
เป็นตน ๑ เห็นตนมีสัญญา ๑ เห็นสัญญาในตน ๑ เห็นตนในสัญญา ๑
เห็นสังขารโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมีสังขาร ๑ เห็นสังขารในตน ๑
เห็นตนในสังขาร ๑ เห็นวิญญาณโดยความเป็นตน ๑ เห็นตนมีวิญญาณ ๑
เห็นวิญญาณในตน ๑ เห็นตนในวิญญาณ ๑ คู่ก่อนคฤหบดี สักกายทิฏฐิ
ย่อมเกิดมิได้ดังนี้แล.

[๕๕๑] จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็สักกายทิฏฐิย่อมไม่เกิดมิได้
อย่างไร.

อ. คุณก่อนคฤหบดี อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ผู้ได้สดับแล้ว
ได้เห็นพระอริยเจ้า ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ได้รับแนะนำในธรรม
ของพระอริยเจ้า ได้เห็นสัตว์บุรุษ ฉลาดในธรรมของสัตว์บุรุษ ได้รับแนะนำ
ในธรรมของสัตว์บุรุษ ย่อมไม่เห็นรูปโดยความเป็นตน ๑ ไม่เห็นตนมีรูป ๑
ไม่เห็นรูปในตน ๑ ไม่เห็นตนในรูป ๑ ไม่เห็นเวทนาโดยความเป็นตน ๑
ไม่เห็นตนมีเวทนา ๑ ไม่เห็นเวทนาในตน ๑ ไม่เห็นตนในเวทนา ๑
ไม่เห็นสัญญาโดยความเป็นตน ๑ ไม่เห็นตนมีสัญญา ๑ ไม่เห็นสัญญา
ในตน ๑ ไม่เห็นตนในสัญญา ๑ ไม่เห็นสังขารโดยความเป็นตน ๑ ไม่เห็น
ตนมีสังขาร ๑ ไม่เห็นสังขารในตน ๑ ไม่เห็นตนในสังขาร ๑ ไม่เห็น
วิญญูณโดยความเป็นตน ๑ ไม่เห็นตนมีวิญญูณ ๑ ไม่เห็นวิญญูณ
ในตน ๑ ไม่เห็นตนในวิญญูณ ๑ คุณก่อนคฤหบดี สักกายทิฏฐิย่อมไม่เกิด
มีได้ดังนี้แล.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระคุณเจ้าอสิทตตะมาจากไหน.

อ. คุณก่อนคฤหบดี อาตมภาพมาจากอวันตีชนบท.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กุลบุตรมีนามว่าอสิทตตะในอวันตีชนบท
เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นกันของข้าพเจ้า ได้ออกบรรพชามีอยู่ พระคุณเจ้า
ได้เห็นท่านหรือไม่.

อ. ได้เห็น คฤหบดี.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เคียวนี้ ท่านผู้มีอายุรูปนั้นอยู่ที่ไหนหนอ.

[๕๕๒] เมื่อจิตตกหอบดีได้ถามอย่างนี้ ท่านอิสิทัตตะได้นิ่งอยู่.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านอิสิทัตตะของข้าพเจ้า คือพระคุณเจ้า หรือ.

อิ. ไซ้ละ คฤหบดี.

จิตต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอให้พระคุณเจ้าอิสิทัตตะจงชอบใจ อัมพาฏกวันอันเป็นที่รื่นรมย์ใกล้ราวป่ามัจฉิกาสมณฑลเกิด ข้าพเจ้าจัก บำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชบริวาร.

อิ. คุณก่อนคฤหบดี ท่านกล่าวดีแล้ว.

[๕๕๓] ครั้งนั้นแล จิตตกหอบดีชื่นชมอนุโมทนาภายิตของท่าน พระอิสิทัตตะแล้ว ได้อังคาสภิกษุผู้เฒ่าทั้งหลายให้อิ่มหน้าสำราญ ด้วย ขาพนิยโกชนียะอันประณีต ด้วยมือของตน ครั้งนั้นแล ภิกษุผู้เฒ่า ทั้งหลายนั้นเสร็จแล้ว ลมมือจากบาตร ลุกขึ้นจากอาสนะกลับไป ลำดับ นั้นแล พระเถระผู้เป็นประธานได้ให้โอกาสท่านพระอิสิทัตตะว่า ดีแล้ว ท่านอิสิทัตตะ ปัญหาข้อนั้นแจ่มแจ้งกะท่าน มิได้แจ่มแจ้งกะผม ต่อไป ถ้าปัญหาเช่นนี้พึงมีมาแม้โดยประการอื่นในกาลใด ท่านนั้นแหละพึงกล่าว ตอบปัญหาเช่นนั้น ในกาลนั้น ครั้งนั้นแล ท่านอิสิทัตตะได้เก็บเสนาสนะ ถี้อเอาบาตรและจีวร เดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉิกาสมณฑลไม่ได้กลับมา อีก เหมือนกับภิกษุรูปอื่นที่ได้ออกเดินทางจากไป.

จบ ทุติยอิสิทัตตสูตรที่ ๓

อรรถกถาทุคิยอิสิทัตตสูตรที่ ๓

พึงทราบวินิจฉัยในตุคิยอิสิทัตตสูตรที่ ๓ ดังต่อไปนี้

บทว่า อวนุติยา คือในอวันตีชนบท. บทว่า กลุยาณั วุจฺจติ

ความว่า ท่านอิสิทัตตะย่อมนกล่าวด้วยประสงค์ว่า ข้าแต่อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย คำอันหมคโทษ ไม่มีโทษ อันท่านกล่าวว่าข้าพเจ้าจักบำรุงด้วยปัจจัยทั้งหลาย ๔.

จบ อรรถกถาทุคิยอิสิทัตตสูตรที่ ๓

๔. มหกสูตร

ว่าด้วยอิทธาภิสังขาร

[๕๕๔] สมัยหนึ่ง ภิกษุผู้เถระมารูปอยู่ที่อัมพพุกวัน ใกล้ราวป่ามัจฉिकासณฑ์ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้อาราธนาว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ ขอพระเถระทั้งหลายจงรับภัตตาหารที่โรงโคของข้าพเจ้า ในวันพรุ่งนี้ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้รับอาราธนาโดยคุษณีภาพ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีทราบการรับอาราธนาของภิกษุผู้เถระทั้งหลายแล้ว ลุกจากที่นั่งไหว้ทำประทักษิณแล้วจากไป.

[๕๕๕] ครั้งนั้นแล พอล่วงราตรีนั้นไป เป็นเวลาเช้า ภิกษุผู้เถระทั้งหลายนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังโรงโคของจิตตคฤหบดี ได้นั่ง ณ อาสนะที่ได้ตกแต่งไว้ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดี ได้อังคาสภิกษุผู้

เถระทั้งหลายให้อิมหน้าสำราญเพียงพอ ด้วยข้าวปายาสเจือด้วยเนยใส
อย่างประณีต ด้วยมือของตนเอง ครั้งนั้นแล ภิกษุผู้เถระทั้งหลายนั้นเสร็จ
แล้ว ลมมีดจากบาตร ลุกจากอาสนะแล้วจากไป แม้จิตตคฤหบดีได้สั่งทาส
กรรมกรว่า พวกท่านจงทิ้งส่วนที่เหลือเสีย แล้วจึงได้ตามไปส่งภิกษุผู้เถระ
ทั้งหลายข้างหลัง ๆ ก็โดยสมัยนั้นแล ได้เกิดร้อนจัด ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย
ได้เดินไปด้วยกายที่คล้ายกับจะหดเข้าจะนั้น (จะเปื่อย) ทั้งที่ได้ฉันทัน
โภชนะอิมแล้ว.

[๕๕๖] ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระมหกะเป็นผู้อ่อนกว่าทุกรูป
ในภิกษุสงฆ์หมู่ นั้น ครั้งนั้นแล ท่านพระมหกะได้พูดกะพระเถระผู้เป็น
ประธานว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เป็นการดีทีเดียวที่พึงมีลมเย็นพัดมา และ
พึงมีแดดอ่อน ทั้งฝนพึงโปรยลงมาที่ละเม็ด ๆ พระเถระกล่าวว่า ท่านมหกะ
เป็นการดีทีเดียวที่พึงมีลมเย็นพัดมา และพึงมีแดดอ่อน ทั้งฝนพึงโปรย
ลงมาที่ละเม็ด ๆ ครั้งนั้นแล ท่านพระมหกะได้บันดาลอิทธาภิสังขารให้มี
ลมเย็นพัดมา และมีแดดอ่อน ทั้งให้มีฝนโปรยลงมาที่ละเม็ด ๆ.

[๕๕๗] ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้คิดว่า ภิกษุผู้อ่อนกว่าทุกรูป
ในภิกษุสงฆ์หมู่ นี้ เป็นผู้มีฤทธาานุภาพเห็นปานนี้ทีเดียว ครั้งนั้นแล ท่าน
พระมหกะไปถึงอารามแล้ว ได้ถามพระเถระผู้เป็นประธานว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ การบันดาลอิทธาภิสังขารเท่านี้เป็นการเพียงพอหรือ. พระเถระ
ผู้เป็นประธานได้กล่าวว่า ท่านมหกะ การบันดาลอิทธาภิสังขารเท่านี้ เป็น
การเพียงพอ ท่านมหกะ การบันดาลอิทธาภิสังขารเพียงเท่านี้ เป็นอันเรา
ทำแล้ว เป็นอันเราบูชาแล้ว. ครั้งนั้นแล ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้ไปตาม
ที่อยู่ แม้ท่านมหกะก็ได้ไปยังที่อยู่ของตน ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีเข้าไป

หาท่านพระมหกะถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ขอร้องว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพระคุณเจ้ามหกะจงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ที่เป็นอุตตริมนุสสรธรรมแก่ข้าพเจ้าเถิด. ท่านพระมหกะพูดว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าเช่นนั้น ท่านจงปู้ผ้าห่มที่ระเบียง แล้วจงเอาฟ่อนหญ้ามาโปรยลงที่ผ้า นั้น. จิตตคฤหบดีได้รับคำท่านพระมหกะแล้วจึงปู้ผ้าห่มที่ระเบียง แล้วเอา ฟ่อนหญ้ามาโปรยลงที่ผ้า นั้น.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหกะได้เข้าไปสู่วิหารใส่ลูกदानแล้วบันดาล อิทธิภิกขังขารให้เปลวไฟแลบออกมาโดยช่องลูกदानและระหว่างลูกदान ไหม้หญ้า ไม้ไหม้ผ้าห่ม. ครั้งนั้น จิตตคฤหบดีได้สັดผ้าห่มแล้ว สลดใจ (ตกใจ) ชนลูกช้น ได้ยินอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้นแล ท่านพระมหกะได้ออกจากวิหาร ได้ถามจิตตคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดี การบันดาลอิทธิภิกขังขารเท่านี้ เป็นการเพียงพอหรือ. จิตตคฤหบดีได้ กล่าวว่่า ท่านมหกะผู้เจริญ การบันดาลอิทธิภิกขังขารเท่านี้เป็นการเพียงพอ ท่านมหกะผู้เจริญ การบันดาลอิทธิภิกขังขารเพียงเท่านี้ เป็นอันท่านกระทำ แล้ว เป็นอันท่านบูชาแล้ว ขอพระคุณเจ้ามหกะจงขบใจอัมพาทูกวนาราม ที่นารีนรมย์ใกล้ราวป่ามัจฉिकासณฑ์เถิด ข้าพเจ้าจักบำรุงด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ. และคิลานเภสัชบริวาร. ท่านพระมหกะได้กล่าวว่า คุณก่อน คฤหบดี นั้นท่านกล่าวดีแล้ว ครั้งนั้นแล ท่านพระมหกะได้เก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรเดินทางออกจากราวป่าชื่อมัจฉिकासณฑ์ ไม่ได้กลับมาอีก เหมือนกับภิกษุรูปอื่น ๆ ที่เดินทางจากไป ฉะนั้น.

จบ มหกสูตรที่ ๔

อรรถกถาหมกสูตรที่ ๔

พืงทราบวินิจฉัยในหมกสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **เสสกะ วิสุตขุเชต** ความว่า ได้ยินว่าพวกอุบาสกและอุบาสิกากับด้วยพระเถระทั้งหลายนั้นแล เช็ดถาดสัมฤทธิ์แล้วคคข้าวปายาสให้แก่จิตตคฤหบดีนั้น จิตตคฤหบดีนั้นบริโภคข้าวปายาสเสร็จแล้ว ใครจะไปกับด้วยพระเถระทั้งหลายนั้นแล จึงคิดว่ อุบาสิกาจัดส่วนที่-เหลืออยู่ในเรือก่อน ส่วนทาสและกรรมกรในเรือนี้ ไม่ถูกเรรว่แล้ว จักในช่วยจัด ข้าวปายาสอันประณีตนี้ จักเสียไปด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้เมื่ออนุญาต จึงกล่าวอย่างนี้ แก่พระเถระเหล่านั้น. บทว่า **กุกฺกฉิตฺ** คือ แห่ง อธิบายว่ ข้างล่างร้อนจัดด้วยทรายร้อนและข้างบนร้อนจัดด้วยแดด ก็บทนี้เป็นบทไม่เจือปนในพระพุทธรพจน์ คือ พระไตรปิฎก. บทว่า **ปเวลิยมานเนน** คือความหคหู่. บทว่า **สาธุ ขุสฺส ฆนฺเต** ความว่ พระมหคหะคิดว่ เรจักทำความอยู่ผาสูกแก่พระเถระเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **อิทฺฐาภิสฺสงฺขาริ อภิสฺสงฺขริ** ได้แก่ ได้บันคาลฤทธิด้วยการอธิษฐาน. ในการบันคาลฤทธินี้ ย่อมมีบริกรรมต่าง ๆ อย่างนี้ว่ ขอลมเย็นอ่อน ๆ จงพัฒมา ขอฝนตั้งเค้าแล้ว จงไปรยลงมาทีละเม็ด ๆ ดังนี้ การอธิษฐานรวมกันอย่างนี้ว่ ขอฝนพร้อมด้วยลม จงตกเกิดดังนี้ก็มี การอธิษฐานต่าง ๆ ว่ บริกรรมรวมกันว่ ขอฝนพร้อมด้วยลม จงตกเกิด ขอลมเย็นอ่อน ๆ จงพัฒมา ขอฝนตั้งเค้าแล้ว จงไปรยลงมาทีละเม็ด ๆ

ดังนี้ก็มี การบริการต่าง ๆ การอธิษฐานต่าง ๆ การบริการรวมกัน การอธิษฐานรวมกันก็มี โดยนัยอันกล่าวแล้วแล ก็เมื่อบุคคลกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ออกจากฉานอันเป็นบาททำบริกรรมแล้ว การอธิษฐานนั้น ย่อมสำเร็จด้วยจิตอธิษฐานอันเป็นมหัคคตะเท่านั้น โดยระหว่างแห่งบริกรรม. บทว่า โโอกาเสติ คือ กระจายออกแล้ว.

จบ อรรถกถาบทสุตที่ ๔

๕. ปฐมกามภุสสุต

ว่าด้วยรถคือร่างกาย

[๕๕๘] สมัยหนึ่ง ท่านพระกามภุสอยู่ที่อัมพพุกวัน ใกล้ราวป่า มัจฉिकासณห์ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาท่านพระกามภุสที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระกามภุสได้กล่าวกะ จิตตคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสประพันธ์คาถาไว้ดังนี้ว่า

เชอจตุรธอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว มีเพลา

เดียว ไม่มีทุกข์ เล่นไปถึงที่หมาย ตัดกระแส

ตัณหาขาด ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน.

[๕๕๙] คุณก่อนคฤหบดี ท่านพึงเห็นเนื้อความแห่งคาถาประพันธ์นี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยย่อ โดยพิสดารอย่างไรหนอ.

จ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คาถาประพันธ์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
หรือ

ก. อย่างนั้น กถุหบดี.

จ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอท่านโปรดรอกอยอยู่ครู่หนึ่ง
จนกว่ากระผมจักพึงเนื้อความแห่งคาถาประพันธ์นั้นได้.

ครั้งนั้นแล จิตตกถุหบดีนั่งอยู่ครู่หนึ่ง จึงได้ตอบท่านถามว่า
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ. คำว่า ไม่มีโทษนั้น เป็นชื่อของศีล คำว่า มีหลังคา
ขานั้น เป็นชื่อของวิมุตติ คำว่า มีเพลาเดียวนั้น เป็นชื่อของสติ คำว่า
ข้อมเล่นไปนั้น เป็นชื่อของการก้าวไปและการถอยกลับ คำว่า รตนนั้น
เป็นชื่อของร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดน
เกิด เจริญขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด มีความไม่เที่ยง ต้องลูบไล้ นวดเพิน
มีการแตกทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ราคะ
โทสะ โมหะ ชื่อว่าทุกข์ ทุกข์เหล่านั้นอันภิกษุผู้พิจารณาสพละได้แล้ว ตัด
มูลรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้น
อีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้ ภิกษุผู้พิจารณาสพละพระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า ไม่มีทุกข์. คำว่า เล่นไปถึงที่หมาย นั้นเป็นชื่อของพระอรหันต์.
คำว่า กระแสนั้น เป็นชื่อของตัณหา ตัณหานั้น อันภิกษุผู้พิจารณาสพละ
ได้แล้ว ตัดมูลรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี
ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. เพราะเหตุนี้ ภิกษุผู้พิจารณาสพละ
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ตัณหากระแสนั้นขาด ราคะ โทสะ โมหะ
ชื่อว่ากิเลส. เครื่องผูกพัน กิเลสเครื่องผูกพันเหล่านั้น อันภิกษุผู้พิจารณาส

ละได้แล้ว ตัดมูลรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี
ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้พิจารณาผล
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
คาถาประพันธ์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

เชอจตุรธอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว มีเปลว

เดียว ไม่มีทุกข์ แล่นไปถึงที่หมาย ตัดกระแส

ตัณหาขาด ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน ดังนี้.

กระผมขอมารู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งคาถาประพันธ์นี้ ที่พระผู้มีพระ-
พระภาคเจ้าตรัสไว้โดยย่อได้โดยพิสดารอย่างนี้.

ก. คู่ก่อนคฤหบดี การที่ปัญญาจักษุของท่านยังทราบในพระ-
พุทธพจน์ที่ลึกลับนี้ ชื่อว่าเป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว.

จบ ปฐมกามภุสสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมกามภุสสูตรที่ ๕

พึงทราบวินิจฉัยในปฐมกามภุสสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **เนลฺลฺโกล** คือไม่มีโทษ. บทว่า **เสตปจฺฉาโท** คือมี
หลังคาขาว. บทว่า **อนินฺนํ** คือไม่มีทุกข์. บทว่า **มุหฺหุตฺตํ ตฺถฺนฺนํ** หุตฺวา
ความว่า จิตตคฤหบดี เมื่อยังพระไตรปิฎกให้ห้วนไหวเพื่อเพ่งเนื้อความแห่ง
บทว่า **เนลฺลฺโกล** นั้น เหมือนให้เข่าต่างหูที่หู จึงนั่งอยู่ครุ่นหนึ่งเพื่อพิจารณา
ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งบทนี้. บทว่า **วิมฺมุตฺติยา** คือ อรหัตตผลวิมุตติ.

ก็อุบาสก เมื่อกล่าวปัญหานี้ ได้ทำสิ่งที่ทำได้ยาก. ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสด้วยสิ่งที่พระองค์ทรงเห็นแล้วว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่เห็นภิกษุนั้น ขาว บอบบาง จมูกโค้ง มาหรือ แต่จิตตคฤหบดีนี้ กล่าวแล้วว่า นั่นเป็นชื่อของพระอรหันต์ โดยให้ถือเอานัย.

จบ อรรถกถาปฐมกามภุสสูตร

๖. ทุตติยกามภุสสูตร

ว่าด้วยสังขาร ๓

[๕๖๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระกามภุสอยู่ที่อัมพพุกวัน ใกล้ราวป่า มัจฉिकासถมา ครั้นนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาท่านพระกามภุสถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระกามภุสว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ สังขารมีเท่าไรหนอแล ท่านพระกามภุสตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี สังขารมี ๓ คือ กายสังขาร วจิตสังขาร จิตตสังขาร.

[๕๖๑] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดิละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ชื่นชมอนุโมทนาภายิตของท่านพระกามภุสแล้วได้ถามปัญหายิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสังขารเป็นไฉน วจิตสังขารเป็นไฉน จิตตสังขารเป็นไฉน.

ก. คุณก่อนคฤหบดี ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกแลชื่อว่า กายสังขาร วิตถวิจาร์ชื่อว่า วจิตสังขาร สัจญญาและเวทนาชื่อว่า จิตตสังขาร.

[๕๖๒] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดิละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหายิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็เพราะเหตุไร ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกจึงชื่อว่ากายสังขาร วิตถวิจาร์จึงชื่อว่าวจิตสังขาร สัจญญาและเวทนาจึงชื่อว่าจิตตสังขาร.

ก. คุณก่อนคฤหบดี ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกเป็นของเกิดที่กาย ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยกาย ฉะนั้น ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกจึงชื่อว่ากายสังขาร. บุคคลย่อมตรึกตรองก่อนแล้ว จึงเปล่งวาจาภายหลัง ฉะนั้น วิตกวิจารณ์จึงชื่อว่าจิตสังขาร. สัญญาและเวทนาเป็นของเกิดที่จิต ธรรมเหล่านี้เนื่องด้วยจิต. ฉะนั้น สัญญาและเวทนาจึงชื่อว่าจิตตสังขาร.

[๕๖๓] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดิละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหาขึ้นไปถึงอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เกิดมีได้อย่างไร.

ก. คุณก่อนคฤหบดี ภิกษุเมื่อจะเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ไม่ได้คิดอย่างนี้ว่า เราจักเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธบ้าง เรากำลังเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธบ้าง เราเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธแล้วบ้าง โดยที่ถูกต้อง ก่อนแต่จะเข้า ท่านได้อบรมจิตที่จะน้อมไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น.

[๕๖๔] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดิละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหาขึ้นไปถึงอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็เมื่อภิกษุเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ ธรรมเหล่าไหนดับก่อน คือ กายสังขาร วจีสังขาร หรือ จิตตสังขารดับก่อน.

ก. คุณก่อนคฤหบดี เมื่อภิกษุเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธอยู่ วจีสังขารดับก่อน ต่อจากนั้นกายสังขารดับ ต่อจากนั้นจิตตสังขารจึงดับ.

[๕๖๕] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดิละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหาขึ้นไปถึงอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คนที่ตายแล้ว ทำกาละแล้ว กับภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ ทั้งสองนี้มีความต่างกันอย่างไร.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดี คนที่ตายแล้ว ทำกาลแล้ว มีกายสังขาร
ดับสงบ มีวีสังขารดับสงบ มีจิตตสังขารดับสงบ มีอายุสิ้นไปไอรุ่นสงบ
อินทรีย์แตกกระจาย ส่วนภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทิตนโร กายสังขารดับสงบ
วีสังขารดับสงบ จิตตสังขารดับสงบ (แต่) ยังไม่สิ้นอายุ ไอรุ่น ยังไม่สงบ
อินทรีย์ฟ่องใส คุณก่อนคฤหบดี คนตายแล้ว ทำกาลแล้ว กับภิกษุผู้เข้า
สัญญาเวทิตนโรมีความต่างกันอย่างยิ่ง.

ว่าด้วยสัญญาเวทิตนโรสมาบัติ

[๕๖๖] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้วได้
ถามปัญหายิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็การออกจากสัญญาเวทิตนโร
สมาบัติ ย่อมมีอย่างไร.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดี ภิกษุเมื่อจะออกจากสัญญาเวทิตนโรสมาบัติ
ไม่ได้คิดอย่างนี้ว่า เราจักออกจากสัญญาเวทิตนโรสมาบัติบ้าง เรากำลัง
ออกจากสัญญาเวทิตนโรสมาบัติบ้าง เราออกจากสัญญาเวทิตนโร
สมาบัติแล้วบ้าง โดยที่แท้ ก่อนแต่จะออก ท่านได้อบรมจิตที่น้อมเข้าไป
เพื่อความเป็นอย่างนั้น.

[๕๖๗] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว
ได้ถามปัญหายิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็เมื่อภิกษุออกจากสัญญา
เวทิตนโรสมาบัติ ธรรมเหล่าไหนเกิดก่อน คือกายสังขาร วีสังขาร
หรือจิตตสังขารเกิดก่อน.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดี เมื่อภิกษุออกจากสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ จิตตสังขารเกิดก่อน ต่อจากนั้นกายสังขารจึงเกิด ต่อจากนั้นวจีสังขารจึงเกิด.

[๕๖๘] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหาที่ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ผัสสะเท่าไร ย่อมถูกต้องภิกษุผู้ออกจากสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดี ผัสสะ ๑ อย่างคือ สุธมฺมผัสสะ ๑ อนิมิตตผัสสะ ๑ อัปฺปนฺนิตตผัสสะ ๑ ย่อมถูกต้องภิกษุผู้ออกจากสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ.

[๕๖๙] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ได้ถามปัญหาที่ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็จิตของภิกษุผู้ออกจากสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ ย่อมเป็นธรรมชาติโน้มไปสู่อะไร โน้มไปสู่อะไร เงามไปสู่อะไร.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดีจิตของภิกษุผู้ออกจากสัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ ย่อมเป็นธรรมชาติโน้มไปสู่วิเวก โน้มไปสู่วิเวก โอนไปสู่วิเวก.

[๕๗๐] จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ดีละ ท่านผู้เจริญ ดังนี้แล้ว ชื่นชมอนุโมทนาภายิตของท่านพระกามภูแล้ว ได้ถามปัญหาที่ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กรรมเท่าไร ย่อมมีอุปการะมากแก่สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ.

ก๗. คุณก่อนคฤหบดี ท่านถามปัญหาที่ควรจะถามก่อนแล้วเข้าไปหน่อย แต่ว่าอาตมาจักพยากรณ์ปัญหาแก่ท่าน คุณก่อนคฤหบดี ธรรม ๒ อย่าง คือ สมณะ ๑ วิปัสสนา ๑ ย่อมมีอุปการะมากแก่สัญญาเวทียัตนิโรธสมาบัติ.

จบ ทุติยกามภูสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยกามสูตรที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัยในตุติยกามสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้.

บทว่า กติ นุโข ภนุเต สงฺขารา ความว่า ได้ยินว่า คฤหบดี
ย่อมค้นหาโรธ เพราะฉะนั้น จึงคิดว่าเราจักถามสังขารทั้งหลายอันเป็น
บาทแห่งโรธ จึงได้กล่าวอย่างนี้. แม้พระเถระก็รู้ความประสงค์ของ
คฤหบดีนั้นแล้ว เมื่อสังขารหลายอย่างมีบุญญาภิสังขารเป็นต้น แม้มีอยู่
เมื่อจะบอกกายสังขารเป็นต้น จึงกล่าวคำเป็นอาทิว่า ตโย โข คหปติ.

บรรดาบทเหล่านั้น ชื่อว่า กายสังขาร เพราะอรรถว่า อังกาย
ปรุขแต่่งให้เกิด เพราะเนื่องด้วยกาย. ชื่อว่า วจิตสังขาร เพราะอรรถว่า
ปรุขแต่่งวาจา กระทำให้เกิด. ชื่อว่า จิตตสังขาร เพราะอรรถว่าอันจิต
ปรุขแต่่งให้เกิด เพราะเนื่องด้วยจิต. ในบทว่า กตโม ปน ภนุเต นี้
คฤหบดีได้ถามอย่างไร ได้ถามว่า สังขารทั้งหลายเหล่านี้ คลุกเคล้ากัน
และกัน มัว ไม่ปรากฏชัด แสดงยาก.

จริงอย่างนั้น เจตนา ๒๐ ที่เป็นกุศลและอกุศลอย่างนี้ คือกามาวจร-
กุศลเจตนา ๘ ดวง อันเกิดขึ้นแล้วให้ถึงการยึด การถือ การปล่อย การไหว
ในกายทวาร, อกุศลเจตนา ๑๒ ดวงก็ดี ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกก็ดี
ท่านเรียกว่า กายสังขาร. เจตนา ๒๐ ดวงก็ดี วิตกวิจารณ์ก็ดี ซึ่งมีประการ
ดังกล่าวอันเกิดขึ้นให้ถึงคางไหวเปล่งวาจาในวจิตวาร ท่านเรียกว่า วจิ-
สังขาร. แม้ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้ คือแม่เจตนา ๒๕ ดวงที่เป็นกุศลและ
อกุศลอันเกิดขึ้นแล้วแก่ผู้นั่งคิดอยู่ในที่ลับยังไม่ถึงการไหวในกายทวารและ

วจิตวาร และธรรม ๒ อย่างเหล่านี้คือ สัญญาและเวทนา ท่านเรียกว่า จิตตสังขาร. สังขารเหล่านี้ คลุกเคล้ากันและกัน มัว ไม่ปรากฏชัด แสดงยาก. เราจึงกล่าวสังขารเหล่านั้นให้ปรากฏแจ่มแจ้งด้วยประการฉะนี้.

ในบทว่า กสมุปน ภาหุเต นี้ คฤหบดี ย่อมถามเนื้อความ แห่งบทของชื่อมีกายสังขารเป็นต้น. ในการตอบเนื้อความบทนั้น บทว่า กายปฏิพัทฺธา คือธรรมเหล่านี้ อาศัยกาย เมื่อกายมี ธรรมเหล่านี้ ก็มี เมื่อกายไม่มี ธรรมเหล่านี้ก็ไม่มี. บทว่า จิตตปฏิพัทฺธา คือ ธรรมเหล่านี้ อาศัยจิต เมื่อจิตมี ธรรมเหล่านี้ก็มี เมื่อจิตไม่มี ธรรมเหล่านี้ก็ไม่มี บัดนี้ เมื่อถามเพื่อจะรู้ว่า ท่านถามภูมฺนั้น ย่อมค้นหาซึ่งสัญญาเวทยิตนิโรธ หรือไม่ค้นหา เป็นผู้ชำนาญหรือไม่ชำนาญในสัญญาเวทยิตนิโรธนั้น จึงถามว่า กสมุปน ภาหุเต สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปคฺติ โหติ. ในการ ตอบสัญญาเวทยิตนิโรธนั้น. ด้วยสองบทว่า สมาปชฺชิสฺสนฺติ वा สมาปชฺชาสมิตฺติ वा เป็นอันท่านกล่าวถึงเวลาเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนะ. ด้วยบทว่า สมาปนฺโน คือท่านกล่าวถึงภายในนิโรธ. ด้วยสองบทก่อนนั้น ท่านกล่าวถึงเวลามีวิตก. ด้วยบทหลังท่านกล่าวถึงเวลาไม่มีวิตก

บทว่า ปุพฺพเพว ตถา จิตฺตํ ภาวตฺ โหติ ความว่า การกำหนด เวลาว่า เราไม่มีจิต จักอยู่ได้ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ ในเวลาก่อนแต่จะ ออกจากนิโรธสมาบัติ ก็กำหนดเวลาได้เหมือนกัน. บทว่า จิตฺตํ ภาวิตฺ โหติ ยนฺตํ ตตฺตตฺตาย อูปเนติ ความว่า ส่วนจิตที่ท่านอบรมอย่างนี้แล้ว ย่อมนำบุคคลนั้นเข้าไป เพื่อความเป็นอย่างนั้น คือเพื่อความไม่มีจิต.

บทว่า **วชิสังขารो प्रमं निरुद्धति** ความว่า วชิสังขาร ย่อมดับในทุติยฌาน ก่อนกว่าสังขารที่เหลือ. บทว่า **ตโต กายสงขารो** คือต่อจากนั้น กายสังขารจึงดับในจตุตถฌาน. บทว่า **ตโต परि จิตตสงขารो** คือต่อจากนั้น จิตตสังขาร จึงดับในภายในนิโรธสมาบัติ.

บทว่า **อายุ** คือรูปชีวิตินทรีย์. บทว่า **วิปริณานา** คือ ถูกกำจัด พินาศไปแล้ว. บรรดาบทเหล่านั้น อาจารย์บางพวก ย่อมกล่าวว่า เมื่อเข้า นิโรธแล้ว จิตย่อมไม่ดับ เพราะบาปว่า จิตตสังขารดับ เพราะฉะนั้น ก็สมาบัตินี้ ก็ยังมีจิตอยู่. อาจารย์บางพวกเหล่านั้น ฟังถูกท้วงว่า วาจา ก็ไม่ดับ เพราะบาปว่า วชิสังขารของเขาต่างหากดับ เพราะฉะนั้น ผู้เข้า นิโรธแล้ว ฟังนั่งกล่าวธรรมอยู่ก็มี ฟังนั่งสาธยายอยู่ก็มี. จิตก็ไม่ดับ เพราะบาปว่า คนนี้ตายแล้ว ทำกาละแล้ว จิตตสังขารของเขาต่างหากดับ เพราะฉะนั้น เมื่อเผามารดาบิดาก็ดี พระอรหันต์ก็ดี ที่ตายแล้ว จึงเป็น อนันตรียกรรม ไม่พึงยึดพยัญชนะจนเกินไป ดำรงอยู่ในข้อแนะนำของ อาจารย์ทั้งหลาย พิจารณาถึงเนื้อความด้วยประการฉะนี้. ด้วยว่าเนื้อความ เป็นที่พึงได้ พยัญชนะไม่ได้.

บทว่า **อินทुरิยานิ विप्लसनानि** ความว่า ก็เมื่อความประพฤติ สำเร็จด้วยกิริยาเป็นไปอยู่ อารมณ์ทั้งหลาย ในภายนอก กระทบอยู่ที่ ประสาททั้งหลาย อินทรีย์ทั้งหลาย ย่อมเหน็ดเหนื่อย. อินทรีย์ทั้งหลาย อันถูกกระทบแล้ว ย่อมเป็นเหมือนเปื้อน, เหมือนกระจก อันเขาตั้งไว้ในทางใหญ่ ๔ แพร่ง ย่อมเปื้อนด้วยธุลีเกิดแต่ลมเป็นต้นฉะนั้น. เปรียบ

เหมือนกระจก อันเขาใส่ไว้ในถุงเก็บไว้ในหีบเป็นต้น ย่อมใสแจ๋วอยู่ภายในเท่านั้นฉันใด เมื่อภิกษุเข้านิโรธแล้ว ประสาท ๕ ย่อมรุ่งเรือง ยิ่งนักในภายในนิโรธฉันนั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อินฺทฺริยานิ วิปฺสฺสนฺยานิ อินฺทฺริยฺฟองฺโส.

ท่านกล่าวถึงเวลาอยู่ในนิโรธ ด้วยสองบทว่า รุฏฺฐหิตฺสฺสนฺติ वा รุฏฺฐหามิ वा ท่านกล่าวถึงเวลาผลสมาบัติเกิด ด้วยบทว่า รุฏฺฐจิตฺ. ท่านกล่าวถึงเวลาไม่มีจิตด้วยสองบทก่อนนั้น. ด้วยบทหลังท่านกล่าวถึงเวลา มีจิต. บทว่า ปุพฺพเพ จ ตถา จิตฺตํ โหติ ความว่าท่านได้อบรมจิต อันกำหนดเวลาได้ว่า เราเป็นผู้ไม่มีจิต จักอยู่ได้ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ ต่อแต่นั้น จักเป็นผู้มีจิต ในเวลาก่อนแต่จะออกจากนิโรธสมาบัติ ก็กำหนด เวลาได้. บทว่า ยนฺตํ ตถตฺตตาย อูปเนติ ความว่า จิตที่ท่านอบรม อย่างนี้แล้ว ย่อมนำบุคคลนั้นเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น คือความเป็น ผู้มีจิต. ท่านกล่าวเวลาเข้านิโรธไว้ในหนหลังแล้วด้วยประการฉะนี้. ใน ที่นี้ ท่านกล่าวเวลาออกจากนิโรธ.

บัดนี้ ท่านพึงกล่าวนิโรธกล่าววาทะ เพื่อจะกล่าวนิโรธกถา. ก็ นิโรธกถานี้ ท่านตั้งเป็นหัวข้อว่า ปัญญาที่อบรมจนชำนาญ ด้วยการ สงบระงับสังขาร ๓ เพราะประกอบด้วยพละ ๒ ด้วยความประพฤตินิ ญาณ (ญาณจรिया) ๑๖ ด้วยความประพฤตินิสมาธิ (สมาธิจรिया) ๕ เป็นญาณในนิโรธสมาบัติ ซึ่งกล่าวไว้ในวิสุทฺธิมรรค โดยอาการทั้งปวง แล้ว เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพึงถือเอาโดยนัยอันกล่าวไว้ในวิสุทฺธิมรรค นั้นนั่นแล.

ถามว่า ชื่อว่านิโรธนี้ อย่างไร.

ตอบว่าการพิจารณาขั้นที่ ๔ แล้ว ไม่เป็นไป. ถามว่า เมื่อเป็น เช่นนั้น พวกภิกษุ ย่อมเข้านิโรธนั้น เพื่อประโยชน์อะไร. ตอบว่า ย่อมเข้าเพื่อประโยชน์นี้ว่า พวกเรา (เคย) เป็นผู้กระสันในความเป็นไป แห่งสังขารทั้งหลาย (บัดนี้) จักเป็นผู้ไม่มีจิตอยู่เป็นสุขตลอด ๗ วัน นิโรธนี้ ชื่อว่า ทิฏฐุธรรมนิพพาน-นิพพานในปัจจุบัน.

บทว่า จิตตสงขารो ปรหมं อุปุพชติ ความว่า ก็เมื่อภิกษุ ออกจากนิโรธ จิตคือผลสมابัตติ ย่อมเกิดขึ้นก่อน. ท่านกามภูมามีถึง สัญญาแลเวทนา อันสัมปยุตด้วยจิตคือผลสมาบัตตินั้นแล้ว จึงกล่าวว่ จิตตสงขารो ปรหมं อุปุพชติ บทว่า ตโต กายสงขารो ความว่า ต่อจากนั้น กายสังขาร ย่อมเกิดขึ้นในภวังคสมัย.

ถามว่า ก็ผลสมาบัตติ ย่อมไม่ยังลมหายใจเข้าและหายใจออกให้ตั้ง ขึ้นหรือ ตอบว่า ให้ตั้งขึ้น. แต่ว่าผลสมาบัตติ ของภิกษุประกอบด้วย จตุตถฌาน ผลสมาบัตตินั้น จึงไม่ยังลมอัสสาสปัสสาสะให้ตั้งขึ้น ประโยชน์ ใดด้วยลมอัสสาสปัสสาสะนั้น ผลสมาบัตติถึงจะมีในปฐมฌานก็ตาม จะมี ในทุติยฌาน ตติยฌานและจตุตถฌานก็ตาม จงยกไว้. เมื่อภิกษุออกจาก สมาบัตติแล้ว ลมอัสสาสปัสสาสะ. ย่อมเป็นอัพโพหาริก (มีเหมือนไม่มี). ความที่ลมอัสสาสปัสสาสะเหล่านั้น เป็นอัพโพหาริก พึงทราบได้ด้วยเรื่อง ของพระสัญญาชีวเถระ

เมื่อพระสัจจิวเถระ ออกจากสมาบัติแล้ว เขยิบย่ำ เดินไปบน
ถ่านเพลิงปราศเปลวไฟเช่นดอกทองกวาว แม้สักว่าเปลวไฟก็ไม่ไหม้จิว
แม้สักว่าอาการแห่งไออุ่น ก็ไม่มี. เกจิอาจารย์ ย่อมกล่าวว่า นั่นชื่อว่า
ผลของสมาบัติ. ท่านหมายอย่างนี้แล จึงกล่าวว่า เมื่อภิกษุออกจากผลสมาบัติ
ลมอัสสาสปีตสาสะ ก็เป็นอัปโพหาริก เพราะเหตุที่นั่นนั่นพึงทราบว่ ท่าน
กล่าวด้วยภวังคสมัยเท่านั้น.

บทว่า ตโต วีสุงขาโร ความว่า ต่อจากนั้น วีสังขาร ย่อม
เกิดขึ้นในเวลาค้นหาความประพฤติที่สำเร็จด้วยกิริยา. ถามว่าภวังค์ ย่อม
ไม่ยังวิตกวิจารณ์ให้เกิดขึ้นหรือ ตอบว่า ให้เกิดขึ้น. แต่วิตกวิจารณ์มีภวังค์
นั่นเป็นสมุฏฐาน ย่อมไม่สามารถเพื่อจะปรุงแต่งวาจาได้ ดังนั้น คำนั้น
ท่านกล่าวด้วยเวลาค้นหาความประพฤติสำเร็จด้วยกิริยา.

ผัสสะ ๓ มีเป็นอาทิว่า **สุญฺญโต ผลฺโส** พึงกล่าวโดยมีคุณบ้าง
โดยอารมณ์บ้าง ผลสมาบัติ ชื่อว่า **สุญฺญตา** โดยมีคุณก่อน ท่านกล่าวว่า
สุญฺญผัสสะ หมายถึง ผัสสะที่เกิดพร้อมด้วยผลสมาบัตินั้น แม้ในอนิมิตต-
ผัสสะ และ**อัปฺปณฺหิตผัสสะ** ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ส่วน **นิพพาน** ชื่อว่า **สุญฺญะ** เพราะว่างจากกิเลสมีรากะเป็นต้น
โดยอารมณ์ ชื่อว่า**อนิมิต** เพราะไม่มีรากนิमित เป็นต้น ชื่อว่า **อัปฺปณ-**
หตะ เพราะไม่มีที่ตั้งแห่งรากะ โทสะและโมหะ. การถูกต้องในผลสมาบัติ
อันเกิดขึ้น ชื่อว่า**สุญฺญตะ** เพราะทำสุญฺญตนิพพานให้เป็นอารมณ์. ใน
อนิมิตตะและอัปฺปณฺหิตตะ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

ชื่อว่ากถาเป็นที่มา มีอีกอย่างหนึ่ง. ส่วนแม้วิปัสสนา ท่านก็เรียกว่า
สุญญตะ อนิมิตตะและอัปณิหิตะ. บรรดาบทเหล่านั้น ภิกษุใด กำหนด
สังขารทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง เห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมออก
จากความไม่เที่ยง วิปัสสนา อันเป็นวฏฏฐานคามินีของภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่า
อนิมิตตะ ภิกษุใดกำหนดโดยความเป็นทุกข์เห็นโดยความเป็นทุกข์ ย่อม
ออกจากความทุกข์ วิปัสสนาของภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่าอัปณิหิตะ ภิกษุใด
กำหนดโดยความเป็นอนัตตา เห็นโดยความเป็นอนัตตาย่อมออกจากความ
เป็นอนัตตา วิปัสสนาของภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าสุญญตะ บรรดาบทเหล่านั้น
มรรคของอนิมิตตวิปัสสนา ชื่อว่า อนิมิต, ผลของอนิมิตมรรค ชื่อว่า
อนิมิต, เมื่อผัสสะที่เกิดพร้อมกับอนิมิตตผลสมาบัติถูกต้องอยู่ ท่านเรียกว่า
อนิมิตตผัสสะ ย่อมถูกต้อง. แม้ในอัปณิหิตะและสุญญตะ ก็มีนัยนี้
เหมือนกัน. เมื่อท่านกล่าว โดยเป็นที่มา ฟังถึงความกำหนดว่า สุญญต-
ผัสสะ อนิมิตตผัสสะ หรืออัปณิหิตผัสสะ เพราะฉะนั้น ผู้ดำรงอยู่
โดยที่เป็นที่มา ฟังกล่าวโดยมีคุณ และโดยอารมณ์. ก็ผัสสะทั้งหลาย ๑
ย่อมถูกต้องอย่างนี้ตั้งนั้น จึงเหมาะสม.

นิพพานชื่อว่าวิเวกในบทเป็นอาทิว่า วิเวกนิหฺนํ ชื่อว่า วิเวก
นิหฺนะ เพราะอรรถว่า น้อมไป คือ โน้มไปในวิเวกนั้น. บทว่า วิเวก
โปณฺํ ชื่อว่า วิเวกโปณะ เพราะอรรถว่า ดำรงอยู่จากความคดด้วยเหตุ
แห่งวิเวกซึ่งมาจากอื่น. ชื่อว่า วิเวกปพฺภาริ เพราะอรรถว่าดำรงอยู่เป็น
จุดตกไปด้วยเหตุแห่งวิเวก.

จบ อรรถกถาทุติยภุมมสูตรที่ ๖

๗. โคทัตตสูตร

ว่าด้วยวิมุตติ ๔

[๕๗๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระโคทัตตะอยู่ที่อัมพวาฏวัน ใกล้ราวป่า มัจฉิกาสมณห์ ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้เข้าไปหาท่านพระโคทัตตะถึงที่อยู่ ใหว่แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระโคทัตตะได้ถาม จิตตคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดี ธรรมเหล่านี้ คือ อภิปรมาณาเจโตวิมุตติ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ สัจญตาเจโตวิมุตติ และอนิมิตตาเจโตวิมุตติ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือว่ามีอรรถ เหมือนกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น. จิตตคฤหบดีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ปริยายที่เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้อาศัยแล้ว เป็นธรรมมีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน มีอยู่ และปริยายที่เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้อาศัยแล้ว เป็นธรรมมีอรรถเหมือนกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น มีอยู่.

[๕๗๒] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ปริยายที่เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้ อาศัยแล้ว เป็นธรรมมีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกันเป็นไฉน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไป ตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้ง เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ มีใจประกอบด้วยกรุณา...ประกอบด้วยมุทิตา...ประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง

อยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน
เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทำสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน
ด้วย ใจอันประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณ
มิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นี้เรียกว่า
อัปมาณเจโตวิมุตติ.

[๕๗๓] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็อาภิญญาเจโตวิมุตติ เป็นไฉน.
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ก้าวล่วงวิญญาณ์ญายตนฉาน
โดยประการทั้งปวงแล้ว เข้าอาภิญญาตนฉานด้วยมนสิการว่า อะไรๆ
หน้อยหนึ่งไม่มี ดังนี้ อยู่ นี้เรียกว่า **อาภิญญาเจโตวิมุตติ.**

[๕๗๔] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็สุญญาเจโตวิมุตติเป็นไฉน. ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ติดตาม อยู่โคนต้นไม้ก็ตาม
อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ตาม ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า นีว่างเปล่าจากตน
หรือจากสิ่งทีเนื่องในตน เรียกว่า **สุญญาเจโตวิมุตติ.**

[๕๗๕] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็อนิมิตตาเจโตวิมุตติเป็นไฉน. ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมเข้าถึงอนิมิตตาเจโตวิมุตติเพราะไม่
มนสิการถึงนิมิตทั้งปวงอยู่ นี้เรียกว่า **อนิมิตตาเจโตวิมุตติ** ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ นี้คือปริยายที่เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้อาศัยแล้ว มีอรรถต่างกัน
และมีพยัญชนะต่างกัน.

[๕๗๖] ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ปริยายที่เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้
อาศัยแล้ว มีอรรถเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้นเป็นไฉน
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ รากะ โทสะ โมหะ ชื่อว่ากิเลสตัวกระทำประมาณ
กิเลสเหล่านั้นอันภิกษุผู้พิจารณาผละได้แล้ว ตัดมูลรากขาดแล้ว ทำให้เป็น
เหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา อัป-
ประมาณเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบมีประมาณเท่าใด เจโตวิมุตติบัณฑิตกล่าวว่า
เป็นเลิศกว่าอัปประมาณเจโตวิมุตติเหล่านั้น ก็เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ นั้น
ว่างเปล่าจากรากะ โทสะ โมหะ รากะ โทสะ โมหะ ชื่อว่าเป็นกิเลส
เครื่องกังวล กิเลสเหล่านั้นอันภิกษุผู้พิจารณาผละได้แล้ว ตัดมูลรากขาด
แล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป
เป็นธรรมดา อากิจฺจัญญาเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบมีประมาณเท่าใด เจโต-
วิมุตติบัณฑิตกล่าวว่า เป็นเลิศกว่าอากิจฺจัญญาเจโตวิมุตติเหล่านั้น ก็เจโต-
วิมุตติอันไม่กำเริบนั้นว่างเปล่าจากรากะ โทสะ โมหะ รากะ โทสะ โมหะ
ชื่อว่าเป็นกิเลสเครื่องกระทำนิमित (เครื่องหมาย) กิเลสเหล่านั้นอัน
ภิกษุผู้พิจารณาผละได้แล้ว ตัดมูลรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอด
ด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา. อนิมิตตาเจโตวิมุตติอัน
ไม่กำเริบมีประมาณเท่าใด เจโตวิมุตติบัณฑิตกล่าวว่า เป็นเลิศกว่าอนิมิต-
ตาเจโตวิมุตติเหล่านั้น ก็เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบนั้นว่างเปล่าจากรากะ โทสะ
โมหะ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ปริยายนี้เป็นเหตุให้ธรรมเหล่านี้อาศัยแล้ว มี
อรรถเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น ท่านพระโคตมตะ
กล่าวว่า คุณก่อนคฤหบดี การที่ปัญญาจักษุของท่านหยั่งทราบในพระพุทธร-
พจน์ที่ลึกซึ้ง ชื่อว่าเป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว.

จบ โคตมตสูตรที่ ๗

อรรถกถาโคทัตตสูตรที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัยในโคทัตตสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้.

บทว่า นานตุลา เจว นานาพยุชณา จ คือแม่พยุชณะแห่ง
กรรมเหล่านั้นต่างกัน แม่อรรถก็ต่างกัน. บรรดาบทเหล่านั้นกรรมชื่อว่า
ปรากฏ เพราะพยุชณะต่างกัน. ส่วนอรรถ อปฺปมาณาเจโตวิมุตติ
โดยภูมิ เป็นมหัคคตะ เป็นรูปาวจร โดยอารมณ์มีสัตว์บัญญัติ เป็นอารมณ์
อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ โดยภูมิเป็นมหัคคตะ เป็นรูปาวจร โดยอารมณ์
มีอารมณ์ไม่พึงกล่าวฐคือบัญญัติ)สุญญตาเจโตวิมุตติโดยภูมิเป็นกามาวจร
โดยอารมณ์มีสังขารเป็นอารมณ์ ส่วนวิปัสสนา ท่านประสงค์ว่า สุญญตา
ในที่นี้. อนิมิตตาเจโตวิมุตติ โดยภูมิ เป็นโลกุตตระ โดยอารมณ์
มีนิพพานเป็นอารมณ์.

ในบทเป็นอาทิว่า ราโค โข ภนฺเต ปมาณกรโณ ชื่อว่าน้ำ
ในเกวียนมีใบไม้เอนามีสีดำอยู่ที่เชิงเขา เมื่อมองดูย่อมปรากฏ เหมือนน้ำลึก
ร่อยวรา เมื่อถือเอาไม้หรือเชือกมัด น้ำเพียงท่วมหลังเท้าก็ไม่ได้ฉันใด.
ตลอดเวลาที่ราคะเป็นต้นยังไม่เกิดขึ้นใครๆ ย่อมไม่สามารถจะรู้จักบุคคลได้
เขาย่อมปรากฏ คล้ายโศดาบัน คล้ายสกทาคามี คล้ายอนาคามี แต่เมื่อใด
ราคะเป็นต้นเกิดขึ้นแก่เขา เมื่อนั้น เขาปรากฏว่า กำหนด ชัดเคื่อง ลุ่มหลง
ฉนั้นเหมือนกัน. ชื่อว่าการทำประมาณเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า เมื่อแสดง
ประมาณแก่บุคคลว่า บุคคลนี้มีประมาณเท่านี้ ย่อมเกิดขึ้น. บทว่า ยาวตา
โข ภนฺเต อปฺปมาณา เจโตวิมุตติ โดยความว่าอปฺปมาณาเจโตวิมุตติ

มีประมาณเท่าใด. ถามว่า ก็อัปปรมาณาเจโตวิมุตติเหล่านั้นมีเท่าไร. ตอบว่า มี ๑๒ คือพรหมวิหาร ๔ มรรค ๔ ผล ๔. ใน ๑๒ อย่างนั้น พรหมวิหาร ชื่อว่า อัปปรมาณา เพราะแผ่ไปหาประมาณมิได้. ธรรมที่เหลือ(มรรค และผล)พึงทราบดังนี้ แม้นิพพานก็ชื่อว่า อัปปรมาณา เหมือนกัน เพราะ ความที่แห่งกิเลสทั้งหลายตัว ทำประมาณไม่มี. แต่ไม่ชื่อว่า เจโตวิมุตติเพราะ ฉะนั้น จึงไม่ถือเอา บทว่า อकुปฺปา คืออรหัตตผลเจโตวิมุตติ. ก็อรหัตตผล เจโตวิมุตตินั้น เป็นหัวหน้าธรรมทั้งหมดแห่งอัปปรมาณาเจโตวิมุตติเหล่านั้น เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าววว่า อकुคมกฺขายติ. บทว่าราโค โข ภนฺเต กิณฺจณํ ความว่า รากะเกิดขึ้นแล้ว ย่อมกัณฑ์ข่ายี้ ย่อมผูกพันบุคคลไว้เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า กิณฺจณํ กิเลสเครื่องกัณฑ์ข่ายี้. ได้ยินว่า พวกมนุษย์ให้โค ทั้งหลายข่าเหยียบลานจะพูดว่า แดงวนไป ดำวนไปพึงทราบวว่ารากะมีอรรถ ว่าข่ายี้ มีอรรถว่ากัณฑ์ข่ายี้. แม้นในโทสะและโมหะก็มีนัยนี้เหมือนกัน

ธรรม ๕ คืออกิณฺจณฺญายตนะ ๑ มรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่าอกิณฺจณฺญายตนะเจโตวิมุตติ. ในธรรมเหล่านั้น อากิณฺจณฺญายตนะ ชื่อว่า อากิณฺจณฺญายตนะ เพราะไม่มีกิเลสเครื่องกัณฑ์ข่ายี้เป็นอารมณ์. มรรคและผล ชื่อว่า อากิณฺจณฺญายตนะ เพราะกิเลสเครื่องกัณฑ์ข่ายี้คือกิเลสเป็นเครื่องข่ายี้และเป็น เครื่องผูกไม่มี นิพพานก็เป็น อากิณฺจณฺญายตนะ แต่ไม่ใช่เจโตวิมุตติ เพราะ ฉะนั้นท่านจึงไม่ถือเอาบทเป็นอาทิว่า ราโค โข ภนฺเต นิमितฺตกรโณ ความว่า สองตระกูล มีลูกโคสองคู่เหมือน ๆ กัน บุคคลย่อมไม่สามารถ จะรู้ได้ว่า นี้ลูกโคของตระกูลโน้น นี้ลูกโคของตระกูลโน้น ตลอดเวลา ที่เขายังไม่ทำเครื่องหมายไว้ที่ลูกโคเหล่านั้น แต่เมื่อใดเขาทำเครื่องหมาย

อย่างใดอย่างหนึ่งมีหลาย ๓ แฉกเป็นต้น ที่ถูกโคเหล่านั้น เมื่อนั้น บุคคลย่อมสามารถรู้ได้ทันใจ ตลอดเวลาที่ราคะยังไม่เกิดขึ้นแก่บุคคล บุคคลย่อมไม่สามารถเพื่อจะรู้ได้ว่า เขาเป็นพระอริยะ หรือปุถุชน ต่อเมื่อ ราคะเกิดขึ้นแก่เขา ย่อมเกิดขึ้นเหมือนทำเครื่องหมายอันให้รู้ได้ว่า บุคคลนี้ ชื่อว่า ยังมีราคะอยู่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวราคะว่าเป็นตัวทำนimit. แม้ในโทสะและโมหะก็มีนัยนี้ เหมือนกัน.

ธรรม ๑๓ คือวิปัสสนา ๑ อรูป ๔ มรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า อนิมิตตาเจโตวิมุตติ. ในธรรม ๑๓ นั้น วิปัสสนา ชื่อว่า อนิมิตตะ เพราะอรรถว่าเพิกถอนนิमितว่าเที่ยงเป็นสุข เป็นตนเสียได้ อรูป ๔ ชื่อว่า อนิมิต เพราะไม่มีรูปนิमित. มรรคและผล ชื่อว่า อนิมิต เพราะไม่มีกิเลส เป็นตัวกระทำนimit. แม้นิพพาน ก็เป็นอนิมิตเท่านั้น. แต่ท่านไม่ถือเอา นิพพานนั้น เพราะไม่ใช่เจโตวิมุตติ. ถามว่าเมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ถือเอา สุญญตาเจโตวิมุตติ. ตอบว่า สุญญตาเจโตวิมุตตินั้น ไม่จัด เข้าในธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้น ท่านแยกไว้ไม่ถือเอา เพราะบาลีว่า สุธมฺมา ราเคน เป็นอาทิ. บทว่า เอกคฺคฺคา ความว่า มีอรรถอย่างเดียวกัน ด้วยสามารถแห่งอารมณ์. กิบทเหล่านั้น คือ อปฺปมาณะ อากิญจัญญะ สุญญตะ อนิมิตตะ ทั้งหมด เป็นชื่อของนิพพานนั่นเอง. โดยปริยาย อย่างนี้ จึงมีอรรถเป็นอันเดียวกัน. แต่พยัญชนะต่างกัน โดยปริยายนี้ว่า กิในที่แห่งหนึ่ง เป็นอปฺปมาณา ในที่แห่งหนึ่งเป็นอากิญจัญญา ในที่ แห่งหนึ่งเป็นสุญญตา ในที่แห่งหนึ่งเป็นอนิมิตตา.

จบ อรรถกถาโคทัตตสูตรที่ ๗

๘. นิคัณฐสูตร

ว่าด้วยปัญหา ๑๐ ข้อของนิครณฐนาฏบุตร

[๕๗๑] ก็สมัยนั้นแล นิครณฐนาฏบุตรได้ไปถึงราวป่าชื่อว่า มัจฉिकासณฑ์พร้อมด้วยนิครณฐบริษัทเป็นอันมาก. จิตตคฤหบดีได้สดับข่าวว่า นิครณฐนาฏบุตรได้มาถึงราวป่าชื่อว่ามัจฉिकासณฑ์พร้อมด้วยนิครณฐบริษัทเป็นอันมาก. ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีพร้อมด้วยอุบาสกหลายคนเข้าไปหานิครณฐนาฏบุตรแล้ว ได้ปราศรัยกับนิครณฐนาฏบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วนิครณฐนาฏบุตรได้ถามจิตตคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านยอมเชื่อต่อพระสมณโคดมว่า สมานิที่ไม่มีวิตกวิจารณ์อยู่ ความดับวิตกวิจารณ์อยู่หรือ. จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าไม่ได้เชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ในข้อนี้ว่า สมานินไม่มีวิตกวิจารณ์อยู่ ความดับแห่งวิตกวิจารณ์อยู่.

[๕๗๒] เมื่อจิตตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว นิครณฐนาฏบุตรแลดูบริษัทยของตนแล้วจึงประกาศว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเรื่องนี้ จิตตคฤหบดีนี้เป็นคนตรงไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาจริงเพียงใด. จิตตคฤหบดีผู้เข้าใจว่า พึงมีการดับวิตกวิจารณ์ นั้น ก็เท่ากับว่าเข้าใจว่า พึงกั้นกมลได้ด้วยชายหรือจิตตคฤหบดีผู้เข้าใจว่า พึงมีการดับวิตกวิจารณ์ นั้น ก็เท่ากับว่าเข้าใจว่า พึงกั้นกมลกระแสน้ำคงคาได้ด้วยฝ่ามือของตน จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ท่านยอมเข้าใจเป็นไฉน คือ ญาณกับศรัทธาอะไรประณีตกว่ากัน.

นิครณฐ. คุณก่อนคฤหบดี ญาณนั้นแหละประณีตกว่าศรัทธา.

จิตต. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ายอมจำนนหวังได้ทีเดียวว่า เราสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ข้าพเจ้ายอมจำนนหวังได้ทีเดียวว่า เราเข้าทุติยฌาน ฯลฯ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ข้าพเจ้ายอมจำนนหวังได้ทีเดียวว่า เพราะปีติสิ้นไป ฯลฯ เข้าตติยฌาน ข้าพเจ้ายอมจำนนหวังได้ทีเดียวว่า เราเข้าจตุตถฌาน. ฯลฯ เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัส โทมนัสก่อนๆ ได้. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้ารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จักไม่เชื่อสมณะหรือพราหมณ์ได้ ๆ ว่าสมาธิอันไม่มีวิตกวิจารณ์มีอยู่ ความดับแห่งวิตกวิจารณ์มีอยู่.

[๕๗๘] เมื่อจิตตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว นิครณฐนาฎบุตรได้แลดูบริษัทยของตนแล้วจึงประกาศว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเรื่องนี้ จิตตคฤหบดีนี้เป็นคนไม่ตรง โอ้อวด มีมารยาจริงเพียงใด จิตตคฤหบดีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าทราบคำที่ท่านพูดเมื่อสักครู่นี้แหละว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเรื่องนี้ จิตตคฤหบดีนี้เป็นคนตรง ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาจริงเพียงใด และทราบคำที่ท่านพูดเดี๋ยวนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายจงดูเรื่องนี้ จิตตคฤหบดีนั้นเป็นคนไม่ตรง โอ้อวด มีมารยาจริงเพียงใด ถ้าคำพูดครั้งก่อนของท่านเป็นจริง คำพูดครั้งหลังของท่านก็ผิด ถ้าคำพูดครั้งหลังของท่านเป็นจริง คำพูดครั้งก่อนของท่านก็ผิด ก็ปัญหาที่มีเหตุผล ๑๐ ข้อนี้ย่อมมาถึงแก่ท่าน เมื่อท่านเข้าใจเนื้อความแห่งปัญหาเหล่านั้น ก็เชิญบอกกับนิครณฐ์บริษัท. ปัญหา ๑๐ ข้อนี้ คือ ปัญหา ๑ อุเทศ ๑ ไวยากรณ์ ๑ ปัญหา ๒ อุเทศ ๒ ไวยากรณ์ ๒ ปัญหา ๓ อุเทศ ๓ ไวยากรณ์ ๓

ปัญหา ๔ อุเทศ ๔ ไวยากรณ์ ๔ ปัญหา ๕ อุเทศ ๕ ไวยากรณ์ ๕
ปัญหา ๖ อุเทศ ๖ ไวยากรณ์ ๖ ปัญหา ๗ อุเทศ ๗ ไวยากรณ์ ๗
ปัญหา ๘ อุเทศ ๘ ไวยากรณ์ ๘ ปัญหา ๙ อุเทศ ๙ ไวยากรณ์ ๙
ปัญหา ๑๐ อุเทศ ๑๐ ไวยากรณ์ ๑๐ ครั้นจิตตคฤหบดีได้ถามปัญหาที่มี
เหตุผล ๑๐ ข้อนี้กะนิครณฐนาฏบุตรเสร็จแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป.

จบ นิคัณฐสูตรที่ ๘

อรรถกถานิคัณฐสูตรที่ ๘

พึงทราบวินิจฉัยในนิคัณฐสูตรที่ ๘ ดังต่อไปนี้.

บทว่า **เตนุปสงฺกมิ** ความว่า ถามว่า จิตตคฤหบดี เป็นอริย
สาวก ชั้นอนาคามีบุคคล ผู้มีอาคมอันถึงแล้ว รู้คำสอนแจ่มแจ้งแล้ว เหตุไร
จึงเข้าไปหานิครนถ์เปลือยกายไม่มีมิ่งขวัญเล่า. ตอบว่า เพื่อปลดเปลื้อง
การว่าร้าย และเพื่อความรุ่งเรืองวาทะ. ได้ยินว่า พวกนิครนถ์ ย่อมเข้าไป
ว่าร้ายว่า พวกสาวกของสมณโคตมเป็นเช่นตอไม้ตะเคียนอันแข็ง ย่อมไม่
ทำปฏิสันถารกับใครเลย จิตตคฤหบดี เข้าไปหาแล้ว เพื่อปลดเปลื้องการว่า
ร้ายนั้น และคิดว่า เราจักยกวาทะกับนิครนถ์นั้นดังนี้. บทว่า **น ขฺวาทํ**
เอตฺถ ฆนฺเต ฆควโค สทฺธาย กจฺฉามิ ท่านแสดงว่า บุคคลใด
ย่อมไม่ทำให้แจ้งด้วยญาณ บุคคลนั้น พึงไปด้วยความเชื่อต่อบุคคลอื่นว่า
ได้ยินว่า สิ่งนั้น เป็นอย่างนั้น แต่สิ่งนั้น อันเราทำให้แจ้งแล้วด้วยญาณ.
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า จึงไม่เชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ในข้อนี้ดังนี้
จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า **อปโลเกตุวา** ความว่า น้อมกายเข้าไป ยึดท้อง ชูคอ
เพ่งดูไปในทิศทั้งปวง. บทว่า **พาเชตพุพ มณฺเฎยฺยุ** ความว่า จิตตะ-
คฤหบดีนั้น พึงเข้าใจว่า พึงห้ามลม หรือพึงผูกไว้ด้วยตาข่าย โดยประการ
ที่ลมจะออกไปไม่ได้ฉะนั้น.

บทว่า **สทฺหมฺมิกา** คือพร้อมด้วยเหตุ. บทว่า **ปจฺมํ ปฏฺิหเรยฺยาลิ**
สทฺธิ นิคฺคณฺฐปริสาย ความว่า เมื่อท่านรู้เนื้อความแห่งปัญหาเหล่านั้น
แล้ว พึงบอกกับนิครนถ์บริษัทก่อน ท่านมาซึ่งสำนักของเราผู้สนับสนุน
แล้ว พึงประกาศให้บริษัทรู้ว่าตนมาแล้ว ดังนี้. บทว่า **เอโก ปญฺโห**
คือมรรคปัญหาหนึ่ง. อธิบายว่า การแสวงหาปัญหาหนึ่ง. บทว่า **เอโก**
อุทฺทโส คือ อะไร ชื่อว่าหนึ่ง. หนึ่งนี้คืออุเทศ. บทว่า **เอกํ พฺยากรณํ**
ความว่า คำนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ชื่อว่า
ไวยากรณ์หนึ่ง. พึงทราบเนื้อความในบททั้งปวงอย่างนี้.

จบ อรรถกถานิกัณฐสูตรที่ ๘

๕. อเจลสูตร

ว่าด้วยอุตฺตริมนุสฺสธรรมที่เป็นญาณทัสสนะ

[๕๘๐] ก็สมัยนั้นแล อเจลกัสสปได้เคยเป็นสหายของจิตตะ-
คฤหบดี เมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์ ได้ไปถึงราวป่ามัจฉิกาสนถ์ จิตตะคฤหบดี
ได้สดับข่าวว่า อเจลกัสสปผู้เคยเป็นสหายของเราเมื่อครั้งยังเป็นคฤหัสถ์
ได้มาถึงราวป่าชื่อมัจฉิกาสนถ์ ครั้งนั้นแล จิตตะคฤหบดีได้เข้าไปหาอเจล-
กัสสปแล้ว ได้ปราศรัยกับอเจลกัสสป ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึง

กันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามอเจลกัสสปว่า ท่านกัสสปผู้เจริญ ท่านบวชมานานเท่าไร อเจลกัสสปตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี เราบวชมาได้ประมาณ ๓๐ ปี.

จิตต. ท่านผู้เจริญ ก็ตลอดเวลา ๓๐ ปีมานี้ อุตตริมนุสสรธรรมอะไร ๆ ที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ อันท่านบรรลุแล้ว เป็นธรรมเครื่องอยู่ผาสุก มีอยู่หรือ.

อ. คุณก่อนคฤหบดี ตลอดเวลา ๓๐ ปีมานี้ อุตตริมนุสสรธรรมอะไร ๆ ที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ อันเราบรรลุแล้ว เป็นธรรมเครื่องอยู่ผาสุก ไม่มี นอกจากการประพฤติเปลื้อง การเป็นคนโล้น และการปิดฝืน.

[๕๘๑] เมื่ออเจลกัสสปกล่าวอย่างนี้ จิตตคฤหบดีได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ความเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว นำอัสจรรย์จริง ไม่เคยมีมาแล้วหนอ เพราะในอเจลบรรพชาตลอดเวลา ๓๐ ปี อุตตริมนุสสรธรรมอะไร ๆ ที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ เป็นธรรมอันท่านบรรลุแล้ว เป็นธรรมเครื่องอยู่ผาสุก ไม่มี นอกจากการประพฤติเปลื้อง การเป็นคนโล้น และการปิดฝืน.

อ. คุณก่อนคฤหบดี ก็ท่านได้เข้าถึงความเป็นอุบาสกมาแล้วนานเท่าไร.

จิตต. ท่านผู้เจริญ สำหรับข้าพเจ้าได้เข้าถึงความเป็นอุบาสกมาแล้ว ๓๐ ปี.

อ. คุณก่อนคฤหบดี ก็ตลอดเวลา ๓๐ ปีมานี้ อุตตริมนุสสรธรรม
อะไร ๆ ที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ อันท่านบรรลุแล้ว
เป็นธรรมเครื่องอยู่ผาสุก มีอยู่หรือ.

จิตต. ท่านผู้เจริญ แม้คฤหัสถ์ก็พึงมีธรรมเช่นนั้นได้ เพราะ
ข้าพเจ้าย่อมจำนงหวังได้ทีเดียวว่า เราสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม.
เข้าปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ข้าพเจ้าย่อม
จำนงหวังได้ทีเดียวว่า เราเข้าทุติยฌาน ... ข้าพเจ้าย่อมจำนงหวังได้ทีเดียว
ว่า มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป
เข้าตติยฌาน ... ข้าพเจ้าย่อมจำนงหวังได้ทีเดียวว่า เราเข้าจตุตถฌาน ...
ก็แหละข้าพเจ้าพึงพยากรณ์ก่อนพระผู้มีพระภาคเจ้าไซริ์ ก็จะไม่เป็นการ
น่าอัศจรรย์ สำหรับข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะพึงทรงพยากรณ์ ข้าพเจ้า
ว่า ไม่มีสังโยชน์ที่จิตตคฤหบดีประกอบแล้ว (มีแล้ว) จะพึงเป็นเหตุให้
กลับมาสู่โลกนี้อีก.

[๕๘๒] เมื่อจิตตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ อเจลกัสสปได้กล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ ความเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว น่าอัศจรรย์
จริงไม่เคยมีมาแล้วหนอ เพราะในพระธรรมวินัยมีคฤหัสถ์ผู้มุ่งห่มขาว จัก
บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์
เป็นเครื่องอยู่ผาสุกเช่นนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้าพเจ้าพึงได้บรรพชาอุปสมบท
ในพระธรรมวินัยนี้.

ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดีได้พาเอาอเจลกัสสปเข้าไปหาภิกษุผู้เถระ ถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย อเจลกัสสปผู้นี้เคยเป็นสหาย ของข้าพเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นคฤหบดี ขอพระเถระทั้งหลายจงให้อเจลกัสสป ผู้นี้บรรพชาอุปสมบทเถิด ข้าพเจ้าจักบำรุงเชอด้วยจีวร บิณฑบาต เสนา- สนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริกขาร. อเจลกัสสปได้บรรพชาอุปสมบทใน พระธรรมวินัยแล้ว. ท่านพระอเจลกัสสปอุปสมบทแล้วไม่นาน หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่กระทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็น บรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่รู้ ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น เพื่อความเป็นอยู่อย่างนี้มีไม่ได้มี ก็แลท่านพระอเจลกัสสปได้เป็นพระอรหันต์ องค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

จบ อเจลสูตรที่ ๕

อรรถกถาอเจลสูตรที่ ๕

พึงทราบวินิจฉัยในอเจลสูตรที่ ๕ ดังต่อไปนี้.

บทว่า กิวจิร ปุพฺพชิตो ความว่า เวลานานเท่าไร. บทว่า อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า มนุสสธรรม. ยิ่ง กว่ามนุสสธรรมนั้นชื่อว่าอุตฺตริมนุสฺสธรรม. บทว่า อลฺมรียญฺญาณทสฺสน- วิเสโส ความว่า ญาณทัสสนวิเศษกล่าวคือ อลฺมรียธรรมเพราะสามารถ

เพื่อทำความเป็นอริยะ. บทว่า **นกุเคยฺย** คือจากความเป็นคนเปลือย บทว่า **มฺญุเทยฺย** คือจากความเป็นคนโล้น. บทว่า **วาพนิปฺโปตนาย** คือจากการปิดฝุ่น อธิบายว่า เมื่อเขานั่งที่พื้นดิน ก็แต่เพียงถือเช้หางนกยูงเพื่อปิดฝุ่นธุลีและทรายที่ติดอยู่ใกล้ที่นั่ง.

จบ อรรถกถาเจดสูตรที่ ๕

๑๐. กิลานสูตร

ว่าด้วยพุทฺธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

[๕๘๓] ก็สมัยนั้นแล จิตตคฤหบดีป่วย เป็นทุกข์ มีไข้หนัก ครั้งนั้นแล อารามเทวดา วนเทวดา รุกขเทวดา (และ) เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้เป็นยา หล้าและพญาไม้ มาร่วมประชุมกันแล้วกล่าวกับจิตตคฤหบดีว่า คุณอนคฤหบดี ท่านจงปรารถนาว่า ขอให้เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในอนาคตเถิด. เมื่อพวกเทวดากล่าวอย่างนี้แล้ว จิตตคฤหบดีจึงได้กล่าวกะเทวดาเหล่านั้นว่า แม้การเป็นเช่นนั้นก็เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน จำจะต้องละไป.

[๕๘๔] เมื่อจิตตคฤหบดีกล่าวอย่างนี้แล้ว พวกมิตรสหายนุติสาโลहितของจิตตคฤหบดีได้กล่าวกะจิตตคฤหบดีว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนาย ท่านจงตั้งสติไว้ อย่าเพื่อไป.

จิตต. ฉันได้พูดอะไรออกไปบ้างหรือ ที่เป็นเหตุให้พวกท่านทั้งหลายกล่าวกะฉันอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนาย ท่านจงตั้งสติไว้ อย่าเพื่อไป.

มิตร. ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนาย ท่านได้พูดอย่างนี้ว่า แม้การเป็นเช่นนั้น ก็เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน จำจะต้องละไป.

จิตต. จริงอย่างนั้น อารามเทวดา วนเทวดา รุกขเทวดา (และ) เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้เป็นยา หล้าและพญาไม้ ได้กล่าวกะเราอย่างนี้ว่า คุณก่อนคฤหบดีท่านจงตั้งปรารถนาว่า ขอให้เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในอนาคตกาล ฉันจึงได้กล่าวกะเทวดาเหล่านั้นว่า แม้การเป็นเช่นนั้น ก็เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน จำจะต้องละไป.

มิตร. ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนาย ก็อารามเทวดา วนเทวดา รุกขเทวดา (และ) เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้เป็นยา หล้าและพญาไม้เหล่านั้น เห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงได้กล่าวว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงปรารถนาว่า ขอให้เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในอนาคตเกิด.

จิตต. อารามเทวดา วนเทวดา รุกขเทวดา (และ) เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้เป็นยา หล้าและพญาไม้เหล่านั้น มีความคิดอย่างนี้ว่า จิตตคฤหบดีผู้นี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ถ้าเธอจักปรารถนาว่า ขอให้เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในอนาคตไซ้ การปรารถนาด้วยใจของเธอผู้มีศีลนี้จักสำเร็จได้เพราะศีลบริสุทธิ ผู้ประกอบด้วยธรรมย่อมเพิ่มกำลังให้ผู้ประกอบด้วยธรรม อารามเทวดา วนเทวดา รุกขเทวดา (และ) เทวดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้เป็นยา หล้าและพญาไม้เหล่านั้น เห็นอำนาจประโยชน์ดังกล่าวมานี้ จึงได้กล่าวว่า คุณก่อนคฤหบดี ท่านจงปรารถนาว่าขอให้เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชในอนาคตเกิด ฉันจึงได้กล่าวกะเทวดาเหล่านั้นว่า แม้การเป็นเช่นนั้นก็ เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน จำจะต้องละไป.

มิตร. ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่านจงกล่าวสอน
พวกข้าพเจ้าบ้าง.

[๕๘๕] จิตต. ฉะนั้น พวกท่านพึงศึกษาอย่างนี้ว่า พวกเรา
จักประกอบด้วยศรัทธาอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึง
พร้อมด้วยวิชาและจรณะเสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่
ควรฝึก ไม่มีผู้ยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้
เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พวกเราจักประกอบด้วยศรัทธาอันไม่
หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว อันผู้
ปฏิบัติ จะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียก ให้มาดู ควรน้อมเข้ามา
อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน พวกเราจักประกอบด้วยศรัทธาอันไม่หวั่นไหว
ในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ นี้คือคู่แห่งบุรุษ ๔ ได้แก่บุรุษ
บุคคล ๘ นี้คือ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรของค่านับ
เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรกระทำอัญชลี
เป็นนาคบุญของโลก ไม่มีนาคบุญอื่นยิ่งใหญ่ไปกว่า. อนึ่ง ไทยธรรมทุกชนิด
ในตระกูล จักเป็นของควรแบ่งกับท่านผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม พวกท่าน
พึงศึกษาอย่างนี้แล ครั้งนั้นแล จิตตคฤหบดี ครั้นแนะนำมิตรสหายนาคี
สาโลหิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และจาณะแล้ว
ได้กระทำกาละ.

จบ กิลานสูตรที่ ๑๐

จบ จิตตคฤหบดีปุจฉา.

อรรถกถาคิลานสูตรที่ ๑๐

พึงทราบวินิจฉัยในคิลานสูตรที่ ๑๐ ดังต่อไปนี้.

บทว่า อารามเทวดา ความว่า พวกเทพดา ผู้สิงอยู่ในสวนดอกไม้ และในสวนผลไม้. บทว่า วนเทวดา คือเทพดาผู้สิงอยู่ในไพร่สนธ์
บทว่า รุกขเทวดา ความว่า เวสสวัณเทวดา ในกาลแห่งพระเจ้ามัตตราช พวกเทพดา ผู้สิงอยู่ในต้นไม้เหล่านั้นอย่างนี้ บทว่า โอสริคิณวนุปปติ ความว่า พวกเทพดา ผู้สิงอยู่บนต้นสมอไทยและมะขามป้อมเป็นต้น บนหน่วมุงกระต่ายและหน่wap ล้อมเป็นต้น และบนต้นไม้เจ้าป่า บทว่า สงคมม คือประชุมพร้อมกันแล้ว. บทว่า สมากมม คือมาพร้อมกันแล้วแต่ที่นั่น ๆ บทว่า ปณิเชหิ ความว่า ท่านจงตั้งด้วยสามารถความปรารถนา บทว่า อิขุณิสฺสตี สีสวโต เจโตปณิธิ ความว่า ความปรารถนาแห่งจิต จักสำเร็จ แก่เธอผู้มีศีล. บทว่า ฐมฺมิโก ผู้ประกอบด้วยกุศลธรรม ๑๐ คือไม่ถึงอกคิ. บทว่า ฐมฺมราชา เป็นไว้พจน์ของ บทว่า ฐมฺมิโก นั้นแหละ. อนึ่ง ชื่อว่า ธรรมราชา เพราะราชสมบัติอันพระองค์ทรงได้แล้ว โดยธรรม. บทว่า ตสฺมา ความว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นบุตรนายถ้ำอย่างนั้น ขอท่านทั้งหลาย จงกล่าวสอนพวกข้าพเจ้า ด้วยโอวาทเป็นต้นเถิด. บทว่า อปฺปฏิวิทฺตฺ ความว่า ไทยธรรมอันแบ่งกันแล้วอย่างว่า พวกเราจักถวายสิ่งนี้แก่พวกภิกษุ เราจักบริโภคลสิ่งนี้ด้วยตนดังนี้ จักเป็นของทั้งไป กับด้วยพวกภิกษุด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาคิลานสูตรที่ ๑๐

จบ อรรถกถาจิตตคหปติปุจฉาสังยุต

พระสูตรต้นปิฎก สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๒ - หน้าที่ 176

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังโยชนสูตร
๒. ปฐมอิติทัตตสูตร
๓. ทุตติยอิติทัตตสูตร
๔. มหกสูตร
๕. ปฐมกามภูสูตร
๖. ทุตติยกามภูสูตร
๗. โภกทัตตสูตร
๘. นิกัณฐสูตร
๙. อเจตสูตร
๑๐. คิลานสูตร.

๘. ความฉันทียุต

๑. จัณฑาสูต

ว่าด้วยคนดูและคนสงบเสงี่ยม

[๕๘๖] ครั้งนั้นแล นายจันฑคามณีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้บุคคลบางคนในโลกนี้ ถึงความนับว่า เป็นคนดู เป็นคนดู ก็อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้บุคคลบางคนในโลกนี้ถึงความนับ เป็นคนสงบเสงี่ยม เป็นคนสงบเสงี่ยม. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนนายคามณี คนบางคนในโลกนี้ยังละราคะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละราคะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธ คนที่ยังละราคะไม่ได้เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ผู้นั้นจึงนับได้ว่าเป็นคนดู. คนบางคนในโลกนี้ยังละโทสะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโทสะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธ คนที่ยังละโทสะไม่ได้เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ผู้นั้นจึงนับได้ว่าเป็นคนดู. คนบางคนในโลกนี้ยังละโมหะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโมหะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธ คนที่ยังละโมหะไม่ได้ ถูกคนอื่นยั่วให้โกรธย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ผู้นั้นจึงนับได้ว่าเป็นคนดู. ดูก่อนนายคามณี นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้คนบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่าเป็นคนดู เป็นคนดูดังนี้.

[๕๘๗] คุณอนนายคามณี อนึ่ง คนบางคนในโลกนี้ละระคะได้ แล้ว เพราะเป็นผู้ละระคะได้ คนอื่นยั่วก็ไม่โกรธ คนที่ละระคะได้แล้ว ถูกคนอื่นยั่วให้โกรธก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ผู้นั้นก็จึงนับได้ว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม. คนบางคนในโลกนี้ละโทสะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโทสะได้ คนอื่นยั่วก็ไม่โกรธ คนที่ละโทสะได้แล้วถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธ ให้ปรากฏ ผู้นั้นก็จึงนับได้ว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม คนบางคนในโลกนี้ละโมหะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโมหะได้ คนอื่นยั่วไม่ได้ คนที่ละโมหะได้แล้วถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธปรากฏ ผู้นั้นก็จึงนับได้ว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม. คุณอนนายคามณี นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้คนบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม เป็นต้นสงบเสงี่ยมดังนี้.

[๕๘๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายจันทคามณี ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์ แจ่มแจ้งยิ่งนัก พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนง่ายของทีคว่า เปิดของที่ปิด บอกหนทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ จันทสูตรที่ ๑

อรรถกถาคามณีสังยุต

อรรถกถาจัณทสูตรที่ ๑

คามณีสังยุตจัณทสูตรที่ ๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **จณโท คามณิ** ความว่า นายบ้านคนหนึ่ง ที่พระธรรมสังคาหเถระ เรียกชื่อว่า จัณทะ. ด้วยบทว่า **ปาตุกโรติ** ท่านแสดงว่าเขาทะเลาะก็ทะเลาะตอบ เขาคำก็คำตอบ เขาประหารก็ประหารตอบ ชื่อว่าทำให้ปรากฏ. ด้วยบทว่า **น ปาตุกโรติ** ท่านแสดงว่า แม้ถูกคำก็ไม่ทำตัวเป็นข้าศึกอะไร ๆ.

จบ อรรถกถาจัณทสูตรที่ ๑

๒. ตาลปุตตสูตร

ว่าด้วยปัญหาของนักเต็นรำชื่อว่าตาลบุตร

[๕๕๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์. ครั้งนั้น พ่อบ้านนักเต็นรำนามว่า ตาลบุตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เคยได้ยินคำของนักเต็นรำ ผู้เป็นอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ กล่าวว่า นักเต็นรำคนใดทำให้คนหัวเราะ รื่นเริง ด้วยคำจริงบ้าง ทำเท็จบ้าง กลางสถานเต็นรำ กลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหาย

แห่งเทวดาผู้ร่าเริง ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างไร. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อย่าเลยนายคามณี ขอพักข้อนี้เสียเถิด ท่านอย่าถามข้อนี้กะเราเลย.

[๕๕๐] แม้ครั้งที่ ๒ . . . แม้ครั้งที่ ๓ พ่อบ้านนักเดินร่านามว่า ตาลบุตร ก็ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เคยได้ยินคำของนักเดินร่า ผู้เป็นอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ กล่าวว่า นักเดินร่าคนใดทำให้คนหัวเราะ รื่นเริง ด้วยคำจริงบ้าง คำเท็จบ้าง ในท่ามกลางสถานเดินร่า ในท่ามกลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาผู้ร่าเริง ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างไร.

[๕๕๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ลูก่อนนายคามณี เราห้ามท่านไม่ได้แล้วว่า อย่าเลยนายคามณี ขอพักข้อนี้เสียเถิด ท่านอย่าถามข้อนี้กะเราเลย แต่เราจักพยากรณ์ให้ท่าน ลูก่อนนายคามณี เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากราคะ อันกิเลสเครื่องผูกคือราคะผูกไว้ นักเดินร่ารวบรวมเข้าไว้ซึ่งธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ในท่ามกลางสถานเดินร่า ในท่ามกลางสถานมหรสพ แก่สัตว์เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น. เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากโทสะ อันกิเลสเครื่องผูกคือโทสะผูกไว้ นักเดินร่ารวบรวมเข้าไว้ซึ่งธรรมเป็นที่ตั้งแห่งโทสะ ในท่ามกลางสถานเดินร่า ในท่ามกลางสถานมหรสพ แก่สัตว์เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น. เมื่อก่อนสัตว์ทั้งหลายยังไม่ปราศจากโมหะ อันกิเลสเครื่องผูกคือโมหะผูกไว้ นักเดินร่าย่อมรวบรวมไว้ซึ่งธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งโมหะ ในท่ามกลางสถานเดินร่า

ในท่ามกลางสถานมหรสพ แก่สัตว์เหล่านั้นมากยิ่งขึ้น นักเต็นรำนั่น
ตนเองก็มัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในความประมาท เมื่อแตกกายตายไป ย่อม
บังเกิดในนรกชื่อปหาสะ. อนึ่ง ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า นักเต็นรำ
คนใดทำให้คนหัวเราะ รื่นเริง ด้วยคำจริงบ้าง คำเท็จบ้าง ในท่ามกลาง
สถานเต็นรำ ในท่ามกลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อม
เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชื่อปหาสะ. ความเห็นของเขานั้นเป็นความ
เห็นผิด. คุณอนนายคามณี ก็เราย่อมกล่าวคติสองอย่างคือ นรกหรือกำเนิด
สัตว์เดียรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง ของบุคคลผู้มีความเห็นผิด

[๕๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พ่อบ้านนัก-
เต็นรำนามว่าตาลบุตร ร้องให้สะอื่น น้ำตาไหล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
คุณอนนายคามณี เราได้ห้ามท่านแล้วมิใช่หรือว่า อย่าเลย นายคามณี
ขอพักข้อนี้เสียเถิด อย่าถามข้อนี้กะเราเลย.

คามณี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ได้ร้องให้ถึงข้อที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้กะข้าพระองค์หรือ แต่ข้าพระองค์ถูก
นักเต็นรำผู้เป็นอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ ล่อลวงให้หลงลืมกาลนานว่า
นักเต็นรำคนใดทำให้คนหัวเราะ รื่นเริง ด้วยคำจริงบ้าง คำเท็จบ้าง ใน
ท่ามกลางสถานมหรสพ ผู้นั้นเมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็น
สหายของเทวดาชื่อปหาสะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของ
พระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระ-
องค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอนุปริยาย
ดุจหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางหรือตามประทีป

ในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็น
สรณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า นายอนุคามณินามว่าตาลบุตรได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนัก
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ท่านพระตาลบุตรอุปสมบทไม่นาน หลีกออกจาก
หมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่ ฯลฯ ก็แลท่าน
พระตาลบุตรเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

จบ ตาลปุตตสูตรที่ ๒

อรรถกถาทาลปุตตสูตรที่ ๒

ในตาลปุตตสูตรที่ ๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตาลปุตโต** คือเขามีชื่ออย่างนั้น. เล่ากันมาว่า นายบ้าน
นักฟ้อนรำคนนั้น มีผิวพรรณผ่องใสเหมือนลูกตาลสุกที่หลุดจากขั้ว. ด้วย
เหตุนี้ คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อเขาว่า **ตาลบุตร**. นายตาลบุตรผู้นี้
เขถึงพร้อมด้วยอภิหาร (บุญเก่า) เป็นบุคคลเกิดในภพสุดท้าย (ไม่ต้อง
เกิดอีก). แต่เพราะกรรมคาปฏิสันธิ เอาแน่นอนไม่ได้ เหมือนท่อนไม้
ที่ขว้างไปในอากาศ ฉะนั้น นายตาลบุตรนี้จึงบังเกิดในตระกูลนักฟ้อนรำ
พอเจริญวัยก็เป็นยอดทางนาฏศิลป์ศิลป์ฟ้อนรำ มีชื่อกระฉ่อนไปทั่วชมพู-
ทวีป. เขามีเกวียน ๕๐๐ เล่ม มีหญิงแม่บ้าน ๕๐๐ คนเป็นบริวาร
แม้เขาก็มีภรรยาจำนวนเท่านั้น ดังนั้นเขาจึงพร้อมด้วยหญิง ๑,๐๐๐ คน

และเกวียน ๑,๐๐๐ เล่ม อยู่อาศัยนครหรือนิคมใด ๆ ประชาชนในนครหรือนิคมนั้น ๆ พากันให้ทรัพย์แสนหนึ่งแก่เขาก่อนทีเดียว. เมื่อเขาแต่งตัวแสดงมหรสพกำลังเล่นกีฬาพร้อมด้วยหญิง ๑,๐๐๐ คนอยู่ ประชาชนต่างโยนเครื่องประดับมือเท้าเป็นต้น ตบรางวัลให้ไม่มีสิ้นสุด. วันนั้นเขาแวดล้อมด้วยหญิง ๑,๐๐๐ คน เล่นกีฬาในกรุงราชคฤห์ เพราะมีญาณแก่กล้า พร้อมด้วยบริวารทั้งหมดเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

บทว่า **สจุจาลิเกน** ได้แก่ด้วยคำจริงบ้าง ด้วยคำเท็จบ้าง. บทว่า **ติฏฐเตต** ความว่า ชื่อนั้นจงพักไว้. บทว่า **รขนิยา** ได้แก่มายากลแสดงลมเจือฝนพัดคายห้าสีออกจากปาก ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งโรค และนัยที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างอื่นซึ่งแสดงอาการที่ประกอบด้วยความยินดีในกาม. บทว่า **ภยโยโส มตฺตาย** ได้แก่โดยประมาณยิ่ง. บทว่า **โทสนิยา** ได้แก่อาการที่แสดงมายากลมีการตัดมือและเท้าเป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งโทษ. บทว่า **โมหนิยา**. ได้แก่มายากลชนิดชนิดเอาน้ำทำน้ำมัน เอาน้ำมันทำน้ำ อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งโมหะ. บทว่า **ปหาโส นาม** นิรโยคความว่า ชรรณดานรกที่ชื่อว่า **ปหาสะ** มิได้มีเป็นนรกหนึ่งต่างหาก แต่เป็นส่วนหนึ่งของอเวจีนั่นเองที่พวกสัตว์แต่งตัวเป็นนักฟ้อนรำ ทำเป็นฟ้อนรำและขับร้องพากันหมกไหม้อยู่ ท่านกล่าวหมายเอานรกนั้น. ในบทว่า **นาหิ ฆนฺเต เอต** **โรทามิ** นี้ ฟังทราบเนื้อความด้วยอำนาจสมรรถกิริยาอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์มิได้ร้องให้ถึงการพยากรณ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อนั้น พระเจ้าข้า. อนึ่ง ในชื่อว่า ชนทั้งหลายปรารถถึงคนตายมีน้ำตาไหลร้องไห้เป็นต้นนี้ ฟังทราบว่าเป็นอีกโวิหารหนึ่ง.

จบ อรรถกถาตาลปุตตสูตรที่ ๒

๓. โยธาชีวกสูตร

ว่าด้วยปัญหาของนักรบอาชีพ

[๕๕๓] ครั้งนั้นแล นายบ้านนักรบอาชีพเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับคำของนักรบอาชีพทั้งอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ กล่าวกันอย่างไรว่า นักรบอาชีพคนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสรชิต ในข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าอย่างไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อย่าเลย นายบ้าน ขอพักข้อนี้เสียเถิด อย่าถามข้อนี้กะเราเลย แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ นายนักรบอาชีพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับคำของนักรบอาชีพทั้งอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ กล่าวกันอย่างไรว่า นักรบอาชีพคนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสรชิต ในข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจะตรัสว่าอะไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อน นายบ้าน เราห้ามท่านไม่ได้แล้วว่า อย่าเลยนายบ้าน ของดข้อนี้เสียเถิด อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย แต่เราจักพยากรณ์ให้ท่าน คุณก่อนนายบ้าน นักรบอาชีพคนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม ผู้นั้นยึดหน่วงจิตกระทำไว้ไม่ดี ตั้งจิตไว้ไม่ดีก่อนว่า สัตว์เหล่านี้จึงถูกฆ่า จึงถูกแทง จึงขาดสูญ จึงพินาศ หรือว่าอย่าได้มี คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเกิดในนรกชื่อสรชิต ก็ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า

นักรบอาชีพนคนใดอุตสาหะพยายามในสงความ คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลัง
อุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็น
สหายของเทวดาเหล่าสรชิต ดังนี้ไซ้ร ความเห็นของผู้นั้นเป็นความเห็นผิด
ดุก่อนนายบ้าน ก็เราย่อมกล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรก
หรือกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานของบุคคลผู้มีความเห็นผิด

[๕๕๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายบ้านนักรบ
อาชีพร้องให้สื่อน น้ำตาไหล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนนายบ้าน
เราได้ห้ามท่านแล้วมิใช่หรือว่า อย่าเลยนายบ้าน ของดข้อนี้เสียเถิด อย่า
ถามเราถึงข้อนี้เลย เขาทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ได้
ร้องให้ถึงข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ กะข้าพระองค์หรือ แต่
ว่า ข้าพระองค์ถูกนักรบอาชีพทั้งอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ ล่อลวงให้หลง
ลืมนานว่านักรบอาชีพนคนใดอุตสาหะพยายามในสงความ คนอื่นฆ่าผู้นั้น
ซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย นักรบอาชีพนคนนั้นเมื่อตายไป
ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสรชิต ดังนี้ ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศ
ธรรมโดยอเนกปริยาย คุณงามของทีคว่า เปิดของทีปิด บอกทางให้แก่
คนหลงทาง หรือส่องไฟในที่มีมืดด้วยหวังว่า คนมีจักมุกจักได้เห็นรูป ฉะนั้น
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระ-
ธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำ
ข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่
วันนี้เป็นต้นไป.

จบ โยธาชีวิสูตรที่ ๓

อรรถกถาโยธาชีวิตสูตรที่ ๒

ในโยธาชีวิตสูตรที่ ๑ พึงทราบ วินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โยธาชีวิตุ ความว่า ผู้เลี้ยงชีพด้วยการรบ (นักรบอาชีพ)
พระธรรมสังคากหกเถระตั้งชื่อไว้ดังนี้. บทว่า อุตฺสหติ วายมติ ได้
แก่ทำความอดสาหะพยายาม. บทว่า ปริยาปาเทนฺติ ได้แก่ให้ถึงความตาย
บทว่า ทุกฺกณฺ์ ได้แก่ทำจิตไว้ไม่ดี. บทว่า ทฺุปฺปณฺ์หิตฺ ได้แก่ตั้งจิตไว้ไม่ดี
บทว่า สรชิตฺ นาม นิรโย ความว่า แม้นรชือสรชิตนี้ ก็มีได้เป็น
นรคหนึ่งต่างหาก แต่เป็นส่วนหนึ่งของอเวจินั่นเอง ที่พวกนักรบอาชีพ
ผูกสอดอาวุธ ๕ อย่าง ถือโล่ ขึ้นข้างม้ารถเหมือนรบอยู่ในสนามรบ
หมกไหม้อยู่ ข้อนี้ท่านกล่าวหมายเอานรคนั้น.

จบ อรรถกถาโยธาชีวิตสูตรที่ ๑

๔. หัตถาโรหสูตร

ว่าด้วยปัญหาของนายทหารช้าง

[๕๕๕] ครั้งนั้นแล นายทหารช้างได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ฯลฯ จนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ หัตถาโรหสูตรที่ ๔

๕. อัสสารโหลตร

ว่าด้วยปัญหาของนายทหารม้า

[๕๕๖] ครั้งนั้นแล นายทหารม้าเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับคำของทหารม้า ทั้งอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ พุตกันว่า ทหารม้าคนใด อุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ทหารม้าผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสรชิต ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ากระไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อย่าเลยของคชอนิเสยเถิด อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ นายทหารม้าได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับคำของทหารม้าทั้งอาจารย์และปาจารย์คนก่อน ๆ พุตกันว่า ทหารม้าคนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่าสรชิต ในข้อนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ากระไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า แน่ะ นาย เราห้ามไม่ได้แน่แล้วว่า อย่าเลยนาย ของคชอนิเสยเถิด อย่าถามเราถึงข้อนี้เลย แต่เราจักพยากรณ์ให้ท่าน แน่ะนาย ทหารม้าคนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม ผู้นั้นยึดหน่วงจิตกระทำไว้ไม่ดี ตั้งจิตไว้ไม่ดีก่อนว่า สัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกแทง จงขาดสูญ จงพินาศ หรือว่า จงอย่ามีคนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ทหารม้าผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมบังเกิดในนรกชื่อสรชิต อนึ่ง ถ้าเขามีความเห็น ว่า ทหารม้า

คนใดอุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายาม ให้ถึงความตาย ทหารฆ่าผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของ เทวดาเหล่าสรชิต ดังนี้ ไชรี ความเห็นของเขานั้นเป็นความเห็นผิด แนะ นาย ก็เรากล่าวคติ ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ นรกหรือกำเนิด สัตว์เดียรัจฉาน ของบุคคลผู้มีความเห็นผิด.

[๕๕๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายทหารม้า ร้องให้ น้ำตาไหล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า แนะนาย เราได้ห้ามท่าน อย่างนี้แล้วมิใช่หรือว่า อย่าเลยนาย ของค้อนนี้เสียเถิด อย่าถามเราถึง ค้อนนี้เลย เขาพูดว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มิได้ร้องให้ถึงข้อที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะข้าพระองค์หรือก็ แต่ว่าข้าพระองค์ถูกทหารม้า ทั้งอาจารย์และปาจารย์ก่อน ๆ ลวงให้หลงสิ้นกาลนานว่า ทหารม้าคนใด อุตสาหะพยายามในสงคราม คนอื่นฆ่าผู้นั้นซึ่งกำลังอุตสาหะพยายามให้ถึงความตาย ทหารฆ่าผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดา เหล่าสรชิต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้ง นัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย คุณงามของทีที่คว่า เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักได้เห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถาม พระผู้มีพระภาคเจ้ากับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็น สรณะ จนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ อัสสารโหสุตที่ ๕

อรรคกถาหัตถาโรหสูตรที่ ๔ และ อัสสาโรหสูตรที่ ๕

แม้ในสูตรที่ ๔ และสูตรที่ ๕ ก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบ อรรคกถาสูตรที่ ๔ - ๕

๖. ฎมกสูตร

ว่าด้วยผู้ทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมเข้าถึงอบาย

[๕๕๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริก-
อัมพวัน ใกล้เมืองนาพันทา ครั้งนั้นแล นายบ้านนามว่าอสิพันธกบุตร
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูมิ มีคณโชนำติดตัว
ประดับพวงมาลัยสาหร่ายอบน้ำทุกเช้าเย็น บำเรอไฟ พราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่ายังสัตว์ที่ตายท่ากาละแล้วให้ฟื้นขึ้นมา ให้รู้สีกตัว จูงให้ขึ้นสวรรค์
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัม-
พุทธเจ้า สามารถการทำให้สัตว์โลกทั้งหมด เมื่อตายไป พึงเข้าถึงสุคติ
โลกสวรรค์ได้หรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนนายคามณี ถ้าอย่าง
นั้น เราจักข้อนถามท่านในข้อนี้ ปัญหาควรแก้ท่านด้วยประการใด ท่าน
พึงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้นด้วยประการนั้น ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็น
โฉน บุรุษในโลกนี้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเห็จ
พุดต่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจือ มากไปด้วยอกิขณา มีจิตพยาบาท

มีความเห็นผิด หมู่มหาชนมาประชุมกันแล้ว ฟังสวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดินเวียนรอบผู้นั้นว่า คือบุรุษนี้เมื่อตายไป จงเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นเมื่อตายไป ฟังเข้าถึง สุคติโลกสวรรค์เพราะเหตุการณ์สวดวิงวอน เพราะเหตุการณ์สรรเสริญ หรือ เพราะเหตุการณ์ประนมมือเดินเวียนรอบคังนี้ หรือ.

คา. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๕๕๕] พ. คุณ่อนนายคามณี เปรียบเหมือนบุรุษโยนหินก้อน หนาใหญ่ลงในห้วงน้ำลึก หมู่มหาชนฟังมาประชุมกันแล้วสวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดินเวียนรอบหินนั้นว่า ขอจงไหลขึ้นเกิดท่าน ก้อนหิน ขอจงลอยขึ้นเกิดท่านก้อนหิน ขอจงขึ้นบกเกิดท่านก้อนหินท่าน จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ก้อนหินนั้นฟังไหลขึ้น ฟังลอยขึ้น หรือ ฟังขึ้นบก เพราะเหตุการณ์สวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดินเวียน รอบของหมู่มหาชนบ้างหรือ.

คา. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อนนายคามณี ฉะนั้นเหมือนกัน บุรุษคนใดฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทิจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุค เพื่อเจ้อ มากไปด้วยอภิชฌา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด หมู่มหาชน ฟังมาประชุมกันแล้วสวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดินเวียนรอบ บุรุษนั้นว่า ขอบุรุษนี้เมื่อตายไป จงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ก็จริง แต่บุรุษ นั้นเมื่อตาย ฟังเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก.

ว่าด้วยผู้เว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ย่อมเข้าถึงสวรรค์

[๖๐๐] คู่ก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
บุรุษในโลกนี้เว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท
ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัสปลาทปะ ไม่มากไปด้วยอกุศล มีจิตไม่พยาบาท
มีความเห็นชอบ หมู่มหาชนพึงมาประชุมกันแล้วสวดวิงวอน สรรเสริญ
ประนมมือเดินเวียนรอบบุรุษนั้นว่า ขอบุรุษนี้เมื่อตายไป จงเข้าถึงอบาย
ทุกติ วินิบาต นรก ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นเมื่อตายไป
พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะเหตุการณ์สวดวิงวอน สรรเสริญ
หรือเพราะเหตุการณ์ประนมมือเดินเวียนรอบของหมู่มหาชนบ้างหรือ.

คว. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๖๐๑] พ. คู่ก่อนนายคามณี เปรียบเหมือนบุรุษลงยังหัวน้ำ
ลึกแล้ว พึงทุบหม้อเนยใสหรือหม้อน้ำมัน ก้อนกรวดหรือก้อนหินที่มีอยู่ใน
ในหม้อนั้น พึงจมลง เนยใสหรือน้ำมันที่มีอยู่ในหม้อนั้นพึงลอยขึ้น
หมู่มหาชนพึงมาประชุมกันแล้วสวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดิน
เวียนรอบเนยใสหรือน้ำมันนั้นว่า ขอจงจมลงเถิดท่านเนยใสและน้ำมัน
ขอจงดำลงเถิดท่านเนยใสและน้ำมัน ขอจงลงภายใต้เถิดท่านเนยใสและ
น้ำมัน ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เนยใสและน้ำมันนั้นพึงจมลง
พึงดำลง พึงลงภายใต้ เพราะเหตุแห่งการสวดวิงวอน สรรเสริญ หรือ
เพราะเหตุการณ์ประนมมือเดินเวียนรอบของหมู่มหาชนบ้างหรือ.

คว. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนนายคามณี นั้นนั่นเหมือนกัน บุรุษใดเว้นจากปาณา-
ติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา
สัมผัปปลาปะ ไม่มากไปด้วยอภิชฌา มีจิตไม่พยาบาท มีความเห็นชอบ
หม่อมหาชนจะพากันมาประชุมแล้วสวดวิงวอน สรรเสริญ ประนมมือเดิน
เวียนรอบบุรุษนั้นว่า ขอบุรุษนี้เมื่อตายไป จงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต
นรก ก็จริง แต่บุรุษนั้นเมื่อตายไปพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

[๖๐๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายบ้านนามว่า
อสิพันธกบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรม
เทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดย
อเนกปริยาย ดูหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง
หรือส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้ากับทั้งพระธรรมและภิกษุ
สงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็น
อุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ ฎุมกสูตรที่ ๖

อรรถกถาฎุมกสูตรที่ ๖

ในฎุมกสูตรที่ ๖ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปัจฉาฎุมกา** แปลว่า ชาวปัจฉาฎุมมิ. บทว่า **กามนุทลกา**
แปลว่า มีคนโตน้ำประจำตัว. บทว่า **เสวาลมาลิกา** ความว่า เข้าขึ้นก็เอา
สาหร่ายบ้าง ดอกอุบลเป็นต้นบ้าง จากน้ำทำเป็นพวงมาลัยประดับ เพื่อให้

รู้ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยน้ำ บทว่า อุทโกโรหกา แปลว่า อาน้ำเข้าเย็น
บทว่า อูยฺยาเปนฺติ แปลว่า ให้เป็นขึ้น. บทว่า สัณฺญาเปนฺติ แปลว่า
ให้รู้ชอบ. บทว่า สคฺคํ นาม โอกฺกาเปนฺติ ความว่า ยืนห้อมล้อมชวนให้
เข้าไปยังสวรรค์ว่า ไปพรหมโลกเถิด ท่านผู้เจริญ. บทว่า อนุปริสฺสเกยฺย
แปลว่า เดินเวียนรอบ. บทว่า อุมฺมุชฺช แปลว่า จงผุดขึ้นเถิด บทว่า
ถลมฺปฺลว แปลว่า จงขึ้นบกเถิด. บทว่า ตตฺตฺร ยสฺส ความว่า ก้อนกรวด
หรือกระเบื้องใดพึงมีในหม้อนั้น. บทว่า สกฺขรา วา กจฺลา วา แปลว่า
ก้อนกรวดหรือกระเบื้อง. บทว่า สว อโศคามิ อสฺส ความว่า ก้อนกรวด
หรือกระเบื้องนั้น พังจมลง คือพังไปข้างล่าง. บทว่า อโศ คจฺจ แปลว่า
จงไปข้างล่าง.

จบ อรรถกถาอุทกสูตรที่ ๖

๓. เทศนาสูตร

ว่าด้วยการแสดงธรรมเปรียบด้วยนา ๓ ชนิด

[๖๐๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริก-
อัมพวัน ใกล้เมืองนาพันทา ครั้งนั้นนายบ้านนามว่าอสิพันธกบุตร เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเกื้อกูลอนุเคราะห์สัตว์ทั่วหน้าอยู่
มิใช่หรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อย่างนี้นายคามณี ตถาคต
ผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์สัตว์ทั่วหน้าอยู่.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อเช่นนั้น เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก ไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพเหมือนอย่างนั้นแก่คนบางพวก.

พ. คุณก่อนนายคามณี ถ้าอย่างนั้นเราจักทวนถามท่านถึงในข้อนี้ ปัญหาควรแก่ท่านด้วยประการใด ท่านพึงพยากรณ์ปัญหานั้นด้วยประการนั้น คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน นาของคฤหบดีชาวนาในโลกลนี้มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ชนิดหนึ่งเป็นนาดี ชนิดหนึ่งเป็นนาปานกลาง ชนิดหนึ่งเป็นนาเลวมิดินแข็ง เค็ม พื้นดินเลว ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเห็นไฉน คฤหบดีชาวนาต้องการจะหว่านพืช จะพึงหว่านในนาไหนก่อนเล่า.

คว. คฤหบดีชาวนาต้องการจะหว่านพืช พึงหว่านพืชในนาดีก่อน ครั้นหว่านในนานั้นแล้ว พึงหว่านในนาปานกลาง ครั้นหว่านในนาปานกลางนั้นแล้ว ในนาเลวมิดินแข็ง เค็ม พื้นดินเลว พึงหว่านบ้างไม่หว่านบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะที่สุดจกเป็นอาหารโค.

[๖๐๔] พ. คุณก่อนนายคามณี เปรียบเหมือนนาดีฉันใด เราย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่ภิกษุและภิกษุณีของเราเหล่านั้น (ก่อน) ฉะนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุและภิกษุณีเหล่านี้ มีเราเป็นที่พึง มีเราเป็นที่เร้น มีเราเป็นที่ต้านทาน มีเราเป็นสรณะอยู่ คุณก่อนนายคามณี นาเลว มิดินแข็ง เค็ม

พื้นดินเลวอันใด เราข่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก้อัญญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์และปริพาชกของเรา เหล่านั้น (ในที่สุด) ฉะนั้น.

ว่าด้วยการแสดงธรรมเปรียบด้วยขวดน้ำ ๓ ใบ

[๖๐๕] ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะอัญญเดียรถีย์ สมณะพราหมณ์ และปริพาชกจะพึงรู้ธรรมแม้บทเดียว ความรู้ของเขานั้นพึงเป็นไปเพื่อ ประโยชน์สุขแก่เขาสืบกาลนาน คุณอนนายคามณี บุรุษมีขวดน้ำ ๓ ใบ คือ ขวดน้ำใบหนึ่งไม่มีช่อง ใส่น้ำไม่ได้ เจ้าของไม่ใช่ ใบหนึ่งไม่มีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้ ใบหนึ่งมีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้ คุณอน นายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษคนโน้นต้องการจะ กรอกน้ำใส่ พึงกรอกน้ำใส่ในขวดไม่มีช่องใส่น้ำไม่ได้ เจ้าของไม่ใช่ หรือขวดน้ำไม่มีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้ หรือว่าขวดน้ำที่มีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้ก่อน.

กา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษคนโน้นต้องการจะกรอกน้ำใส่ พึงกรอกน้ำใส่ในขวดน้ำไม่มีช่อง ใส่น้ำไม่ได้ เจ้าของไม่ใช่ แล้วพึงกรอก น้ำใส่ในขวดน้ำไม่มีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้ แล้วพึงกรอกน้ำใส่ในขวด น้ำมีช่อง ใส่น้ำได้ เจ้าของใช้บ้าง ไม่กรอกใส่บ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะที่สุดจักเป็นน้ำสำหรับล้างสิ่งของ.

[๖๐๖] พ. คุณอนนายคามณี ขวคน้ำไม่มีช่อง ใสน้ำไม่ได้
เจ้าของไม้ใช้ฉันทิ เราข้อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง
งานในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ
บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่ภิกษุและภิกษุณีของเราเหล่านั้น ฉันทันนั้น ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะภิกษุและภิกษุณีเหล่านี้ มีเราเป็นที่พึ่ง มีเราเป็นที่เร้น
มีเราเป็นที่ด้านทาน มีเราเป็นสรณะอยู่ คุณอนนายคามณี ขวคน้ำไม่มีช่อง
ใสน้ำได้ เจ้าของไม้ใช้ฉันทิ เราข้อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามใน
ท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ
บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่อุบาสกและอุบาสิกาของเราเหล่านั้น (เป็น
ที่สอง) ฉันทันนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้น มีเรา
เป็นที่พึ่ง มีเราเป็นที่เร้น มีเราเป็นที่ด้านทาน มีเราเป็นสรณะอยู่ คุณอน
นายคามณี ขวคน้ำไม่มีช่อง ใสน้ำได้ทั้งเจ้าของไม้ใช้ฉันทิ เราข้อมแสดงธรรม
อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง แก่อัญญเดียรถีย์ สมณะ
พราหมณ์ และปริพาชกของเราเหล่านั้น (ในที่สุด) ฉันทันนั้น ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะแม้โจนอัญญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์ และปริพาชก
จะพึงรู้ทั่วถึงธรรม นั้นแม้บทเดียว ความรู้นั้นก็พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข
แก่เขาสืบกาลนาน.

[๖๐๗] เมื่อผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายบ้านนามว่า
อสิพันธกบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรม

เทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดย
อเนกปริยาย ดูจกของที่คิดว่า เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง
หรือส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรม
และภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์
ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

จบ เทศนาสูตรที่ ๗

อรรถกถาเทศนาสูตรที่ ๗

ในเทศนาสูตรที่ ๗ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ขงฺคฺลํ** แปลว่า เป็นดินแข็งไม่อ่อน. บทว่า **โอสรี** เป็น
ดินมีเกลือเกิดเอง (ดินเค็ม) บทว่า **ปาปญฺมิ** แปลว่า เป็นพื้นดินเหลว.
ในบทว่า **มํทีปา** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า ภิกษุและภิกษุณีเหล่านี้ ชื่อว่า
มํทีปา เพราะพวกเรามีเรา (ตถาคต) เป็นที่พึ่ง เป็นที่อาศัย. ชื่อว่า
มํเลณา เพราะพวกเรามีเราเป็นที่เร้น เป็นที่พักอยู่. ชื่อว่า **มํตาณา**
เพราะพวกเรามีเราเป็นที่ช่วย เป็นที่รักษา. ชื่อว่า **มํสรณา** เพราะ
พวกเรามีเราเป็นสรณะ ทำภัยให้พินาศ. บทว่า **วิหรนฺติ** ความว่า
ทำเราให้เป็นที่พึ่งเป็นต้นอย่างนั้นอยู่. บทว่า **โคภคฺคฺตฺปิ** ความว่า เพราะ
ไม่มีผลอาหารคือ ข้าวเปลือก จึงเกี่ยว (ข้าวที่หว่านในนาแล้ว) มักเป็นฟ่อนๆ
เก็บไว้ โคทั้งหลายจักได้เคี้ยวกินในฤดูร้อน (แล้ง). บทว่า **อุทกมณฺโกลิ**
ให้แก่ภาชนะพิเศษที่ได้ชื่ออย่างนั้น เพราะมีสายรัดขูดคาคาไว้ที่ท้อง

บทว่า อหริอปริหาริ ความว่า ใส่น้ำไม่ได้ นำนน้ำไปไม่ได้ ชังน้ำไม่ได้.
ในพระสุตฺตนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการแสดงธรรมโดยเคารพ ด้วย
ประการฉะนี้. ความจริงการแสดงธรรมโดยไม่เคารพ ย่อมไม่มี
พระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ด้วยว่า พระพุทฺธเจ้าทั้งหลายทรงมีความประพฤติ
เหมือนราชสีห์ ราชสีห์ เมื่อจับข้างพลายที่ตกมันก็ดี จับสัตว์เล็กๆ
กระต่ายและแมวเป็นต้นก็ดี ย่อมใช้ความเร็วเท่ากันทั้งนั้น ฉนั้นใด
พระพุทฺธเจ้าทั้งหลายก็ฉนั้นนั้น เมื่อทรงแสดงธรรมแก่ผู้ฟังคนเดียวก็ตาม
ทรงแสดงแก่ผู้ฟังสองคน มากคน แก่ภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสก
บริษัทและอุบาสิกาบริษัทก็ตาม แก่พวกเดียรถีย์ก็ตาม ย่อมทรงแสดง
โดยเคารพทั้งนั้น. ทั้งบริษัท ก็มีศรัทธากำหนดใจฟัง ฉนั้นนั้นการแสดง
แก่บริษัทสี่เหล่านั้น จึงชื่อว่าแสดงโดยเคารพ.

จบ อรรถกถาเทศนาสุตฺตที่ ๗

๘. อสังขาสุตฺต

ว่าด้วยการฆ่าสัตว์ต้องไปอบายตกนรกเป็นต้น

[๖๐๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริก-
อัมพวัน ใกล้เมืองนาพันทา ครั้งนั้นแล นายบ้านนามว่าอสิพันชกบุตร
สาวกของนิครณธ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มี-
พระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ลูก่อนนายคามณิ นิครณฐนาฏบุตรแสดงธรรมแก่

พวกสาวกอย่างไร อสิพันธกบุตรทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นิครณ-
นาฎบุตรแสดงธรรมแก่พวกสาวกอย่างนี้ว่า ผู้ที่ฆ่าสัตว์ต้องไปบวยตกรร
ทั้งหมด ผู้ที่ลักทรัพย์ต้องไปบวยตกรรทั้งหมด ผู้ที่ประพฤติดิในกาม
ต้องไปบวยตกรรทั้งหมด ผู้ที่พูดเท็จต้องไปบวยตกรรทั้งหมด กรรม
ใด ๆ มาก กรรมนั้น ๆ ย่อมนำบุคคลไปนิครณนาฎบุตรย่อมแสดงธรรม
แก่พวกสาวกอย่างนี้แล พระเจ้าข้า.

[๖๐๕] พ. คุณ่อนนายคามณี ก็นิครณนาฎบุตรแสดงธรรม
แก่พวกสาวกว่า กรรมใด ๆ มาก กรรมนั้น ๆ ย่อมนำบุคคลไป เมื่อเป็น
เช่นนั้น ใคร ๆ จักไม่ไปบวย ตกรร ตามคำของนิครณนาฎบุตร
คุณ่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษฆ่าสัตว์รวมทั้ง
สมัยและมิใช่สมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาฆ่าสัตว์ หรือสมัย
ที่เขาไม่ฆ่าสัตว์ สมัยไหนมากกว่ากัน.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษฆ่าสัตว์รวมทั้งสมัย และมิใช่สมัย
ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาฆ่าสัตว์น้อยกว่า สมัยที่เขาไม่ได้ฆ่าสัตว์
มากกว่าพระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อนนายคามณี ก็นิครณนาฎบุตรแสดงธรรมแก่พวกสาวก
ว่า กรรมใด ๆ มาก กรรมนั้น ๆ ย่อมนำบุคคลนั้นไป เมื่อเป็นเช่นนั้น
ใคร ๆ จักไม่ไปบวย ตกรร ตามคำของนิครณนาฎบุตร.

[๖๑๐] คุณ่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
บุรุษลักทรัพย์รวมทั้งสมัยและมิใช่สมัย ทั้งกลางวันและกลางคืน สมัยที่
เขาลักทรัพย์ หรือสมัยที่เขาไม่ได้ลักทรัพย์ สมัยไหนมากกว่ากัน.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษลักทรัพย์รวมทั้งสมัยและมิใช่สมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาลักทรัพย์น้อยกว่า ส่วนสมัยที่เขามิได้ลักทรัพย์มากกว่า พระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อนนายคามณี ก็นิครณฐนาฎบุตรแสดงธรรมแก่พวกสาวก ว่า กรรมใดๆ มาก กรรมนั้นๆ ย่อมนำบุคคลนั้นไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครๆ จักไม่ไปอบาย ตกนรก ตามคำของนิครณฐนาฎบุตร.

[๖๑๑] คุณ่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษประพฤติดีกามรวมทั้งสมัยและมิใช่สมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาประพฤติดีกาม หรือ สมัยที่เขามิได้ประพฤติดีกาม สมัยไหนมากกว่ากัน.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษประพฤติดีกามรวมทั้งสมัย และมิใช่สมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาประพฤติดีกามนั้น น้อยกว่า ส่วนสมัยที่เขามิได้ประพฤติดีกามนั้นมากกว่า พระเจ้าข้า

พ. คุณ่อนนายคามณี ก็นิครณฐนาฎบุตรแสดงธรรมแก่พวกสาวก ว่า กรรมใดๆ มาก กรรมนั้นๆ ย่อมนำบุคคลไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครๆ จักไม่ไปอบาย ตกนรก ตามคำของนิครณฐนาฎบุตร.

[๖๑๒] คุณ่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษพูดเท็จรวมทั้งสมัยและมิใช่สมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาพูดเท็จ หรือสมัยที่เขามิได้พูดเท็จ สมัยไหนมากกว่ากัน

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษพูดเท็จรวมทั้งสมัยและมีใจสมัย ทั้งกลางคืนและกลางวัน สมัยที่เขาพูดเท็จนั้นน้อยกว่า ส่วนสมัยที่เขามิได้พูดเท็จนั้นมากกว่า พระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อนนายคามณี ก็นิครณฐนาฎบุตรแสดงธรรมแก่พวกสาวก กรรมใด ๆ มาก กรรมนั้น ๆ ย่อมนำบุคคลนั้นไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ใคร ๆ จักไม่ไปอบาย ตกนรก ตามคำของนิครณฐนาฎบุตร.

[๖๑๓] คุณ่อนนายคามณี ศาสดาบางท่านในโลกนี้ มักพูดอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า ผู้ฆ่าสัตว์ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด ผู้ที่ลักทรัพย์ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด ผู้ที่ประพฤตินอกใจต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด ผู้ที่พูดเท็จต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด.

[๖๑๔] คุณ่อนนายคามณี สาวกที่เลื่อมใสในศาสนานั้น ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ศาสดาของเรากล่าวอย่างนี้ เห็นอย่างนี้ว่า ผู้ที่ฆ่าสัตว์ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด สาวกของศาสนานั้นกลับได้ความเห็นเห็นว่า สัตว์ที่เราฆ่ามีอยู่ แม้เราก็ต้องไปอบาย ต้องตกนรก เขายังไม่ละวาจา นั้นยังไม่ละความคิดนั้น ยังไม่ละความเห็นนั้น ย่อมตั้งอยู่ในนรก เหมือนถูกนำมาขังไว้ ฉะนั้น (สาวกของศาสนานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า) ศาสดาของเรากล่าวอย่างนี้ เห็นอย่างนี้ว่า ผู้ที่ลักทรัพย์ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด สาวกของศาสนานั้นกลับได้ความเห็นเห็นว่าทรัพย์ที่เราลักมีอยู่ แม้เราก็ต้องไปอบาย ต้องตกนรก เขายังไม่ละวาจา นั้นยังไม่ละความคิดนั้น ยังไม่ละความเห็นนั้น ย่อมตั้งอยู่ในนรก เหมือนถูกนำมาขังไว้ ฉะนั้น ศาสดาของเรากล่าวอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ผู้ที่ประพฤตินอกใจต้องไป

อบายตคนรกทั้งหมด สาวกของศาสดานั้นกลับได้ความเห็นว่ กามะสุมิจ-
ฉาจารที่เราประพฤดิมีอยู่ แม้เราต้องไปอบาย ต้องตคนรก เขายังไม่ละ
วากันัน ยังไม่ละความคิดันัน ยังไม่สละความเห็นันัน ย่อมตั้งอยู่ในนรก
เหมือนถุกนำมาขังไว้ ฉะนั้น ศาสดาของเรากล่าวอย่างนี้ มีความเห็น
อย่างนี้ว่า ผู้ที่พูดเท็จต้องไปอบายตคนรกทั้งหมด สาวกของศาสดานั้นกลับ
ได้ความเห็นว่ คำเท็จที่เราพูดมีอยู่ แม้เราต้องไปอบาย ต้องตคนรก เขา
ยังไมละวากันัน ยังไมละความคิดันัน ยังไมสละความเห็นันัน ย่อมตั้งอยู่
ในนรก เหมือนถุกนำมาขังไว้ ฉะนั้น.

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงศีล ๕

[๖๑๕] คู่ก่อนนายคามณี ก็พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็น
สารถิผู้ฝึกบรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้มีโชค เสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ ตถาคต
นั้นทรงดำเนินดีเตียนปาณาติบาต และตรัสว่า จงงดเว้นจากปาณาติบาต
ทรงดำเนินดีเตียนอทินนาทานและตรัสว่า จงงดเว้นจากอทินนาทาน ทรง
ดำเนินดีเตียนกามะสุมิฉาจาร และตรัสว่าจงงดเว้นจากกามะสุมิฉาจาร
ทรงดำเนินดีเตียนมุสาวาท และตรัสว่า จงงดเว้นจากมุสาวาท โดยอเนก
ปริยาย สาวกเป็นผู้เลื่อมใสในพระศาสดานั้น ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินดีเตียนปาณาติบาตโดยอเนกปริยาย และตรัส
ว่า จงงดเว้นจากปาณาติบาต ก็สัตว์ที่เราฆ่ามีอยู่มากมาย ข้อที่เราฆ่าสัตว์

มากมายนั้น ไม่มีไม่งาม เราแลพึงเดือดร้อนเพราะข้อนี้เป็นปัจจัยแท้ เรา
จักไม่ได้ทำบาปกรรมนั้นหามิได้ เขาพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละปาณา
ติบาตนั้นด้วย ย่อมงดเว้นจากปาณาติบาตต่อไปด้วย เป็นอันว่าเขาละบาป
กรรม ก้าวล่วงบาปกรรมได้ด้วยประการอย่างนี้.

[๖๑๖] สาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงดำหนิตีเขยนอทินนาทานโดยอเนกปริยาย และตรัสว่า จงงดเว้นจาก
อทินนาทาน ทรัพย์ที่เราลักมืออยู่มากมาย ข้อที่เราลักทรัพย์มากมายนั้น
ไม่ดีไม่งาม เราแลพึงเดือดร้อน เพราะข้อนี้เป็นปัจจัยแท้ เราจักไม่ได้ทำ
บาปกรรมนั้นหามิได้ เขาพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละอทินนาทานนั้น
ด้วย ย่อมงดเว้นจากอทินนาทานต่อไปด้วย เป็นอันว่าเขาละบาปกรรม
ก้าวล่วงบาปกรรมได้ ด้วยประการอย่างนี้.

[๖๑๗] สาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงดำหนิตีเขยนกามเมสุมิจณาจารโดยอเนกปริยาย และตรัสว่า จงงดเว้น
จากกามเมสุมิจณาจาร เราประพฤตึคิดในกามมืออยู่มากมาย ข้อที่เราประพฤตึ
คิดในกามมากมายนั้น ไม่มีไม่งาม เราแลพึงเดือดร้อนเพราะข้อนี้เป็น
ปัจจัยแท้ เราจักไม่ได้ทำบาปกรรมนั้นหามิได้ เขาพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว
ย่อมละกามเมสุมิจณาจารนั้นด้วย ย่อมงดเว้นจากกามเมสุมิจณาจารต่อไปด้วย
เป็นอันว่าเขาละบาปกรรม ก้าวล่วงบาปกรรมได้ ด้วยประการอย่างนี้.

[๖๑๘] สาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงดำหนิตีเขยนมุสาวาทโดยอเนกปริยาย และตรัสว่า จงงดเว้นจาก
มุสาวาท ก็เราพูดเท็จมืออยู่มากมาย ข้อที่เราพูดเท็จมากมายนั้น ไม่มีไม่งาม

เราเลพิงเดือดร้อนเพราะข้อนั้นเป็นปัจจัยแพ้ เราจักไม่ได้ทำบาปกรรมนั้น
หามิได้ เขาพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมละมุสาวาทนั้นด้วย ย่อมงดเว้น
จากมุสาวาทต่อไปด้วย เป็นอันว่าเขาละบาปกรรม ก้าวล่วงบาปกรรมได้
ด้วยประการอย่างนี้.

[๖๑๕] สาวกนั้นละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ละอทิน-
นาทาน งดเว้นจากอทินนาทาน ละกามเมสุมิฉณาจาร งดเว้นจากกาม-
สุมิฉณาจาร ละมุสาวาท งดเว้นจากมุสาวาท ละปิสฺสูณาวาจา งดเว้นจาก
ปิสฺสูณาวาจา ละพรุสฺวาจา งดเว้นจากพรุสฺวาจา ละสัมผัสฺปลาปะ งดเว้น
จากสัมผัสฺปลาปะ ละอภิชฺชา ไม่โลภมาก ละความประทุษร้าย คือพยาบาท
ไม่มีจิตพยาบาท ละความเห็นผิด มีความเห็นชอบ คู่ก่อนนายคามณี
อริยสาวกนั้นนั้นแล ปราศจากอภิชฺชา ปราศจากพยาบาทอย่างนี้ ไม่หลง
งมงาย มีความรู้สึกตัว มีสติ มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศ
หนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง
เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจ
ประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร
ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ คู่ก่อนนายคามณี คนเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พึงยัง
บุคคลให้รู้แจ้งทั้ง ๔ ทิศได้โดยไม่ยากเลย ฉันทใด กรรมที่ทำพอประมาณ
อันใด ในเมตตาเจโตวิมุตติอันบุคคลอบรมแล้วทำให้มากแล้วอย่างนี้ กรรม
นั้นจะไม่เหลือ ไม่ตั้งอยู่ในรูปาพจรนั้น ฉันทนั้นเหมือนกัน ก่อนนาย
คามณี อริยสาวกนั้นนั้นแล ปราศจากอภิชฺชา ปราศจากพยาบาทแล้ว
อย่างนี้ ไม่หลงงมงาย รู้สึกตัว มีสติ มีใจประกอบด้วยกรุณา...มีใจ

ประกอบด้วยมุกตา... มีใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่
ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ให้เบื้องบนเบื้องล่าง เบื้องขวา
แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วย
อุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีกรรม
เบียดเบียนอยู่ คู่ก่อนนายคามณี คนเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พึงยังบุคคลให้รู้แจ้ง
ทั้ง ๔ ทิศ ได้โดยไม่ยากฉันทใด กรรมที่ทำพอประมาณในอุเบกขาเจโตวิมุตติ
ที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ กรรมนั้นจะไม่เหลือ ไม่ต้องอยู่
ในรูปาพจนัน ฉันทันเหมือนกัน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว
นายบ้านนามว่าอสิพันธกบุตรสาวกนิครณฐ์ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญพระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอพระผู้มี-
พระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็น
สรวณะ จนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พระเจ้าข้า.

จบ อสังขาสูตที่ ๘

อรรถกถาสังขาสูตที่ ๘

ในสังขาสูตที่ ๘ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า ยัม พหุลลัม ยัม พหุลลัม นี้ นิครณฐ์ยอมทำลายวาตะของตน
ด้วยตนเอง ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสพระพุทธานุญาตว่า เอว
สญฺเขต น โภจิจิ อาปายิกอ ดังนี้ เป็นต้น. ก็บทก่อน ๆ บท ย่อมเป็น

ปัจฉัยแก่ทักขิณี ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงชี้โทษในบทเหล่านั้น จึงตรัสพระพุทธดำรัสว่า อธิ คามณิ เอกจฺโจ สตุถา เอวฺวาที โหติ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อหฺปมฺหิ ตตฺตบฺทเป็น อหฺปิ อมฺหิ แปลว่า แม่เรา. คำที่ควรจะกล่าว ในบทว่า เมตฺตาสหฺลเตน เป็นต้น นั้นทั้งหมด ได้กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค พร้อมด้วยภาวนานัย. แต่บทว่า เสยฺยถาปิ คามณิ พลว ลํขมฺโม เป็นต้น ในที่นี้ ยังไม่มีมาก่อน.

ในบทนั้น ความว่า คนเป่าสังข์สมบุรณ์ด้วยกำลัง. บทว่า อปฺปกฺลิตฺเรณ แปลว่า โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก. จริงอยู่ คนเป่าสังข์ ที่มีกำลังน้อย เมื่อเป่าสังข์ย่อม ไม่อาจให้คนรู้แจ้งทั้ง ๔ ทิศได้ด้วยเสียง เสียงสังข์ของเขาไม่กระจายไปทั่วทิศ แต่เสียงสังข์ของผู้มีกำลัง ย่อมมี ประการตรงกันข้าม (ดังไปทั่วทิศ) ฉะนั้น จึงตรัสว่า พลวา. ในบทว่า เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺติยา นี้ เมื่อกล่าวว่า เมตฺตา หมายถึงถึงที่เป็น อุปจาร ทั้งที่เป็นอัปฺปนา แต่เมื่อกล่าวว่า เจโตวิมุตฺติ ก็หมายถึงถึงที่เป็น อัปฺปนาเท่านั้น. บทว่า ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ ความว่า กรรมที่ทำพอ ประมาณ เรียกว่า กามาวจร กรรมที่ทำหาประมาณมิได้ เรียกว่า รูปาวจร กรรมที่เป็นรูปาวจรนั้น เรียกว่า ทำหาประมาณมิได้ เพราะทำขยายเกิน ประมาณ แผลไปทุกทิศทั้งเจาะจงและไม่เจาะจง. บทว่า น ตํ ตตฺตฺราวลิสฺสุตฺติ น ตํ ตตฺตฺราวลิตฺตฺติ ความว่า กรรมที่เป็นกามาวจร ไม่เหลืออยู่ ไม่ตั้งอยู่ใน กรรมที่เป็นรูปาวจรนั้น. อธิบายอย่างไร. อธิบายว่า กรรมที่เป็น กามาวจรนั้น ไม่อาจที่จะติดหรือตั้งอยู่ในระหว่างแห่งกรรมที่เป็นรูปาวจร

และอรุปาวจรนั้น ไม่อาจที่จะแผ่ไปถึงกรรมที่เป็นรุปาวจรและอรุปาวจร แล้วยึดถือเป็นโอกาสของตนตั้งอยู่ ที่แท้ กรรมที่เป็นรุปาวจรและอรุปาวจร นั้นเอง ย่อมแผ่ทัບกรรมที่เป็นกามาวจรเข้าตั้งแทนที่ เหมือนห้วงน้ำใหญ่ แผ่เข้าไปที่ละน้อยเข้าตั้งแทนที่ ห้ามวิบากของกรรมที่เป็นกามาวจรนั้น แล้วนำเข้าถึงความเป็นสหายกับพรหมในสมัยนั้นแล พรสูตรที่ดำเนินไปตามอนุสนธิที่เดียว เพราะตอนต้นเริ่มด้วยอำนาจกิเลส ตอนท้ายถือเอาด้วยอำนาจพรหมวิหาร.

จบ อรรถกถาสังขาสสูตรที่ ๘

๘. กุลสูตร

ว่าด้วยเหตุปัจจัย ๘ อย่าง ทำให้ตระกูลลับแล

[๖๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เสด็จถึงนาพันทคาม ได้ยินว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปาวาริกอัมพวันใกล้นาพันทคาม สมัยนั้นแล ชาวนาพันทคามมีภิกษาหาได้ยาก เลี้ยงชีวิตอยู่ได้โดยฝืดเคือง เกลื่อนกลาดด้วยกระดุก ต้องจับจ่ายด้วยสลาก (บัตรปันส่วน) สมัยนั้นแล นิครณฐ์นาฏบุตรอาศัยอยู่ในนาพันทคาม พร้อมด้วยบริษัทนิครณฐ์เป็นอันมาก ครั้งนั้น นายบ้านนามว่าสิพันธกบุตร สาวกนิครณฐ์ เข้าไปหา นิครณฐ์นาฏบุตรยังที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว นิครณฐ์นาฏบุตรได้พูดกับนายคามณีสิพันธกบุตรว่า มาเถิดนายคามณี จงยกวาตะแก่พระสมณโคดม กิตติศัพท์อันงามของท่านจักจรไปอย่างนี้ว่า

นายคามณีสัพพันธุบุตรยกวาทะแก่พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มี
อานุภาพมากอย่างนี้ นายคามณีสถามว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจะยกวาทะ
แก่พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากอย่างไร นิครนถ์นาฏบุตร
กล่าวว่า มาเถิดท่านคามณี จงเข้าไปหาพระสมณโคดม ครั้นแล้วจงกล่าว
กะพระสมณโคดมอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงสรรเสริญความเอ็นดู การตามรักษา ความอนุเคราะห์สกุलทั้งหลาย
โดยอเนกปริยายมิใช่หรือ ถ้าพระสมณโคดมถูกท่านถามอย่างนี้แล้ว ทรง
พยากรณ์อย่างนี้ว่า อย่างนั้นนายคามณี ตถาคตสรรเสริญความเอ็นดู การ
ตามรักษา ความอนุเคราะห์สกุลทั้งหลาย โดยอเนกปริยาย ท่านจงกล่าว
กะพระสมณโคดมนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเช่นนั้นทำไม
พระผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์เป็นอันมากจึงเที่ยวจาริกอยู่ในนาพันทคาม
อันเกิดทุกข์ภัย เลี้ยงชีวิตอยู่ได้โดยฝืดเคือง เกตุอนกลาดด้วยกระดูก
ต้องจับจ่ายด้วยสลากเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิบัติเพื่อตัดรอนสกุล
เพื่อให้สกุลเสื่อม เพื่อให้สกุลดับแค้น ดูก่อนนายคามณี พระสมณโคดม
อันท่านถามปัญหา ๒ เถื่อนนี้แล้ว จะไม่อาจตาย จะไม่อาจกลืน (กลืนไม่
เข้าคายไม่ออก) ได้เลย.

[๖๒๑] นายอสิพันธุบุตรรับคำนิครนถ์นาฏบุตรแล้ว ลุกจาก
อาสนะในวันนิครนถ์นาฏบุตรทำประทักษิณแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงสรรเสริญความเอ็นดู การตามรักษา ความอนุเคราะห์

สกุลทั้งหลาย โดยอเนกปริยายมิใช่หรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า
อย่างนั้น นายคามณี ตถาคตสรรเสริญความเอ็นดู การตามรักษา ความ
อนุเคราะห์สกุลทั้งหลาย โดยอเนกปริยาย.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อเช่นนั้น ทำไมพระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก จึงเที่ยวจาริกอยู่ในนาพันทคามอันเกิด
ทุพภิกขภัย เลี้ยงชีวิตอยู่ได้โดยฝืดเคือง เกื่อนกลาดด้วยกระดูก ต้อง
จับจ่ายด้วยสลากเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติเพื่อตัดรอนสกุล เพื่อให้
สกุลเสื่อม ปฏิบัติเพื่อให้สกุลคับแค้น.

[๖๒๒] พ. คุณ่อนนายคามณี แต่ภัทธกัณฑ์ไป ๕๑ กัณฑ์ ที่เรา
ระลึกได้ เราไม่รู้สิกว่าเคยเบียดเบียนสกุลไหน ๆ ด้วยการถือเอาภิกษาที่สุด
แล้วเลย หนึ่งเล่า สกุลเหล่าใดมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทอง
และเงินมาก มีทรัพย์คือเครื่องอุปกรณ์มาก มีทรัพย์คือข้าวเปลือกมาก
สกุลทั้งปวงนั้นเจริญขึ้นเพราะการให้ทาน เพราะสัจจะและสัตยญมะ คุณ่อน
นายคามณี เหตุปัจจัย ๘ อย่างเพื่อความคับแค้นแห่งสกุลทั้งหลาย คือ
สกุลทั้งหลายถึงความคับแค้นจากราชชา ๑ จากโจร ๑ จากไฟ ๑ จาก
น้ำ ๑ ทรัพย์ที่ฝังไว้เคลื่อนจากที่ ๑ ย่อมวิบัติเพราะการงานประกอบไม่ดี ๑
ทรัพย์ในสกุลเดิมเป็นถ่านไฟ ๑ คนในสกุลใช้จ่ายโภคทรัพย์เหล่านั้นฟุ่ม-
เฟือย ให้พินาศสูญหายไป ๑ ความไม่เที่ยงเป็นที่ ๘ คุณ่อนนายคามณี
เหตุปัจจัย ๘ อย่างเหล่านี้แล เพื่อความคับแค้นของสกุลทั้งหลาย เมื่อเหตุ
ปัจจัย ๘ อย่างเหล่านี้มีอยู่ ผู้ใดพึงว่าเราอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า

ปฏิบัติเพื่อให้สกุลขาดสูญ เพื่อให้สกุลเสื่อม เพื่อให้สกุลคับแคบ ดังนี้
ผู้นั้นยังไม่ละวาจานั้น ยังไม่ละความคิดนั้น ยังไม่ละสติปัญญานั้น ต้องดิ่งลง
ในนรกแน่แท้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายคามณีสัพพันชกบุตร
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนา
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้น
ไปเถิด พระเจ้าข้า.

จบ กุลลสูตรที่ ๘

อรรถกถากุลลสูตรที่ ๕

ในกุลลสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทูลุภิกขา** แปลว่า มีภิกษาหาได้ยาก. บทว่า **ทูลุหิติกา**
ความว่า มีความเป็นอยู่เป็นไปอย่างนี้ว่า พวกเราจักมีชีวิตอยู่ได้หรือไม่หนอ.
ปาฐะว่า **ทูลุหิติกา** ดังนี้ก็มี เนื้อความก็อย่างนี้แหละ ชื่อว่า **ทูลุหิติกา**
ในข้อว่าเป็นอยู่ลำบาก นี้เพราะไม่อาจประกอบกิจการงานอะไร ๆ ได้สะดวก
ชื่อว่า **เสตถุจิกา** เพราะมีกระดูกของคนตายในที่นั้น ๆ ขาวเกลื่อนกลาด.
บทว่า **สลากวุตฺตา** ได้แก่มีชีวิตอยู่ได้เพียงใช้สลาก (บัตรปันส่วน) คือ
ความเป็นอยู่ในนาพันคามนั้น เพียงใช้สลากเท่านั้น อธิบายว่า ให้เกิดผล.

บทว่า อุกุคิลิตุ ความว่า เมื่อพระสมณโคดมไม่อาจกล่าวแก่เงื่อนทั้งสองได้
ชื่อว่าไม่อาจคายคือนำออกนอก. บทว่า โอคิลิตุ ความว่า เมื่อทรงเห็น
โทษของคำถามแล้วไม่อาจนำเข้าไป ชื่อว่าไม่อาจกลืนคือให้เข้าไปภายใน.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า อิโต โส กามณิ เอกนวุโต
กบฺโป เท่านั้น ก็ทรงระลึกไป ๑ กัป ช่วงเวลาที่ลมหายใจออกจากจมูก
แล้วยังไม่กลับเข้าไป เพื่อกำหนดรู้ว่า ในตระกูลที่เคยถูกเบียดเบียนด้วยการ
ให้ภิกษาที่สุกแล้ว มีบ้างไหมหนอถึงอย่างนั้น ก็ได้ทรงเห็นแม้แต่รายเดียว
จึงตรัสพระพุทธพจน์เป็นต้นว่า อิโต โส กามณิ ดังนี้. บัดนี้ เมื่อตรัส
อานิสงส์ของท่านเป็นต้น จึงทรงเริ่มพระธรรมเทศนาว่า อโโข ยานิ
ตินิ กุธานิ อทุธานิ ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทานสมญฺฐานิ
แปลว่า เป็นพร้อมคือบังเกิดเพราะการให้ทาน. แม้ในบททั้งสองที่เหลือ
ก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็ในบทนี้ ความเป็นคนพูดจริง ชื่อสัจจะ ศีลที่เหลือ
ชื่อ สัจญฺมะ. บทว่า วิกริติ ความว่า เมื่อได้แต่ใช้โดยไม่ประกอบการทำงาน
ย่อมทำทรัพย์ให้กระจุกกระจาย. บทว่า วิธมตติ ความว่า ย่อมให้พินาศ
เหมือนจุดไฟเผา. บทว่า วิทุสเสตติ ความว่า ให้พินาศ คือเป็นของเที่ยง
คงที่หามิได้ หรือทรัพย์ที่ใช้เวลาเป็นอันมากเก็บรวบรวมไว้ อันตรธาน
ไปชั่วขณะเท่านั้น เพราะมีแล้วไม่มี.

จบ อรรถกถากุสสุตฺตที่ ๕

๑๐. มณิจูฬกสูตร

ว่าด้วยทองและเงินไม่สมควรแก่สมณศากยบุตร

[๖๒๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร เวฬุวันกถณิกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์. ก็สมัยนั้นแล เมื่อราชบริษัทนั่งประชุมกันในพระราชวังสนทนากันว่า ทองและเงินย่อมควรแก่สมณศากยบุตร สมณศากยบุตรย่อมยินดีทองและเงิน ย่อมรับทองและเงิน.

[๖๒๔] ก็สมัยนั้นแล นายบ้านนามว่ามณิจูฬกะนั่งอยู่ในบริษัทนั้น นายบ้าน นามว่ามณิจูฬกะได้กล่าวกะบริษัทนั้นว่า ท่านผู้เจริญย่อมไม่กล่าวอย่างนี้ ทองและเงินไม่ควรแก่สมณศากยบุตร สมณศากยบุตรย่อมไม่ยินดีทองและเงิน ย่อมไม่รับทองและเงิน สมณศากยบุตรห้ามแก้วและทองปราศจากทองและเงิน นายบ้านมณิจูฬกะไม่อาจให้บริษัทนั้นยินยอมได้.

[๖๒๕] ครั้งนั้น นายบ้านมณิจูฬกะจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อราชบริษัทนั่งประชุมกันในพระราชวังสนทนากันว่า ทองและเงินย่อมควรแก่สมณศากยบุตร สมณศากยบุตรย่อมยินดีทองและเงิน เมื่อราชบริษัทกล่าวอย่างนี้ ข้าพระองค์ได้กล่าวกะบริษัทนั้นว่า ท่านผู้เจริญอย่าได้กล่าวอย่างนี้ ทองและเงินย่อมไม่ควรแก่สมณศากยบุตร สมณศากยบุตรย่อมไม่ยินดีทองและเงิน ย่อมไม่รับทองและเงิน สมณศากยบุตร

ห้ามแก้วและทอง ปราศจากทองและเงิน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์
ไม่อาจให้บริษัทนั้นยินยอมได้ เมื่อข้าพระองค์พยากรณ์อย่างนี้ เป็นอัน
กล่าวตามคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จะไม่กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และสหรรรมิกไร ๆ
คล้อยตามวาทะ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนพึงติเตียนได้แลหรือ พระเจ้าข้า.

[๖๒๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดิละ นายคามณี เมื่อท่าน
พยากรณ์อย่างนี้ เป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว ไม่กล่าวต่อเราด้วยคำ
ไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และสหรรรมิกไร ๆ คล้อย
ตามวาทะ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนพึงติเตียนได้. เพราะว่าทองและเงิน
ไม่ควรแก่สมณสาकยบุตร สมณสาकยบุตรย่อมไม่ยินดีทองและเงิน สมณ
สาकยบุตรห้ามแก้วและทอง ปราศจากทองและเงิน. คุณ่อนนายคามณี
ทองและเงินควรแก่ผู้ใด เบญจกามคุณก็ควรแก่ผู้นั้น เบญจกามคุณควร
แก่ผู้ใด ทองและเงินก็ควรแก่ผู้นั้น คุณ่อนนายคามณีท่านพึงทรงจำความ
ที่ควรแก่เบญจกามคุณนั้นโดยส่วนเดียวว่า ไม่ใช่ธรรมของสมณะ ไม่ใช่
ธรรมของสาकยบุตร อนึ่งเล่า เรากล่าวอย่างนี้ว่า ผู้ต้องการหญ้าพึงแสวง
หาหญ้า ผู้ต้องการไม้พึงแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียนพึงแสวงหาเกวียน
ผู้ต้องการบุรุษพึงแสวงหาบุรุษ เรามีได้กล่าวว่า สมณสาकยบุตรพึงยินดี
พึงแสวงหาทองและเงิน โดยปริยายอะไรเลย.

จบ มณิจูฬกสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาโมกขกถาที่ ๑๐

ในโมกขกถาที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัย ดังต่อไปนี้.

บทว่า **ตัม ปริสํ เอตทโวจ** ความว่า ได้ยินว่า นายบ้านนามว่า
มณิจูพะณะนั้นได้มีความคิดว่า กุลบุตรทั้งหลายเมื่อบวช ย่อมละบุตรและ
ภรรยา ทองและเงินก่อนแล้วจึงบวช แลเขาเหล่านั้นครั้งละแล้วบวช จึง
ไม่อาจรับทองและเงินนั้นได้. นายบ้านนั้นมีความยึดถือเป็นพิเศษ จึงได้
กล่าวคำเป็นต้นว่า **มา อยุยา** ดังนี้. บทว่า. **เอกัสมเณตัม** ความว่า
ท่านพึงทรงจำความที่ควรแก่กามคุณห้าอัน โดยส่วนเดียวว่า ไม่ใช่ธรรม.
ของสมณะ ไม่ใช่ธรรมของศากยบุตร. บทว่า **ติณ्हิม** ได้แก่หญิงมุงเสนาสนะ.
บทว่า **ปริเยสสิตพพัม** ความว่า เมื่อเรือนที่มุงด้วยหญ้า หรือมุงด้วยอิฐพึง
พึงไปยังสำนักของผู้ที่ทำเรือนนั้น บอกว่า เสนาสนะที่ท่านทำ ฝนรั่ว.
เราไม่อาจอยู่ในเสนาสนะนั้นได้. มนุษย์ทั้งหลายเมื่อทำได้ก็จักทำให้ เมื่อ
ทำไม่ได้ก็จักบอกว่า พวกท่านจงหานายช่างให้ทำ พวกเราจักให้สัตตัญญา
นายช่างเหล่านั้น ครั้นให้นายช่างที่บอกไว้อย่างนั้นทำเสร็จแล้ว พึงบอก
แก่มนุษย์เหล่านั้น พวกมนุษย์จักให้ค่าจ้างแก่พวกนายช่าง. ถ้าไม่มี
เจ้าของที่อยู่อาศัย ภิกษุผู้ประพฤติกิขาจารวัตร ควรบอกแม่แก่คนอื่น ๆ
ให้ทำ. บทว่า **ปริเยสสิตพพัม** ตรีสทมาขข้อความดังนี้. บทว่า **ทารุ**
ความว่า เมื่อไม้กลอนหลังคาเป็นต้นในเสนาสนะพัง พึงแสวงหาไม้เพื่อ
ซ่อมแซมสิ่งนั้น. บทว่า **สทกฺขัม** ได้แก่เกวียนชั่วคราวเท่านั้น ทำให้แปลก
จากของคฤหัสถ์ มิใช่แต่เกวียนอย่างเดียวเท่านั้น แม้อุปกรณ์อื่น ๆ ก็มี

ขวนและจอบเป็นต้น ก็ควรแสวงหาอย่างนี้. บทว่า **ปฐิโธ** ความว่า
ควรแสวงหาคนมาช่วยงาน คือ พุคคะคนใดคนหนึ่งว่า ท่านจักช่วยงาน
ได้ไหม เมื่อเขาบอกว่า กระผมจักช่วยขอรับควรให้เขาทำสิ่งที่ต้องการว่า
ท่านจงทำสิ่งนี้ ๆ. บทว่า **น เตววาทํ คามณิ เกนจิ ปริยาเยน** ความว่า
แต่เรามีได้กล่าวถึงทองและเงิน ว่าสมณศากยบุตรพึงแสวงหา ด้วยเหตุ
อะไร ๆ เลย.

จบ อรรถกถาฉินฺธุพคสูตฺรที่ ๑๐

๑๑. คินฺธภคสูตฺร

ว่าด้วยเหตุเกิดและดับแห่งทุกข์

[๖๒๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อรุณเวลกัปปะ
นิคมของมัลลกะษัตริย์ ในมัลลรัฐ. ครั้งนั้นแล นายบ้านนามว่า คินฺธภค
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มี
พระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์แก่ข้าพระองค์เถิด
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนนายคามณี ก็เราพึงปรารถนาอดีตกาล
แสดงเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอดีตกาลได้มีแล้วอย่างนี้
ความสงสัย ความเคลือบแคลงในข้อนั้นจะพึงมีแก่ท่าน ถ้าเราปรารถ
นาอดีตกาลแสดงเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอนาคตกาลจัก
มีอย่างนี้ แม้ในข้อนั้น ความสงสัย ความเคลือบแคลง จะพึงมีแก่ท่าน

อนึ่งเล่า เรานั่งอยู่ ณ ที่นี้แหละ จักแสดงเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์
แก่ท่าน ซึ่งนั่งอยู่ที่นี้เหมือนกัน ท่านจงฟังคำนั้น จงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว
นายคันธภกคามณีทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ตรัสพระดำรัสที่ว่า คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน
เพราะหม่อมมนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคมตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์ หรือถูก
ติเตียน มีแก่ท่านหรือ.

ค. มีอยู่ พระเจ้าข้า ที่ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์โทมนัส
และอุปายาส พึงเกิดมีแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่อมมนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคม
ตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์ หรือถูกติเตียน.

พ. คุณก่อนนายคามณี ก็ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัส
และอุปายาส ไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่อมมนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคมตาย
ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียน มีอยู่แก่ท่านหรือ.

ค. มีอยู่ พระเจ้าข้า ที่ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัส
และอุปายาส ไม่พึงเกิดมีแก่ข้าพระองค์ เพราะหม่อมมนุษย์ ในอุรุเวลกัปป
นิคมตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียน.

พ. คุณก่อนนายคามณี อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ความโศก
ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะ
หม่อมมนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมบางพวกตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือ
ถูกติเตียน ก็หรือว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ความโศก ความร่ำไร
ความทุกข์โทมนัสและอุปายาส ไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหม่อมมนุษย์ชาว
อุรุเวลกัปปนิคมบางพวกตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียน.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหมู่มนุษย์ชาวอูรุ-
เวลกัปป์นิคมเหล่าใดตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือเพราะถูกติเตียน ก็
เพราะข้าพระองค์ มีฉันทราคะ ในหมู่มนุษย์ชาติอูรุเวลกัปป์นิคมเหล่านั้น
ส่วนความโศก ความร่ำไร ความทุกข์โทมนัสและอุปายาส ไม่พึงเกิดขึ้น
แก่ข้าพระองค์ เพราะหมู่มนุษย์ชาวอูรุเวลกัปป์นิคมเหล่าใดตาย ก็จงจำ
เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ไม่มีฉันทราคะ ในหมู่
มนุษย์ชาวอูรุเวลกัปป์นิคมเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณอนนายคามณี ท่านจงนำไปซึ่งทุกข์อันใดด้วยธรรมที่เห็น
แล้วทราบแล้ว บรรลุแล้วโดยไม่ประกอบด้วยกาล หยั่งลงแล้ว ทั้งอดีต
และอนาคต ทุกข์เป็นอดีตกาลอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเกิด ย่อมเกิดขึ้น
ทุกทั้งหมคนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูล
แห่งทุกข์ ทุกข์เป็นอนาคตกาลอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเกิด จักเกิดขึ้น ทุกข์
ทั้งหมคนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลแห่งทุกข์

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรย์ไม่เคยมีมาแล้ว พระดำรัส
นี้ว่า ทุกข์เป็นอดีตกาลอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเกิด ย่อมเกิดขึ้น ทุกข์-
ทั้งหมคนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลแห่งทุกข์
ทุกข์เป็นอนาคตกาลอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเกิด จักเกิดขึ้นทุกทั้งหมคนั้น
มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลแห่งทุกข์ ดังนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุมารนามว่าจิรวาสี
บุตรของข้าพระองค์มีอยู่ เขาอาศัยอยู่ภายนอกนคร ข้าพระองค์ลุกขึ้น

แต่เจ้าตรู ส่งบุรุษไปด้วย สั่งว่า แน่นาย เจ้าจงไปจงทราบกุมารจิรวาสี
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นยังไม่มาเพียงใด ความกระวนกระวายใจ
ย่อมมีแก่ข้าพระองค์ว่า อะไรรู้ ๆ อย่าเบียดเบียนจิรวาสีกุมารเลย ดังนี้
เพียงนั้น ๆ.

[๖๒๘] พ. ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความโศก ความ
รำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะจิรวาสี
กุมารตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกตีเตียนหรือ.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้เมื่อจิรวาสีกุมารยังมีชีวิตอยู่
ข้าพระองค์ยังมีความกระวนกระวายใจ ไฉนความโศก ความรำไร ความ
ทุกข์โทมนัสและอุปายาส จักไม่เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะจิรวาสีกุมาร
ตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกตีเตียนแล้ว พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนนายคามณี ข้อนั้นพึงทราบโดยปริยายนี้ว่า ทุกข์อย่างใด
อย่างหนึ่งเมื่อเกิด ย่อมเกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะ
เป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลแห่งทุกข์ คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญ
ความข้อนั้นเป็นไฉน เมื่อใด ท่านไม่ได้เห็นมารดาของจิรวาสีกุมาร ไม่ได้
ฟังเสียง เมื่อนั้น ท่านมีความพอใจ ความกำหนดหรือความรักในมารดา
ของจิรวาสีกุมารหรือ.

ค. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เพราะอาศัยการเห็นหรือการฟัง ท่านจึงมีความพอใจ ความ
กำหนดหรือความรักในมารดาของจิรวาสีกุมารหรือ.

คว. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ความโศก ความรำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะมารดาของ จิรวาสীগุมารตาย ถูกจำจอง เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียนหรือ.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้เมื่อมารดาของจิรวาสীগุมารมีชีวิตอยู่ ข้าพระองค์พึงมีความกระวนกระวายใจ ไฉนความโศก ความรำไร ความทุกข์ โทมนัสและอุปายาส จักไม่เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะมารดาของจิรวาสীগุมารตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์หรือถูกติเตียนเล่า พระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อนนายคามาณี ท่านพึงทราบความข้อนั้นโดยปริยายนี้ว่า ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเกิด ย่อมเกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์.

จบ คัมภภกสูตฺรที่ ๑๑

อรรถกถาคัมภภกสูตฺรที่ ๑๑

ในคัมภภกสูตฺรที่ ๑๑ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มลฺลเสฺส ได้แก่ในชนบทซึ่งมีชื่ออย่างนั้น. บทว่า วเชน แปลว่า ตาย. บทว่า ชานิยา แปลว่า เสื่อมทรัพย์. บทว่า อกาลิเกน ปตุเตน ความว่า บรรลุในระหว่างกาล คือบรรลุไม่ล่วงเลยกาล หามิได้. บทว่า จิรวาสี นาม กุมารโ ได้แก่บุตรของนายบ้านนั้น มีชื่ออย่างนั้น. บทว่า พหิอวาเสถ ปภิวสติ ความว่า อยู่เรียนศิลปะบางอย่าง นอกเมือง. ในสูตฺรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงทุกข์ในวัฏฏะ.

จบ อรรถกถาคัมภภกสูตฺรที่ ๑๑

๑๒. ราถียสูตร

ว่าด้วยบรรพชิตไม่ควรเสพส่วนสุด ๒ อย่าง

[๖๒๕] ครั้งนั้นแล นายบ้านนามว่าราถียะได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า พระสมณโคดมดิเสยนตบะทั้งปวง เข้าไปว่า เข้าไปคานุคคลทั้งปวงผู้มีตบะ ทรงจีพอยุ่อย่างเสรีหมอง โดยส่วนเดียว ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใด ได้กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมดิเสยนตบะทั้งปวง เข้าไปว่าเข้าไปคานุคคลทั้งปวงผู้มีตบะ ทรงจีพอยุ่อย่างเสรีหมอง โดยส่วนเดียว ดังนี้ ชนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จะไม่กล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำอันไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งการคล้อยตามวาทะที่ถูกใดๆ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนพึงดิเสยนได้แลหรือ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนนายคามณี ชนเหล่าใดได้กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมดิเสยนตบะทั้งปวง เข้าไปว่า เข้าไปคานุคคลทั้งปวงผู้มีตบะจีพอยุ่อย่างเสรีหมอง โดยส่วนเดียว ดังนี้ ชนเหล่านั้นย่อมไม่เป็นอันกล่าวตามความที่เรากล่าวแล้ว และกล่าวคู่เราด้วยคำเท็จ ไม่เป็นจริง.

[๖๓๐] คุณ่อนนายคามณี บรรพชิตไม่ควรเสพส่วนสุด ๒ อย่างนี้ คือ ๑. การประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นธรรมเลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปुरुชน ไม่ใช่เป็นของพระอรិยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๒. การประกอบตนให้เหน็ดเหนื่อย ลำบากเปล่า ซึ่งเป็นทุกข์ ไม่ใช่เป็นของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ คุณ่อนนายคามณี ข้อปฏิบัติสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด ๒ อย่างนั้น อันพระตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน คุณ่อนนายคามณี ก็ข้อปฏิบัติสายกลาง อันพระตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว กระทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น เป็นไฉน คืออริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แล คือ สัมมาทิฎฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ คุณ่อนนายคามณี ข้อปฏิบัติสายกลางนี้แล อันตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว การทำให้เกิดจักขุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ว่าด้วยบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวก

[๖๓๑] คุณ่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๓ จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลบริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ ๑ ก็บุคคลผู้บริโศกคาม

บางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ ๑ บุคคล ผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ ๑.

[๖๓๒] คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม และไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน บ้าง โดยความไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลันบ้าง โดยความไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลันบ้าง โดยความไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ.

[๖๓๓] คู่ก่อนนายคามณี อนึ่ง บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ ก็บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ ก็บุคคลผู้บริโศกคามบางคนในโลกนี้ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ แต่ยัง

เป็นคนละโมภ หลงพัวพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเครื่องสลัดออก
บริโภกทรัพย์นั้นอยู่ คู่ก่อนนายคามณี อนึ่ง บุคคลผู้บริโภกคามบางคน
ในโลกนี้ แสวงหาโภกทรัพย์โดยชอบธรรม โดยไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้ว
เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ และไม่ละโมภ ไม่หลง
ไม่พัวพัน มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโภกทรัพย์นั้นอยู่

ว่าด้วยผู้บริโภกคามพึงถูกติเตียนและสรรเสริญ

[๖๓๔] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโภกคาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโภกคามที่แสวงหาโภกทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน
ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ นี้ พึงถูก
ติเตียนโดย ๓ สถาน. พึงถูกติเตียนโดย ๓ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑
พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า แสวงหาโภกทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความ
ผลุนผลัน สถานที่ ๒ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า ไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย
สถานที่ ๓ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี
บุคคลผู้บริโภกคามเช่นนี้ พึงถูกติเตียนโดย ๓ สถานเหล่านั้น

[๖๓๕] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโภกคาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโภกคามที่แสวงหาโภกทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน
ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญนี้ พึงถูก
ติเตียนโดย ๒ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว พึงถูกติเตียนโดย
๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า แสวงหาโภกทรัพย์
โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน สถานที่ ๒ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า

ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวเป็นไฉน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคามเช่นนี้ พึงถูกติเตียนโดย ๒ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวนี้.

[๖๓๖] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ นี้ พึงถูกติเตียนโดยสถานอย่างเดียว ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน พึงถูกติเตียนโดยสถานเดียวเป็นไฉน คือ พึงถูกติเตียนโดยสถานเดียวว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า จำแนกทาน ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคามเช่นนี้ พึงถูกติเตียนโดยสถานเดียว ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานเหล่านี้.

[๖๓๗] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดยผลุนผลันบ้าง โดยไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ นี้ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว พึงถูกติเตียนโดย ๓ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวเป็นไฉน คือ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน พึงถูกติเตียนโดย ๓ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ พึงถูก

ติเตียนคั้งนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน
สถานที่ ๒ ฟังถูกติเตียนคั้งนี้ว่า ไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๓
ฟังถูกติเตียนคั้งนี้ว่า ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี บุคคล
บริโศกคามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว ฟังถูกติเตียนโดย ๓ สถาน
เหล่านี้.

[๖๓๘] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดย
ผลุนผลันบ้าง โดยไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย
แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ นี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน ฟังถูกติเตียน
โดย ๒ สถาน ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑
ควรสรรเสริญคั้งนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่
ผลุนผลัน สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญคั้งนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย
ฟังถูกติเตียนโดย ๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ ฟังถูกติเตียนคั้งนี้ว่า
แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน สถานที่ ๒ ฟังถูก
ติเตียนคั้งนี้ว่า ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศก
คามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน ฟังถูกติเตียน ๒ สถานเหล่านี้

[๖๓๙] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม โดย
ผลุนผลันบ้าง โดยไม่ผลุนผลันบ้าง ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย
จำแนกทาน ทำบุญ นี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ฟังถูกติเตียนโดย
สถานเดียว ควรสรรเสริญโดย ๓ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ ควร

สรรเสริญดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน
สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๓
ควรสรรเสริญดังนี้ว่า จำแนกทาน ทำบุญ ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียว
เป็นไฉน คือ ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์
โดยไม่ชอบธรรม โดยความผลุนผลัน คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศก
กามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวนี้.

[๖๔๐] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกกาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโศกกามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน
ครั้นแล้วไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย ไม่จำแนกทานไม่ทำบุญนี้ ควรสรรเสริญ
โดยสถานเดียว ฟังถูกติเตียนโดย ๒ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว
เป็นไฉน คือควรสรรเสริญโดยสถานเดียวดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์
โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน ฟังถูกติเตียนโดย ๒ สถานเป็นไฉน
คือ สถานที่ ๑ ฟังถูกติเตียนดังนี้ว่า ไม่เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๒
ฟังถูกติเตียนดังนี้ว่า ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี บุคคล
ผู้บริโศกกามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว ฟังถูกติเตียนโดย
๒ สถานเหล่านี้.

[๖๔๑] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกกาม ๓ จำพวกนั้น
ผู้บริโศกกามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน
ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญนี้ ควร
สรรเสริญโดย ๒ สถาน ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียว ควรสรรเสริญโดย

๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ ควรสรรเสริญ. ดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวเป็นไฉน คือ ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวดังนี้ว่า ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวนี้.

[๖๔๒] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ แต่ยังเป็นคนละโมภ หลง พัวพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโศกโภคทรัพย์นี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียว ควรสรรเสริญโดย ๓ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญ ดังนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๓ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า จำแนกทาน ทำบุญ ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวเป็นไฉน คือ ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวดังนี้ว่า เป็นคนละโมภ หลง พัวพัน ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเครื่องสลัดออก บริโศกโภคทรัพย์ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโศกคามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๓ สถาน ฟังถูกติเตียนโดยสถานเดียวนี้.

[๖๔๓] คู่ก่อนนายคามณี ในบุคคลผู้บริโศกคาม ๓ จำพวกนั้น ผู้บริโศกคามที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน ครั้นแล้วเลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย จำแนกทาน ทำบุญ และไม่ละโมภ

ไม่หลง ไม่พัวพัน มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภค โภคทรัพย์นี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถาน ควรสรรเสริญโดย ๔ สถาน เป็นไหน คือ สถานที่ ๑ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า แสวงหาโภคทรัพย์ โดยชอบธรรม โดยความไม่ผลุนผลัน สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า เลี้ยงตัวให้เป็นสุขสบาย สถานที่ ๓ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า จำแนกทาน ทำบุญ สถานที่ ๔ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า เป็นคนไม่ละโมภ ไม่หลง ไม่พัวพัน มีปกติเห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออก บริโภคโภคทรัพย์ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้บริโภคคามเช่นนี้ ควรสรรเสริญโดย ๔ สถาน เหล่านี้.

ว่าด้วยผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเสรีหมอง ๓ จำพวก

[๖๔๔] คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้มีตบะ ทรงชีพอยู่อย่าง เสรีหมอง ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๓ จำพวกเป็นไหน คือ บุคคล ผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเสรีหมองบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีศรัทธาออกบวช เป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงบรรลुकุศลธรรม พึงทำให้แจ้ง ซึ่งอุตตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัศนะ วิเศษชั้นเยี่ยม อย่างบริบูรณ์ ดังนี้ เขาย่อมทำตัวให้ร้อนร่นกระวนกระวาย แต่ก็ไม่บรรลुकุศลธรรม ทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัศนะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่ได้ ๑ คู่ก่อนนายคามณีก็บุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเสรีหมองบางคนในโลก นี้ เป็นผู้มีศรัทธา ออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึง บรรลुकุศลธรรม พึงทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสธรรม ที่เป็นญาณทัศนะวิเศษ

ชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ ดังนี้ เขาย่อมทำตัวให้ร้อนร่นกระวนกระวายบรรลุ
กุศลธรรมอย่างเดียว แต่กระทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัส-
ณะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่ได้ ๑. คู่ก่อนนายคามณี ก็บุคคลผู้มีตบะ
ทรงชีพอยู่อย่างเสรี้าหมองบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึศรัทธา ออกบวชเป็น
บรรพชิตด้วยคิดว่า ไฉนหนอ เราพึงบรรลุกุศลธรรม พึงทำให้แจ้ง
ซึ่งอุตตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัสณะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ ดังนี้
เขาย่อมทำตัวให้ร้อนร่นกระวนกระวาย ได้บรรลุกุศลธรรม และทำให้แจ้ง
ซึ่งอุตตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัสณะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ ๑.

[๖๔๕] คู่ก่อนนายคามณี ในบรรดาบุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่
อย่างเสรี้าหมอง ๓ จำพวกนั้น ผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเสรี้าหมอง ที่ทำตัว
ให้ร้อนร่นกระวนกระวาย ไม่ได้บรรลุกุศลธรรม ทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุ-
สสธรรมที่เป็นญาณทัสณะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่ได้นี้ พึงถูกติเตียน
โดย ๓ สถาน พึงถูกติเตียนโดย ๓ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ พึงถูก
ติเตียนดังนี้ว่า ทำตัวให้ร้อนร่นกระวนกระวาย สถานที่ ๒ พึงถูกติเตียน
ดังนี้ว่า ไม่ได้บรรลุกุศลธรรม สถานที่ ๓ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า ทำให้
แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสธรรม ที่เป็นญาณทัสณะวิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่
ได้คู่ก่อนนายคามณีบุคคลผู้มีตบะทรงชีพอย่างเสรี้าหมองนี้ พึงถูกติเตียน
โดย ๓ สถานเหล่านี้.

[๖๔๖] คู่ก่อนนายคามณี ในบรรดาบุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่
อย่างเสรี้าหมอง ๓ จำพวกนั้น ผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเสรี้าหมอง ที่ทำ
ตัวให้ร้อนร่นกระวนกระวาย ได้บรรลุกุศลธรรมเหล่านั้น แต่ทำให้แจ้ง

ซึ่งอุตตริมนุสสรธรรมชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่ได้นี้พึงถูกติเตียนโดย ๒ สถาน
ควรสรรเสริญโดยสถานเดียว พึงถูกติเตียนโดย ๒ สถานเป็นไฉน คือ
สถานที่ ๑ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า ทำตัวให้ร้อนรนกระวนกระวาย สถาน
ที่ ๒ พึงถูกติเตียนดังนี้ว่า ทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสรธรรมที่เป็นญาณทัส
ณะพิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์ไม่ได้ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวเป็นไฉน
คือ ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวดังนี้ว่า ได้บรรลุกุศลธรรม คู่ก่อนนาย
คามณี บุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเศร้าหมองเช่นนี้ พึงถูกติเตียนโดย
๒ สถาน ควรสรรเสริญโดยสถานเดียวนี้.

[๖๔๗] คู่ก่อนนายคามณี ในบรรดาบุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่
อย่างเศร้าหมอง ๓ จำพวกนั้น ผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเศร้าหมอง ที่ทำ
ตัวให้ร้อนรนกระวนกระวาย ได้บรรลุกุศลธรรม และทำให้แจ้งซึ่งอุตต
ริมนุสสรธรรมที่เป็นญาณทัสณะพิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์นี้ พึงถูกติเตียน
โดยสถานเดียว ควรสรรเสริญโดย ๒ สถาน พึงถูกติเตียนโดยสถานเดียว
เป็นไฉน คือ พึงถูกติเตียนโดยสถานเดียวดังนี้ว่า ทำตัวให้ร้อนรนกระวน
กระวาย ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานเป็นไฉน คือ สถานที่ ๑ ควร
สรรเสริญดังนี้ว่า ได้บรรลุกุศลธรรม สถานที่ ๒ ควรสรรเสริญดังนี้ว่า
ทำให้แจ้งซึ่งอุตตริมนุสสรธรรมที่เป็นญาณทัสณะพิเศษชั้นเยี่ยมอย่างบริบูรณ์
ได้ คู่ก่อนนายคามณี บุคคลผู้มีตบะทรงชีพอยู่อย่างเศร้าหมองเช่นนี้ พึง
ถูกติเตียนโดยสถานเดียว ควรสรรเสริญโดย ๒ สถานเหล่านั้น.

ว่าด้วยกรรม ๓ อย่างอันบุคคลพึงเห็นเอง

[๖๔๘] คู่ก่อนนายคามณี กรรม ๓ อย่างนี้ เป็นของอันบุคคล พึงเห็นเอง หากความทรุดโทรมมิได้ ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน กรรม ๓ อย่าง เป็นไฉน คือ การที่บุคคลเป็นผู้กำหนดตั้งใจที่จะเบียดเบียนตนเองบ้าง ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ตั้งใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบ้าง เพราะราคะเป็นเหตุ เมื่อละราคะได้แล้ว ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนตนเองบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบ้าง นี้เป็นกรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง หากความทรุดโทรม มิได้ ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ๑

การที่บุคคลผู้ถูกโทสะประทุษร้ายแล้ว ตั้งใจที่จะเบียดเบียนตนเอง บ้าง ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ตั้งใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่น บ้าง เพราะโทสะเป็นเหตุ เมื่อละโทสะได้แล้ว ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนตนเองบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบ้าง นี้เป็นกรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง หากความ ทรุดโทรมมิได้ ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา ในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ๑

การที่บุคคลผู้หลงแล้ว ตั้งใจจะเบียดเบียนตนเองบ้าง ตั้งใจจะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ตั้งใจจะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบ้าง เพราะโมหะเป็นเหตุ เมื่อละโมหะได้แล้ว ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนตนเองบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมไม่ตั้งใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบ้าง นี่เป็นธรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง หากความทรุดโทรมมิได้ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ๑

ดูก่อนนายคามณี ธรรม ๓ อย่างนี้แล เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง หากความทรุดโทรมมิได้ ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดังนี้แล้ว นายบ้านนามว่าราลียะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอเนก ปริยาย คุงหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต.

จบ ราลียสูตรที่ ๑๒

อรรถกถาราสีสุตที่ ๑๒

ในราสีสุตที่ ๑๒ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้

บทว่า ราสีโย ความว่า พระธรรมสังคาหเถระได้กำหนดชื่อนายบ้านว่า ราสียะ อย่างนี้ เพราะเขาถามปัญหาเป็นกลุ่มก้อน บทว่า ตปสฺสึ ได้แก่อาศัยตบะ. บทว่า ลูขชีวี แปลว่า มีความเป็นอยู่ปอน ๆ.

บทว่า อนฺตา ได้แก่ส่วน. บทว่า คาโม ได้แก่เป็นของชาวบ้าน ปาฐะว่า คมฺโม ดังนี้ก็มี. ความว่า เป็นเรื่องของชาวบ้าน บทว่า อตฺตกิลฺมณฺญโยโค แปลว่า การประกอบตนให้ลำบากเปล่า อธิบายว่า ทำความเดือดร้อนแก่ร่างกาย. ถามว่า ก็ในที่นี้ เหตุไรจึงทรงถือเอากรรมสุขัลลิกานฺญโยโค เหตุไรจึงทรงถือเอาอัตตกิลฺมณฺญโยโค เหตุไรจึงทรงถือเอามัชฌิมาปฏิปทา. แก้วว่า ทรงถือเอากรรมสุขัลลิกานฺญโยโค เพื่อแสดงแก่เหล่าชนผู้บริโศกก่อน ทรงถือเอาอัตตกิลฺมณฺญโยโค เพื่อแสดงแก่เหล่าชนผู้อาศัยตบะ ทรงถือเอามัชฌิมาปฏิปทา เพื่อแสดงเรื่องที่หาซราความทรุดโทรมมิได้ ๓ ประการถามว่า ในการแสดงข้อปฏิบัติเหล่านั้น ได้ประโยชน์อะไร. แก้วว่า บรรดาข้อปฏิบัติเหล่านี้ พระตถาคตทรงละส่วนสุด ๒ อย่างแล้วทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณด้วยมัชฌิมาปฏิปทา ผู้บริโศกคามทั้งหลาย พระองค์ก็มีได้ทรงดำหนิ มิได้ทรงสรรเสริญไปทั้งหมด แม้ผู้อาศัยตบะทั้งหลาย พระองค์ก็มีได้ทรงดำหนิ มิได้ทรงสรรเสริญไปทุกคน ทรงดำหนิเฉพาะผู้ที่ควรดำหนิ ทรงสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญ พึงทราบว่า ประโยชน์ในการแสดงข้อปฏิบัติเหล่านี้ ก็เพื่อประกาศเนื้อความนี้ด้วยประการฉะนี้. บัดนี้ เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสพระพุทธพจน์ว่า ตโย โขเม คามณิ กามโภคิโน ดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหเสน แปลว่า ด้วยการกระทำ
อย่างผลุนผลัน. บทว่า น สัมภชติ ความว่า ไม่แจกจ่ายแก่มิตรสหาย
ที่เคยเห็นเคยคบกัน. บทว่า น ปุณฺณานิ กโรติ ความว่า ไม่ทำบุญ
ซึ่งเป็นปัจจัยแก่ภพภายหน้า. บทว่า ฆมฺมาฆมฺเมน แปลว่า โดยชอบ
ธรรม และโดยไม่ชอบธรรม. บทว่า ฐานนฺหิ ได้แก่โดยเหตุทั้งหลาย.
บทว่า สจฺจิกโรติ ความว่า ผู้มีตบะ เมื่อทำตัวให้ร้อนรนกระวนกระวาย
จะทำให้แจ้งซึ่งอุตตรนิมฺนุสสธรรมได้อย่างไร. ธรรมราศี กองธรรม ๓ อย่าง
ชื่อว่าอันบุคคลพึงเห็นเอง ด้วยอำนาจความเพียรที่ประกอบด้วยองค์ ๔
และด้วยอำนาจอริยมรรค. ในบทว่า นิชฺชรา นี้ ท่านเรียกมรรคบางอย่างว่า
ติสุโส นิชฺชรา เพราะกิเลสทั้งสามหาซราทรุดโทรมมิได้.

จบ อรรถกถาราลียสูตรที่ ๑๒

๑๓. ปาฏลียสูตร

ว่าด้วยทรงรู้จักมายา

[๖๔๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อุตตรนิคม
แห่งชาวโกปิยะในแคว้นโกปิยะ ครั้งนั้นแล นายบ้านนามว่าปาฏลียะ
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า พระสมณโคดมทรง
รู้จักมายา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม
ทรงรู้จักมายา ดังนี้ ชนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าตรัสแล้ว จะไม่กล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และสหธรรมิกใด ๆ คล้อยตามวาทะ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนจะติเตียนได้แลหรือ เพราะว่าข้าพระองค์ไม่ประสงค์จะกล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนนายคามณี ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทรงทราบมาอย่างนี้ ชนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามคำที่เรากล่าวแล้ว ย่อมไม่กล่าวคู่เราด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม และสหธรรมิกใด ๆ คล้อยตามวาทะ ย่อมไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนจะติเตียนได้.

ค. ข้าแต่พ่อคือชื่อนั้นจริงเทียวพระองค์ แต่พวกข้าพระองค์ มิได้เชื่อถือสมณพราหมณ์พวกนั้นว่า พระสมณโคดมทรงรู้จักมา ยา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าว่า พระสมณโคดมมีมา ยา.

พ. คุณก่อนนายคามณี ผู้ใดแลพูดอย่างนี้ว่า เรารู้จักมา ยา ผู้นั้นย่อมจะพูดอย่างนี้ว่า เรามีมา ยา.

ค. ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อนั้นย่อมเป็นดั่งนั้นเทียว ข้าแต่พระสุคต ชื่อนั้นย่อมเป็นดั่งนั้นเทียว.

พ. คุณก่อนนายคามณี ถ้าเช่นนั้น เราจักขออนถามท่านในข้อนี้ ท่านพึงแก้ตามที่ท่านชอบใจ.

[๖๕๐] คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน ท่านย่อมรู้จักพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผสมยาวแห่งชาวโกปิยะหรือ

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้จักพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผสมยาวแห่งชาวโกปิยะ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะมีประโยชน์อย่างไร.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะมีประโยชน์ดังนี้ คือ เพื่อป้องกันพวกโจรแห่งชาวโกปิยะ เพื่อละความเป็นคนนำข่าวแห่งชาวโกปิยะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะมีประโยชน์อย่างนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านย่อมรู้จักอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวในนิคมแห่งชาวโกปิยะว่า เป็นคนมีศีลหรือเป็นคนทุศีล.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้จักพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะว่าเป็นคนทุศีล มีธรรมเลวทรามและพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งโกปิยะ เป็นพวกหนึ่งในจำนวนบุคคลผู้ทุศีลมีธรรมเลวทรามในโลก.

พ. คุณก่อนนายคามณี ผู้ใดแลพึงพูดอย่างนี้ว่า นายบ้านนามว่า ปาฏลิยะ รู้จักพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะ ซึ่งเป็นคนทุศีล มีธรรมเลวทราม แม้นายบ้านปาฏลิยะก็เป็นคนทุศีล มีธรรมเลวทราม ดังนี้ ผู้นั้นเมื่อพูดถึงพึงพูดถูกหรือหนอแล.

คว. หาเป็นเช่นนั้นไม่ พระเจ้าข้า พวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะเป็นพวกหนึ่ง ข้าพระองค์เป็นพวกหนึ่ง พวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกปิยะเป็นคนมีธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ข้าพระองค์เป็นคนมีธรรมเป็นอย่างหนึ่ง.

พ. คุณ่อนนายคามณี ก็ที่จริง ท่านจักไม่ได้เป็นดังนี้ว่า นายบ้านนามว่าปาณฺฑิยะ รู้จักพวกอำมาตย์ผู้มีมวยผมยาวแห่งชาวโกพิยะ ซึ่งเป็นคนทุศีล มีกรรมเลวทราม แต่นายบ้านปาณฺฑิยะไม่ใช่เป็นคนทุศีล มีกรรมเลวทราม ฉะนั้นตถาคตจักไม่ได้เป็นดังนี้ว่า ตถาคตรู้จักมายา แต่ว่าตถาคตไม่มีมายา.

[๖๕๑] คุณ่อนนายคามณี เรา รู้ชัดทั้งมายา ผลของมายา และตลอดถึงความที่บุคคลผู้มีมายาปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งปาณาติบาต ผลของปาณาติบาต และตลอดถึงความที่บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งอทินนาทาน ผลของอทินนาทาน และตลอดถึงความที่บุคคลผู้ลักทรัพย์ปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งกาเมสุมิจฉาจาร ผลของกาเมสุมิจฉาจาร และตลอดถึงความที่บุคคลผู้ประพฤตินิคมในกามปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งมุสาวาท ผลของมุสาวาท และตลอดถึงความที่บุคคลผู้พูดเท็จปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งปิสุณาวาจา ผลของปิสุณาวาจา และตลอดถึงความที่บุคคลกล่าวคำส่อเสียดปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้งพรุสวาจา ผลของพรุสวาจา และตลอดถึงความที่บุคคลผู้กล่าวคำหยาบปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เรา รู้ชัดทั้ง

สัมผัสปลาทะ ผลของสัมผัสปลาทะ และตลอดถึงความที่บุคคลผู้พูดเพื่อเจ้าปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราผู้ซัดทั้งอภิขมา ผลของอภิขมา และตลอดถึงความที่บุคคลผู้มีอภิขมาปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราผู้ซัดทั้งความพยายาม ประทุษร้ายเขา ผลของความพยายามประทุษร้ายเขา และตลอดถึงความที่บุคคลผู้มีจิตพยายามปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราผู้ซัดทั้งมิจชาติปฏิญญา ผลของมิจชาติปฏิญญา และตลอดถึงความที่บุคคลผู้เป็นมิจชาติปฏิญญาปฏิบัติอย่างไรแล้ว เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก.

[๖๕๒] คุณก่อนนายคามณี มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาตะอย่างนี้ มีปฏิญญาอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ทุกคนต้องเสวยทุกข์โทมนัสใน ปัจจุบัน บุคคลผู้ลักทรัพย์ทุกคนต้องเสวยทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน บุคคลผู้ประทุษพิศในกามคุณทุกคนต้องเสวยทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน บุคคลผู้พูดเท็จทุกคนต้องเสวยทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน.

[๖๕๓] คุณก่อนนายคามณี ก็และบุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่มงกุฎ อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวดแล้ว ให้บำเรอตนด้วยความไคร่กับสตรี เหมือนกับพระราชชนกทั้งหลายพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไรจึงเป็น ผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่มงกุฎ อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวดแล้ว ให้บำเรอตนด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราช

ชนทั้งหลายได้พุดถึงชายคนนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้
ข่มข้ำศึกของพระราชแล้วมามันเสีย พระราชาทรงโสมนัส ได้ทรงพระ-
ราชทานรางวัล ฉะนั้น ชายคนนี้จึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใใส่ตุ้มหู
อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวดแล้ว ให้บำเรอตนด้วยความ
ใคร่กับสตรีเหมือนกับพระราช คุณก่อนนายคามณี บุคคลบางคนในโลก
นี้ ปรากฏว่าถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวแน่นมัดแขนไหล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว
โกนศีรษะเสีย แล้วพาตระเวนไปตามถนนตามตรอก ด้วยบัณเฑาะว์
เสียงสนั่น แล้วออกทางประตูด้านทิศทักษิณ แล้วตัดศีรษะเสียทางด้าน
ทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พุดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่าน
ผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไรไว้ จึงถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวแน่นมัดแขน
ไหล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว โกนศีรษะเสีย แล้วพาตระเวนไปตามถนนตาม
ตรอก ด้วยบัณเฑาะว์เสียงสนั่น แล้วออกทางประตูด้านทิศทักษิณ แล้ว
ตัดศีรษะเสียทางด้านทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พุดถึงชายคนนี้ว่า
คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ฆ่าบุรุษหรือสตรีที่มีเวรกับพระราช ฉะนั้น
พระราชทั้งหลายจึงรับสั่งให้จับเขาแล้วกระทำกรรมกรรมเห็นปานนี้ ดังนี้
คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เหตุการณ์เช่นนี้
ท่านได้เห็นหรือได้ฟังมาบ้างไหม.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพระองค์ได้เห็น
มาแล้วด้วย ได้ฟังมาแล้วด้วย จักได้ฟังต่อไปอีกด้วย.

[๖๕๔] พ. คุณก่อนนายคามณี ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น
สมณพราหมณ์พวกที่มีวาตะอย่างนี้ มีปฏิญญาอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ทุกคน
ต้องเสวยทุกข์โศกในปัจจุบัน ดังนี้ เขาเหล่านั้นพุดจริงหรือเท็จ.

คว. พุคเทจ พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่กล่าวเท็จเปล่า ๆ นั้น เป็นคนมีศีลหรือเป็นคนทุศีลเล่า.

คว. เป็นคนทุศีล พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่เป็นคนทุศีลมีกรรมเลวทรามนั้น เป็นคนปฏิบัติผิด หรือเป็นคนปฏิบัติชอบเล่า.

คว. เป็นคนปฏิบัติผิด พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่ปฏิบัติผิดนั้น เป็นคนมีความเห็นผิดหรือเป็นคนมีความเห็นชอบเล่า.

คว. เป็นคนมีความเห็นผิด พระเจ้าข้า.

พ. ก็สมควรละหรือที่จะเลื่อมใสในพวกที่มีความเห็นผิดเหล่านั้น.

ค. ไม่สมควรเลย พระเจ้าข้า.

[๖๕๕] พ. ดูก่อนนายคามณี บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู ฯลฯ แล้วให้บ่าเรอตด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา จนทั้งหลายพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไร จึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู ฯลฯ ให้บ่าเรอตด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา จนทั้งหลายได้พากันพูดถึงชายคนนี้อย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ข่มขี้ ลักเอาทรัพย์ของข้าศึกของพระราชา พระราชาทรงโสมนัสได้พระราชทานรางวัลแก่เขา ฉะนั้น ชายคนนี้จึงประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู ฯลฯ ให้บ่าเรอตด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา ดูก่อนนายคามณี บุคคลบางคน

ในโลกนี้ ปรากฏว่าถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนไพล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว ฯลฯ ตัดศีรษะทางด้านทิศทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไร จึงถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนเอามือไพล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว ฯลฯ ตัดศีรษะเสียทางด้านทิศทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ลัทธิเป็นส่วนหนึ่งแห่งโจรกรรมจากบ้านบ้าง จากป่าบ้าง ฉะนั้น พระราชาจึงรับสั่งให้จับเขาแล้วทำกรรมกรรมเห็นปานนี้ คุณก่อนนายคามณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เหตุการณ์เช่นนี้ ท่านได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างไหม.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นมาแล้วด้วย ได้ฟังมาแล้วด้วย จักได้ฟังต่อไปอีกด้วย.

[๖๕๖] พ. คุณก่อนนายคามณี ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์พวกที่มีวาตะอย่างนี้ มีปฏิญญาอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ลัทธิทุกคนต้องเสวยทุกขโทมนัสในปัจจุบัน ดังนี้ เขาเหล่านั้นพูดจริงหรือเท็จ.

คว. พูดเท็จ พระเจ้าข้า ฯลฯ

พ. ก็สมควรละหรือที่จะเลื่อมใสในพวกที่มีความเห็นผิดเหล่านั้น.

คว. ไม่สมควรเลย พระเจ้าข้า.

[๖๕๗] คุณก่อนนายคามณี ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู ฯลฯ แล้วให้บำเรอตนด้วยความใคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา ชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า

ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไร จึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใใส่ตุ้มหู ฯลฯ แล้วให้บ่าเรอตน์ด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชาชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงคนนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ประพฤติผิดในภรรยาของข้าศึกของพระราชา พระราชาทรงโสมนัสได้พระราชทานรางวัลแก่เขา เพราะเหตุนั้น ชายคนนี้จึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใใส่ตุ้มหู ฯลฯ แล้วให้บ่าเรอตน์ด้วยความไคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา ดูก่อนนายคามาณี บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนไพล่หลังอย่างมั่นคง ฯลฯ แล้วตัดศีรษะเสียทางด้านทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้กระทำอะไรไว้จึงถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนไพล่หลังอย่างมั่นคง ฯลฯ แล้วตัดศีรษะเสียทางด้านทิศทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายพากันพูดถึงคนนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ประพฤติผิดในกุลสตรีในกุลธิดา ฉะนั้นพระราชาทั้งหลายจึงรับสั่งให้จับเขา แล้วกระทำการกรรมเห็นปานนี้ ดูก่อนนายคามาณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เหตุการณ์เช่นนี้ ท่านได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างไหม.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพระองค์ได้เห็นมาแล้วด้วย ได้ฟังมาแล้วด้วย จักได้ฟังต่อไปอีกด้วย.

[๖๕๘] พ. ดูก่อนนายคามาณี ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์ พวกที่มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ประพฤติผิดในกามคุณทุกคนต้องเสวยทุกข์โสมนัสในปัจจุบัน ดังนี้ เขาเหล่านั้นพูดจริงหรือเท็จ.

คว. พุคเทจ พระเจ้าข้า ฯลฯ

พ. ก็สมควรละหรือที่จะเลื่อมใสในพวกที่มีความเห็นผิดเหล่านั้น.

คว. ไม่สมควรเลย พระเจ้าข้า.

[๖๕๕] พ. คุณ่อนนายคามณี ก็บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวด แล้วให้บ่าเรอตด้วยความใคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา จนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณ่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไร จึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวด แล้วให้บ่าเรอตด้วยความใคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา จนทั้งหลายได้พากันพูดถึงคนนั้นอย่างนี้ว่า คุณ่อนท่าน ผู้เจริญ ชายคนนี้ทำพระราชาให้ทรงพระสรวลได้ด้วยการพูดเท็จ พระราชาทรงโสมนัสได้พระราชทานรางวัลแก่เขา ฉะนั้นชายคนนั้นจึงเป็นผู้ประดับด้วยดอกไม้ ใส่ตุ้มหู อาบน้ำ ลูบไล้ดีแล้ว ตกแต่งผมและหนวด แล้วให้บ่าเรอตด้วยความใคร่กับสตรีเหมือนกับพระราชา คุณ่อนนายคามณี บุคคลบางคนในโลกนี้ ปรากฏว่าถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนไพล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว โกงหัวเสีย แล้วพาตระเวนไปตามถนนตามตรอกด้วยบัณเฑาะว์เสียงสนั่นแล้วออกทางประตูด้านทิศทักษิณ แล้วตัดศีรษะเสียทางด้านทักษิณของพระนคร จนทั้งหลายได้พากันพูดถึงบุคคลนั้นอย่างนี้ว่า คุณ่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ได้ทำอะไร จึงถูกเขาเอาเชือกที่เหนียวมัดแขนไพล่หลังอย่างมั่นคงแล้ว โกงหัวเสีย แล้วพาตระเวนไปตามถนนตามตรอกด้วยบัณเฑาะว์เสียงสนั่น แล้วออกทางประตูด้านทิศทักษิณ แล้วตัดศีรษะ

เสียด้านทักษิณของพระนคร ชนทั้งหลายได้พากันพูดถึงคนนั้นอย่างนี้ ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชายคนนี้ทำลายประโยชน์ของคฤหบดีบ้าง ของ บุตรแห่งคฤหบดีบ้าง ด้วยการพูดเท็จ ฉะนั้น พระราชาจึงรับสั่งให้จับเขา แล้วกระทำการกรรมกรรมเห็นปานนี้ คุณก่อนนายคามาณี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เหตุการณ์เช่นนี้ ท่านได้เห็นหรือได้ฟังมาแล้วบ้างไหม.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพระองค์ได้เห็น มาแล้วด้วย ได้ฟังมาแล้วด้วย จักได้ฟังต่อไปอีกด้วย.

[๖๖๐] พ. คุณก่อนนายคามาณี ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์พวกที่มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า บุคคลผู้พูดเท็จทุกคน ต้องเสวยทุกข์และโทมนัสในปัจจุบัน ดังนี้ เขาเหล่านั้นพูดจริงหรือเท็จ.

คว. พูดเท็จ พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่กล่าวเท็จเปล่า ๆ นั้น เป็นคนมีศีลหรือเป็นคนทุศีลเล่า.

คว. เป็นคนทุศีล พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่เป็นคนทุศีลมีธรรมอันเลวทรามนั้น เป็นคนปฏิบัติ ผิดหรือเป็นคนปฏิบัติชอบเล่า.

คว. เป็นคนปฏิบัติผิด พระเจ้าข้า.

พ. ก็พวกที่ปฏิบัติผิดนั้น เป็นคนมีความเห็นผิดหรือเป็นคนมีความเห็นชอบเล่า.

คว. เป็นคนมีความเห็นผิด พระเจ้าข้า.

พ. ก็สมควรละหรือที่จะเลื่อมใสในพวกที่มีความเห็นผิดเหล่านั้น.

คว. ไม่สมควรเลย พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัสจรรย
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมีมา ข้าพระองค์มีเรือนพักอยู่หลังหนึ่ง ใน
เรือนนั้นมีเตียงนอน มีที่นั่ง มีหมอนน้ำ มีประทีปน้ำมัน ข้าพระองค์
จะแจกจ่ายแก่สมณะหรือพราหมณ์ผู้เข้าไปอยู่ในเรือนพักนั้นตามศตีกำลัง.

ว่าด้วยทภาวะของศาสดา ๔ ท่าน

[๖๖๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดา ๔ ท่าน
ซึ่งมีความเห็น มีความพอใจ มีความชอบใจต่าง ๆ กัน พวกท่านเข้าไปอยู่
ในเรือนพักนั้น ศาสดาท่านหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า
ท่านไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากที่ทำดีทำชั่ว
ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้ผูกพันไม่มี
สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติชอบ กระทำให้โลกนี้และโลกหน้าแจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลก.

[๖๖๒] ศาสดาท่านหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า
ท่านมีผล การบูชามีผล การเช่นสรวงมีผล ผลวิบากที่ทำดีทำชั่วมีอยู่
โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ผู้ผูกพันมี สมณพราหมณ์
ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติชอบ กระทำให้โลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอัน
ยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ในโลก.

[๖๖๓] ศาสดาท่านหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า
เมื่อบุคคลทำเอง ไซ้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ไซ้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง
ไซ้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ไซ้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก

ทำให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำให้ลำบาก คின்றเอง ทำให้คின்ற
ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว
ชุมนุมอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่เชื่อว่าบาป หากแม้
ผู้ใดจะใช้จักร ซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สंहารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้
ให้เป็นลานเป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอม
ไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา
ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่น
เบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมา
ถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้
บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา.
ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสำรวม
การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญ
มาถึงเขา.

[๖๖๔] ศาสดาท่านหนึ่งมีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า
เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง
ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำให้เขาให้เศร้าโศก
ทำให้เขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำให้เขาให้ลำบาก คின்றเอง ทำให้เขาคின்ற
ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือน
หลังเดียว ชุมอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำเชื่อว่าทำบาป
แม้หากผู้ใดจะใช้จักร ซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สंहารเหล่าสัตว์ใน
ปฐพีนี้ให้เป็นลานเป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุ

ย่อมมีแก่เขา มีบาปถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา
ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่น
ให้เบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้น เป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบาปมาถึงเขา
แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุษบาเอง
ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบุญมาถึงเขา
ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรี การสำรวม การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มี
การทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบุญมาถึงเขา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์มีความสงสัยสนทน่นี้ว่า บรรดาสมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านี้
ใครหนอพูดจริง ใครหนอพูดเท็จ.

พ. คุณ่อนนายคามาณี ก็ควรแล้วที่ท่านจะสงสัย ควรแล้วที่ท่าน
จะสนทน่นี้ ก็และความสนทน่นี้ของท่านเกิดแล้วในฐานะที่น่าสงสัย.

คว. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสามารถแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดย
ที่ข้าพระองค์พึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๖๕] พ. คุณ่อนนายคามาณี ธรรมสมาธิมีอยู่ ถ้าท่านตั้งอยู่
ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซ้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความ
สงสัยนี้ได้ คุณ่อนนายคามาณี ก็ธรรมสมาธิเป็นไฉน. คุณ่อนนายคามาณี
พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นปาณาติบาต
เป็นผู้ละอทินนาทาน งดเว้นอทินนาทาน เป็นผู้ละกามสุมิจฉาจาร
งดเว้นกามสุมิจฉาจาร เป็นผู้ละมุสาวาท งดเว้นมุสาวาท

เป็นผู้ละปิสุณาวาจา งดเว้นปิสุณาวาจา เป็นผู้ละพรุสวาจา งดเว้นพรุสวาจา เป็นผู้ละสัมผัปปลาปะ งดเว้นสัมผัปปลาปะ เป็นผู้ละอภิชณา ไม่มากด้วย อภิชณา เป็นผู้ละความพยายามทประทุษร้าย มีจิตไม่พยายาม เป็นผู้ละความเห็นผิด มีความเห็นชอบ.

[๖๖๖] คู่ก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชณา ปราศจากพยายามแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พัวพันเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วย เมตตาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาทะ อย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่น- สรวงไม่มีผล ผลวิบากที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดา ไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้ผูกเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติ ชอบ กระทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้ว สอนหมู่สัตว์ให้รู้ตาม ไม่มีในโลก ถ้าถ้อยคำของศาสดานั้นเป็นความจริง ข้อที่เราสำรวจกาย สำรวจวาจา สรรวมใจ ๑ ข้อที่เราจักเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอาชัยชนะในข้อนี้ เพราะเราผู้ไม่เบียดเบียนใคร ๆ คือผู้สะคั่งหรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อม เกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข

เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คุณก่อนนายคามณี นี้แลธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๖๗] คุณก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พัวพันเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่...พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาทะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านมีผล การบูชามีผล การเช่นสรวงมีผล ผลวิบากที่ทำได้ ทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ผู้ผูกติดขึ้นมี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติชอบ กระทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตามมีอยู่ในโลก ดังนี้ ถ้าถ้อยคำของศาสดาผู้นั้นเป็นความจริง ข้อที่เราสำรวจกาย สำรวจวาจา สำรวจใจ ๑ ข้อที่เราจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้ เป็นการถือเอาชัยชนะในข้อนี้ เพราะเราผู้ไม่เบียดเบียนใคร คือผู้สะอึกหรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เขมิกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ก่อนนายคามณี นี้แล ธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๖๘] คุณ่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก
อภิขมา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พินเพื่อน มีสัมปชัญญะ
มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่... พระ
อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็น
อย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียด
เบียดเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียด ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้
เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ลำบาก คั้นรนเอง ทำ
เขาให้คั้นรน ฆ่าสัตว์ ถักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรม
ในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ในที่เปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำชื่อว่า
ไม่ทำบาป หากแม้ผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สंहาร
เหล่าสัตว์ในพื้นปฐพีนี้ ให้เป็นลาน ให้เป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาป
ที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หา
บุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้
ผู้อื่นตัด เบียดเบียดเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียด บาปที่มีการทำเช่นนั้น
เป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้าย
แห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา บุญที่
มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน
การทรมานอินทรีย์ การสำรวม การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการทำเช่นนั้น
เป็นเหตุ ย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ ถ้าถ้อยคำของศาสดานั้น
เป็นความจริง ข้อที่เราสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ๑ ข้อที่เรา
จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอา

ชัยชนะในข้อนี้ เพราะว่าเราผู้ไม่เบียดเบียนใคร ๆ คือ ผู้สะคั่งหรือผู้มันคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจกายย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้ว ย่อมได้สวาสสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนนายคามณี นี้แลธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้นพึงได้จิตตสมาธิไซริ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๖๕] คู่ก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พินเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่... เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ทำเขาให้ดิ้นรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้ จักรมีคมโคจรอบเหมือนมิดโกน สังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้เป็นลาน เป็นกองมังสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เรา มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุษาเอง ใช้ให้ผู้อื่น บุษา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบุญมาถึงเขา ด้วยการ

ให้ท่าน การทรมานอินทรีย์ การสำรวม การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการทำ เช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ ถ้าถ้อยคำของศาสดา นั้นเป็นนี้ความจริง ข้อที่เราสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ๑ ข้อที่เรา จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอา ชัยชนะในข้อนี้ เพราะเราผู้ไม่เบียดเบียนใครๆ คือ ผู้สะอึกหรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อเกิด ปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เรอมีกายสงบ แล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนนายคามณี นี้แล ธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น ฟังได้จิตตสมาธิไซ้รู้ เมื่อ เป็นเช่นนี้ ท่านฟังละความสงสัยนี้ได้.

[๖๗๐] คู่ก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พัวพันเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยกรุณาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่... มีใจ ประกอบด้วยมุทิตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่...พระอริยสาวกนั้นผู้ซึ่งปราศ- จากอภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พัวพันเพื่อน มีสัม- ปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบ อุเบกขาอันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีกรรม เบียดเบียนอยู่ พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาตะ อย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเช่นสรวง

ไม่มีผล ผลวิบากที่ทำได้ทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ผู้ผูกเกิดไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติชอบ กระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม ไม่มีในโลก ถ้าถ้อยคำของศาสนานั้นเป็นความจริง ข้อที่เรา ส้ารวมกาย ส้ารวมวาจา ส้ารวมใจ ๑ ข้อที่เราจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอาชัยชนะในข้อนี้ เพราะเรา ผู้ไม่เบียดเบียนใคร ๆ คือ ผู้สะอู้หรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความ ปราโมทย์ ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คู่ก่อนนายคามณี นี้แลธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรม สมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซริ้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้

[๖๗๑] คู่ก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พินเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่... พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความ เห็นอย่างนี้ว่า ท่านมีผล การบูชาามีผล การเช่นสรวงมีผล ผลวิบากที่ ทำดีทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ผู้ผูกเกิดขึ้นมี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปดี ปฏิบัติชอบ กระทำโลกนี้ และโลกหน้าให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตาม มีอยู่ในโลกดังนี้ ถ้าถ้อยคำของศาสนานั้นเป็นความจริง ข้อที่เราส้ารวมกาย ส้ารวมวาจา ส้ารวมใจ ๑ ข้อที่เราจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑

ทั้งสองนี้เป็นการถือเอาชัยชนะในข้อนั้น เพราะเราผู้ไม่เบียดเบียนใครๆ คือ ผู้สะดุ้งหรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติชอบ ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่ พระอริยสาวกนั้น เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เขมิกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คุก่อนนายคามณี นี้แลธรรมชาติ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้ จิตตสมาธิไซ้ร้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๗๒] คุก่อนนายคามณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจาก อภิชฌา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พัวพันเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศที่หนึ่งอยู่... พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่นให้เบียดเบียน ทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำ เขาให้เศร้าโศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้ลำบาก คึ้นรนเอง ทำเขาให้คึ้นรน ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรม ในเรือนหลังเดียว ชุ่มอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชู้ภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำไม่ ชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใดจะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกนสังหาร เหล่าสัตว์ในปฐพี ให้เป็นลานเป็นกองมังสะอันเดียวกัน บาปที่มีการ ทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอมไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไป ยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่นให้เบียดเบียน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุยอม ไม่มีแก่เขา ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา

ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุษงเอง ใช้ให้ผู้อื่นบุษง บุษงที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุษงมาถึงเขา ด้วยการให้ทาน การทรมานอินทรี การสำรวม การกล่าวคำสัตย์ บุษงที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีแก่เขา ไม่มีบุษงมาถึงเขา ถ้าถ้อยคำของศาสดาผู้นั้นเป็นความจริง ข้อที่เราสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ๑ ข้อที่เราจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอาชัยชนะในขอนี้ เพราะเราไม่เบียดเบียนใครๆ คือ ผู้สะดุ้งหรือผู้มั่นคง เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เมื่อมีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น คุณก่อนนายคามาณี นี้แลธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งมั่นอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซ้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

[๖๗๑] คุณก่อนนายคามาณี พระอริยสาวกนั้น ผู้ซึ่งปราศจากอกิฆมา ปราศจากพยาบาทแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ไม่พินเพื่อน มีสัมปชัญญะ มีสติเฉพาะหน้า มีใจประกอบด้วยอุเบกขาแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบูลย์ถึงความเป็ใหญ่ หาประมาณมิได้ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ พระอริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ศาสดาผู้มีวาตะอย่างนี้ มีความเห็นอย่างนี้ว่าเมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่นให้เบียดเบียนทำเขาให้เศร้าโศกเอง ใช้ผู้อื่นทำเขาให้เศร้า

โศก ทำเขาให้ลำบากเอง ใช้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดิ้นรนเอง ทำเขาให้ดิ้นรน
ฆ่าสัตว์ลักทรัพย์ ตัดที่ต่อ ปล้นไม่ให้เหลือ ทำโจรกรรมในเรือนหลังเดียว
ชุมนุมอยู่ที่ทางเปลี่ยว ทำชั่วภรรยาเขา พุดเท็จ ผู้ทำชื่อว่าทำบาป แม้หากผู้ใด
จะใช้จักรซึ่งมีคมโดยรอบเหมือนมีดโกน สังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ ให้
เป็นลานเป็นกองมั่งสะอันเดียวกัน บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมี
แก่เขา มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลจะไปยังฝั่งขวาแห่งแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง
ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ผู้อื่นให้เบียดเบียน
บาปที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคล
จะไปยังฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุกเขาเอง ใช้ให้ผู้อื่น
บุกเขา บุญที่มีการทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบาปมาถึงเขา ด้วยการ
ให้ทาน การทรมานอินทรีย์ การสำรวม การกล่าวคำสัตย์ บุญที่มีการ
ทำเช่นนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่เขา มีบุญมาถึงเขา ดังนี้ ถ้าถ้อยคำของศาสดา
นั้นเป็นความจริง ข้อที่เราสำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ ๑ ข้อที่เรา
จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เมื่อแตกกายตายไป ๑ ทั้งสองนี้เป็นการถือเอา
ชัยชนะในข้อนี้ เพราะเราผู้ไม่เบียดเบียนใคร ๆ คือ ผู้สะดุ้งหรือมั่นคง
เป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่พระอริยสาวกนั้น เมื่อ
ปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ
แล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น คุณก่อนนายคามณี นี้แล
ธรรมสมาธิ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธินั้น พึงได้จิตตสมาธิไซ้ร้ เมื่อ
เป็นเช่นนี้ท่านพึงละความสงสัยนี้ได้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว นายบ้านนามว่าปาฏลียะ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศธรรมโดยอนุปริยาย คุจหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือส่องไฟในที่มืดด้วยหวังว่า คนมีจักขุจักแลเห็นรูป ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต.

จบ ปาฏลียสูตรที่ ๑๓

จบ ความฉิบสยุด

อรรถกถาปาฏลียสูตรที่ ๑๓

ในปาฏลียสูตรที่ ๑๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทูเตยฺยานิ แปลว่า งานทูต เป็นหนังสือก็มี เป็นข่าวสาส์นจากปากก็มี. เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงปรารภคำนี้ว่า ปาณาติปาตญฺจําหํ ดังนี้ ทรงปรารภเพื่อแสดงความเป็นพระสัพพัญญูว่า เรามิได้รู้มาอย่างเดียว แม้เรื่องอื่น ๆ เราก็อธิบายอย่างนี้ ๆ. ทรงปรารภคำนี้ ว่า สนฺตฺติ หิ คามณฺนิ เอเก สมนพฺรหฺมณา ดังนี้ เพื่อทรงแสดง

ลัทธินี้ของสมณพราหมณ์ที่เหลือ แล้วให้ละลัทธินั้นเสีย. บทว่า มาลี กุณฺฑลตี ความว่า ประดับดอกไม้ด้วยพวงดอกไม้ ใส่ตุ้มหูด้วยตุ้มหูทั้งหลาย. บทว่า อิตฺตฺถิกามเหติ ความว่า ความใคร่กับหญิงทั้งหลาย ชื่ออิตฺตฺถิกาม (ให้ บำเรอตน) ด้วยอิตฺตฺถิกามเหล่านั้น. บทว่า อวสธาการํ ได้แก่ห้องนอน ที่ทำไว้ในที่แห่งหนึ่งของเรือนตระกูล เพื่ออยู่สบายสำหรับคนเดียวเท่านั้น. บทว่า เตนาคํ ยถาสตฺถิตฺยถาพลํ สมฺภวามิ ความว่า ข้าพระองค์ จะแจกจ่ายห้องนอนนั้น โดยสมควรแก่สติและโดยสมควรแก่กำลัง. บทว่า อลํ แปลว่า ควร. บทว่า กงฺขนิเย จานเ ได้แก่ในเหตุที่น่าสงสัย

ด้วยบทว่า จิตฺตสมมาธิ ทรงแสดงว่า ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธิ นั้นแล้ว พึงกลับได้จิตตสมมาธิ ด้วยอำนาจมรรค ๔ พร้อมกับวิปัสสนา.

บทว่า อปฺลนฺนคตตาย มยฺหํ ความว่า ปฏิปทานี้ย่อมเป็นไปอย่างนี้ เพราะ เราเป็นผู้ปฏิบัติไม่ผิด คือไม่มีความผิด. บทว่า กฏฺฐคคาโห แปลว่า ถือเอาชัยชนะ. บทว่า ฐมฺมสมมาธิ ในคำว่า อโยโข กามณฺธิ ฐมฺมสมมธิ ตตฺตร เจ ตฺวํ จิตฺตสมมาธิ ปฏฺฐิลเกยฺยยาตี นี้ ได้แก่กุศลกรรมบถ ๑๐.

บทว่า จิตฺตสมมาธิ ได้แก่มรรค ๔ พร้อมด้วยวิปัสสนา. อีกอย่างหนึ่ง

บทว่า ปามุชฺชํ ชายติ ความว่า ธรรม ๕ กล่าวคือความปราโมทย์ ปิติ ปัสสัทธิ สุข และสมาธิที่ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เมื่อปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปิตติ ดังนี้ ชื่อ ธรรมสมาธิ. ส่วนมรรค ๔ พร้อมด้วยวิปัสสนา ชื่อ จิตตสมมาธิ.

อีกอย่างหนึ่ง กุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อ จิตตสมมาธิ. ชื่อว่า พรหมวิหาร ๔ นี้

ชื่อธรรมสมาธิ ความที่จิตแน่วแน่ซึ่งเกิดขึ้นแก่ผู้บำเพ็ญธรรมสมาธินั้น
ชื่อจิตตสมาธิ. บทว่า เอวํ ตูวํ อิมํ กงฺขาธมฺมํ ปชฺเหยยาสิ ความว่า
เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าท่านตั้งอยู่ในธรรมสมาธิมีประเภทดังกล่าวแล้วนี้ พึง
กลับได้จิตตสมาธิอย่างนี้ พึงละความสงสัยนี้ได้โดยส่วนเดียว บทที่เหลือ
ในที่ทั้งปวง มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นเทียวแล.

จบ อรรถกถาปาฏลียสูตรที่ ๑๓

จบ อรรถกถาคามณีสังยุต

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จันทสูตร ๒. ตาลปุตตสูตร ๓. โยธาชีวสูตร ๔. หัตถาโรหสูตร
๕. อัสนาโรหสูตร ๖. ภูมกสูตร ๗. เทศนาสูตร ๘. อสังขาสสูตร
๙. กุณฺโถสูตร ๑๐. มณฺเฑียรสูตร ๑๑. คันธกสูตร ๑๒. ราตียสูตร
๑๓. ปาฏลียสูตร.

๕. อสังขตสังยุต

วรรคที่ ๑*

ว่าด้วยอสังขตะและทางให้ถึงอสังขตะ

[๖๗๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้รับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก้อสังขตะเป็นไฉน. คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่าอสังขตะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. ภายคตาสติ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตะ เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้แล. คุก่อนภิกษุทั้งหลาย กิจใดอันศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์ เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์พึงกระทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นอันเราอาศัยความอนุเคราะห์ กระทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย คุก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคณไม้ นั้นเรือนว่าง คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลังเลย นี้เป็นอนุศาสน์ของเราเพื่อเธอทั้งหลาย.

๑. วรรคที่ ๑ - ๒ แห่งอสังขตสังยุต อรรถกถาแก้รวม ๆ กัน.

[๖๗๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงอสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่อสังขตะเป็นไฉน. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ นี้เรียกว่าอสังขตะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน สมณะและวิปัสสนานี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ ฯลฯ

[๖๗๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย. ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. สมาธิที่มีทั้งวิตกวิจารณ์ สมาธิที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตกวิจารณ์ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๗๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. สุกขญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อปฺปณฺหิตสมาธิ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๗๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. สติปิฎฐาน ๔ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๗๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. สัมมปฺปธาน ๔ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๘๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. อิทธิบาท ๔ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๘๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. อินทรีย์ ๕ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๘๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
พละ ๕ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๘๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
โพชฌงค์ ๗ นี้ เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๘๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตะเราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ทางที่
จะให้ถึงอสังขตะเราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้แล. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
กิจใดอันศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์พึงกระทำแก่สาวก
ทั้งหลาย กิจนั้นเราอาศัยความอนุเคราะห์ กระทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงฟัง อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลังเลย
นี่เป็นอนุศาสน์ของเราเพื่อเธอทั้งหลาย.

จบ วรรคที่ ๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กายคตาสติสูตร ๒. สมถวิปัสสนาสูตร ๓. วิตักกสูตร
๔. สุญญตสูตร ๕. สติปัญญาสูตร ๖. สัมมปปธานสูตร ๗. อิทธิปาท-
สูตร ๘. อินทริยสูตร ๙. พลสูตร ๑๐. โพชฌงคสูตร ๑๑. มรรคสูตร.

อสังขตสังยุต

วรรคที่ ๒

ว่าด้วยอสังขตะและทางให้ถึงอสังขตะ

[๖๘๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสังขตะ และทางที่จะให้ถึงอสังขตะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิเลสขันธ์เป็นไฉน. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่าอสังขตะ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน. คือสมณะ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะ เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้แล. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิจใดอันศาสดาพึงแสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ พึงทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นอันเราอาศัยความอนุเคราะห์ทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเพ่ง อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลังเลย นี้เป็นอนุศาสน์ของเรา เพื่อเธอทั้งหลาย.

[๖๘๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิเลสขันธ์เป็นไฉน. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่าอสังขตะ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางที่จะให้ถึง

อสังขตะเป็นไฉน. คือ วิปัสสนานี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ. คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะ เราแสดงแล้วแก่เธอ
ทั้งหลาย ดังนี้แล ฯลฯ นี่เป็นอนุศาสน์ของเราเพื่อเธอทั้งหลาย

[๖๘๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ สมาธิมีทั้งวิตกวิจารณ์ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๘๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ สมาธิไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๘๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ สมาธิไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๙๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ สุญญตสมาธิ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๙๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ อนิมิตตสมาธิ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๙๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คือ อัปพนฺธิตสมาธิ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๙๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผา
กิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ พึงกำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกเสียได้ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๕๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไหน
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผา
กิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่
พึงกำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกเสียได้ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไหน
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผา-
กิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พึงกำจัดอกิขณา
และโทมนัสในโลกเสียได้ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๕๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไหน
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรเครื่องเผา
กิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ พึง
กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกเสียได้ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๕๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไหน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น
พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็น
บาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ.

[๖๕๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไหน
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น
พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อละธรรมอันเป็นบาป
อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๖๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น
พยายามปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้เพื่อยังกรรมอันเป็นกุศล
ที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมยังความพอใจให้เกิดขึ้น
พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อความตั้งอยู่ ความ
ไม่เลอะเลือน ความเพิ่มพูน ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์
แห่งกรรมอันเป็นกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอุทริบาทอันประกอบด้วย
ฉันทสมาธิและปรานสังขาร นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอุทริบาทอันประกอบด้วย
วิริยสมาธิและปรานสังขาร นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอุทริบาทอันประกอบด้วย
จิตตสมาธิและปรานสังขาร นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอุทริบาทอันประกอบด้วย
วิมมังสาสมาธิและปรานสังขาร นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสัทธินทรีย์ อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึง
อสังขตะ...

[๗๐๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญวิริยอินทรีย์อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติอินทรีย์อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสมาธิอินทรีย์อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๐๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญปัญญาอินทรีย์อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๑๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสุทธาพละอันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๑๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญวิริยพละอันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๑๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติพละอันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึง
อสังขตะ...

[๗๑๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสมาธิพละอันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๗๑๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญปัญญาพละ อันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๑๑๕] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์อัน
อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่า
ทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๑๑๖] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญ
ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์... วิริยะสัมโพชฌงค์... ปิติสัมโพชฌงค์... ปีสัททริ.
สัมโพชฌงค์... สมာธิสัมโพชฌงค์... อุเบกขาสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก
อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึง
อสังขตะ...

[๑๑๗] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่
จะให้ถึงอสังขตะ...

[๑๑๘] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาสังกัปปะ...
สัมมาวาจา... สัมมากัมมันตะ... สัมมาอาชีวะ... สัมมาวายามะ...
สัมมาสติอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ
นี้เรียกว่าทางที่จะให้ถึงอสังขตะ...

[๑๑๙] คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงอสังขตะเป็นไฉน.
คุกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมาสมาธิอันอาศัย
วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อความสละ นี้เรียกว่าทางที่

จะให้ถึงอสังขตะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังขตะและทางที่จะให้ถึงอสังขตะ เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้แล. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิจใดอัน ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลผู้อนุเคราะห์ พึงกระทำแล้วแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นอันเราอาศัยความอนุเคราะห์ กระทำแล้วแต่เธอทั้งหลาย. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้มีความเคียดรอนในภายหลังเลย นี้เป็นอนุศาสน์ของเราเพื่อเธอทั้งหลาย.

[๗๒๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงที่สุดและทางที่จะให้ถึงที่สุดแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ที่สุดเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๒๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันหาอาสวะมิได้ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันหาอาสวะมิได้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันหาอาสวะมิได้เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๒๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมที่จริงแท้ และทางที่จะถึงธรรมที่จริงแท้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่จริงแท้เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๒๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเป็นฝั่ง และทางที่จะให้ถึงธรรมอันเป็นฝั่งแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเป็นฝั่งเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๒๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันละเอียด และทางที่จะให้ถึงธรรมอันละเอียดแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันละเอียดเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเห็นได้แสนยาก และทางที่จะให้ถึงธรรมอันเห็นได้แสนยากแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเห็นได้แสนยากเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๒๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันไม่คร่ำคร่า และทางที่จะให้ถึงธรรมอันไม่คร่ำคร่าแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่คร่ำคร่าเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๒๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันยั่งยืน และทางที่จะให้ถึงธรรมอันยั่งยืนแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันยั่งยืนเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๒๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันไม่ทรุดโทรม และทางที่จะให้ถึงธรรมอันไม่ทรุดโทรมแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่ทรุดโทรมเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๒๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันใคร ๆ ไม่พึงเห็นด้วยจักษุวิญญาณ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันใคร ๆ ไม่พึงเห็นด้วยจักษุวิญญาณแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันใคร ๆ ไม่พึงเห็นด้วยจักษุวิญญาณเป็นไฉน ฯลฯ

[๗๓๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันไม่มีกิเลส เครื่องให้เนิ่นช้า และทางที่จะให้ถึงธรรมอันไม่มีกิเลสเครื่องให้เนิ่นช้าแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่มีกิเลสเครื่องให้เนิ่นช้าเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันสงบ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันสงบแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันสงบเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันไม่ตาย และทางที่จะให้ถึงธรรมอันไม่ตายแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่ตายเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันประณีต และทางที่จะให้ถึงธรรมอันประณีตแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันประณีตเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันเยือกเย็น และทางที่จะให้ถึงธรรมอันเยือกเย็นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันเยือกเย็นเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันปลอดภัย และทางที่จะให้ถึงธรรมอันปลอดภัยแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันปลอดภัยเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา และทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันอัศจรรย์ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันอัศจรรย์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันอัศจรรย์เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันไม่เคยมี เคยเป็น และทางที่จะให้ถึงธรรมอันไม่เคยมีเคยเป็นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันไม่เคยมีเคยเป็นเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๓๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความไม่มีทุกข์ และทางที่จะให้ถึงความไม่มีทุกข์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความไม่มีทุกข์เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันหาทุกข์มิได้ สละทางที่จะให้ถึงธรรมอันหาทุกข์มิได้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันหาทุกข์มิได้เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงนิพพาน และทางที่จะให้ถึงนิพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็นิพพานเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันหาความเบียดเบียนมิได้ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันหาความเบียดเบียนมิได้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันหาความเบียดเบียนมิได้เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันปราศจากความกำหนด และทางที่จะให้ถึงธรรมอันปราศจากความกำหนดแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันปราศจากความกำหนดเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความบริสุทธิ์ และทางที่จะให้ถึงความบริสุทธิ์แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความบริสุทธิ์เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความพ้น และทางที่จะให้ถึงความพ้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความพ้นเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันหาความอาลัยมิได้ และทางที่จะให้ถึงธรรมอันหาความอาลัยมิได้แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันหาความอาลัยมิได้เป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงที่พึง และทางที่จะให้ทางที่พึงแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ที่พึงเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๘] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงที่เร้น และทางที่จะให้ถึงที่เร้นแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ที่เร้นเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๔๙] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงที่ต้านทาน และทางที่จะให้ถึงที่ต้านทานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ต้านทานเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๕๐] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสรัณะ และทางที่จะให้ถึงสรัณะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สรัณะเป็นไฉน ฯลฯ.

[๗๕๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า และทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเป็นไฉน. ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ นี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าเป็นไฉน. ทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้าคือ กายคตาสติ นี้เรียกว่า ทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า และทางที่จะให้ถึงธรรมเป็นที่ไปในเบื้องหน้า เราแสดงแล้วแก่เธอทั้งหลาย ดังนี้แล. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิจใดอันศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อแก่ผู้อนุเคราะห์ ฟังทำแก่สาวกทั้งหลาย กิจนั้นอันเราอาศัยความอนุเคราะห์ ทำแล้วแก่เธอ

ทั้งหลาย. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง. คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง อย่าประมาท อย่าได้เป็นผู้มีความเคียดร้อน
ในภายหลังเลย นี่เป็นอนุศาสน์ของเราเพื่อเธอทั้งหลาย (ฟังขยายความ
ให้พิสดารเหมือนอย่างอสังขตะ)

จบ วรรคที่ ๒

อรรถกถาสังขตสังยุต

อรรถกถาวรรคที่ ๑ และที่ ๒

บทว่า **อสังขต** ได้แก่แก่นปัจฉัยไม่กระทำแล้ว. บทว่า **หิตลินา**
แปลว่า ผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล. บทว่า **อนุกรมุปเกน** แปลว่า
อนุเคราะห์อยู่. บทว่า **อนุกรมุป** **อุปาทาย** ความว่า กำหนดด้วยจิต
คิดช่วยเหลือ ท่านอธิบายว่า อาศัย ดังนี้ก็มี. บทว่า **กต** **โว** **ต** **มยา**
ความว่า ศาสดาเมื่อแสดงอสังขตะและทางแห่งอสังขตะนี้ ชื่อว่า ทำกิจ
แก่เธอทั้งหลายแล้ว กิจคือการแสดงธรรมไม่วิปริต ของศาสดาผู้อนุเคราะห์
ก็เพียงนี้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติต่อจากนี้ เป็นกิจของสาวกทั้งหลาย. ด้วย
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **เอตานิ ภิกฺขเว รุกฺขมฺมูลานิ**
ฯเปฯอมฺหาก **อนุศาสนิ** ดังนี้ ด้วยบทนี้ ทรงแสดงเสนาสนะคือ
โคนไม้. ด้วยบทว่า **สุญฺญาคารานิ** นี้ ทรงแสดงสถานที่ที่สงัดจากชน
และด้วยบททั้งสองทรงบอกเสนาสนะที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรทางกาย
และใจ ชื่อว่าทรงมอบ มรดกให้. บทว่า **ณายถ** ความว่า จงเข้าไปฟัง

อรฆณ ๓๘ ด้วยอรัณมณูปนิชฌาน และเพ่งขันธและอายตนะเป็นต้น ด้วยลักขณูปนิชฌาน โดยเป็นอนิจจลักษณะเป็นต้น ท่านอธิบายว่า จงเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนา. บทว่า มา ปมาทตฺถ แปลว่า อย่า ประมาท. บทว่า มา ปจฺจมา วิปฺปฏิสฺสริโน อหฺวตฺถ แปลว่า ชน เหล่าใดเมื่อก่อน เวลาเป็นหนุ่มไม่มีโรคสมบุรณ์ด้วยความสบาย ๘ อย่าง เป็นต้น ทั้งศาสดาก็อยู่พร้อมหน้า ละเว้นโยนิโสมนติการเสีย เสวยสุข ในการหลับนอน ทำตัวเป็นอาหารของเรือดทั้งคืนทั้งวัน ประมาทอยู่ ชน เหล่านั้น ภายหลัง เวลาชรา มีโรค ตาย วิบัติ ทั้งศาสดาก็ปรินิพพาน แล้ว นี่ก็ถึงการอยู่อย่างประมาทก่อน ๆ นั้น และพิจารณาเห็นความตายที่มี ปฏิสนธิว่าเป็นเรื่องหนัก ย่อมเดือดร้อน แต่เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อทรงแสดงดังนี้ จึงตรัสว่า มา ปจฺจมา วิปฺปฏิสฺสริโน อหฺวตฺถ ดังนี้. บทว่า อโย โว อมฺหากํ อนุสฺสณิ มิวธิบายว่า นี่เป็นอนุศาสนีคือโอวาทแต่สำนักของเราเพื่อเธอทั้งหลายว่า ฌายถ มา ปมาทตฺถ จงเพ่ง อย่าประมาท ดังนี้.

บทที่ควรจะกล่าว ในบทว่า กาย กายานุปลฺลตี ดังนี้ เป็นต้นนั้น ข้าพเจ้าจักกล่าวข้างหน้า. ในบทว่า อนฺตํ เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ชื่อว่า อันตะ เพราะไม่มีความยินดีด้วยอำนาจตัดหา ชื่อว่า อนาสวะ เพราะไม่มีอาสวะ ๔ ชื่อว่า สัจจะ เพราะเป็นปรมัตตสัจจะ ชื่อว่า ปาระ เพราะอรรถว่าเป็นส่วนนอกจากวิภูฏะ คือฝั่งโน้นหมายถึงวิภูฏะ ชื่อว่า นิปฺลณะ เพราะอรรถว่าละเอียด ชื่อว่า สุกฺกทสสะ เพราะเป็นธรรม ที่เห็นได้แสนยาก ชื่อว่า อชฺชชระ เพราะไม่คร่ำคร่าด้วยชรา ชื่อว่า ฐฺวะ

เพราะอรรถว่ามันคง. ชื่อว่า **อปโลกนิะ** เพราะเป็นธรรมไม่บุบสลาย
ชื่อว่า **อทัสสนะ** เพราะใครๆ ไม่พึงเห็นได้ด้วยจักขุวิญญาน ชื่อว่า
นิปปปัญจะ เพราะไม่มีกิเลสเครื่องเนิ่นช้าคือตัณหามานะและทิฏฐิ ชื่อว่า
สันตะ เพราะอรรถว่าเป็นสภาวะ ชื่อว่า **อมตะ** เพราะไม่มีความตาย
ชื่อว่า **ประณีต** เพราะอรรถว่าสูงสุด ชื่อว่า **สิวะ** เพราะอรรถว่ามี
ความเยือกเย็น ชื่อว่า **เขมะ** เพราะปราศจากอันตราย ชื่อว่า **ตัณห์กขยะ**
เพราะเป็นปัจจัยให้สิ้นตัณหา ชื่อว่า **อัจฉริยะ** เพราะควรปรบมือให้
เพราะอรรถว่าตั้งมั่นมาแต่สมาธิ เรื่องที่ไม่เคยมีเคยเป็นนั่นแหละ ชื่อว่า
อัพภูตะ ควรจะกล่าวว่ ไม่เกิดแล้วมีอยู่ ชื่อว่า **อนิติกะ** เพราะ
ปราศจากทุกข์ ชื่อว่า **อนิติกธรรมะ** เพราะเป็นธรรมปราศจากทุกข์
เป็นสภาวะ ชื่อว่า **นิพพาน** เพราะไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด ชื่อว่า
อัพยาปัชณะ เพราะไม่มีความเบียดเบียน ชื่อว่า **วิราคะ** โดยเป็นปัจจัย
แก่การบรรลुธรรมเครื่องคลายกำหนด ชื่อว่า **สุทธิ** เพราะเป็นธรรม
บริสุทธิ์โดยปรมาตถ์ ชื่อว่า **มุตติ** เพราะเป็นธรรมพ้นจากภพ ๓ ชื่อว่า
อนาลยะ. เพราะไม่มีอาลัย ชื่อว่า **ทีปะ** เพราะอรรถว่าเป็นที่พึง ชื่อว่า
เลณะ เพราะอรรถว่าควรที่จะพัก ชื่อว่า **ตาณะ** เพราะอรรถว่าเป็นที่
ต้านทาน ชื่อว่า **สธณะ** เพราะอรรถว่ากำจัดภัย อธิบายว่า ทำภัยให้
พินาศ. ชื่อว่า **ปรายณะ** เพราะเป็นดำเนินไป เป็นที่ไป เป็นที่พึง
อาศัยเบื้องหน้า. บทที่เหลือในที่นี้ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง ดังนี้แล.

จบ อรรถกถาสังขตสังยุต

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อสังขตสูตร ๒. อันตสูตร ๓. อนาสวสูตร ๔. สัจจสูตร
๕. ปารสูตร ๖. นิปฺนสูตร ๗. สุทฺททสสูตร ๘. อชัชฺชรสูตร ๙. ฐวสูตร
๑๐. อปโลกินสูตร ๑๑. อนิทฺสสนสูตร ๑๒. นิปปปัญฺจสูตร ๑๓. สันตสูตร
๑๔. อมสูตร ๑๕. ปณฺีตสูตร ๑๖. สีวสูตร ๑๗. เขมสูตร ๑๘. ตัณ्हัก-
ขยสูตร ๑๙. อัจฉริยสูตร ๒๐. อัพภูตสูตร ๒๑. อนีติกสูตร ๒๒. อนีติก-
ธรรมสูตร ๒๓. นิพพานสูตร ๒๔. อัพยาปฺชฌสูตร ๒๕. วิจารณ์สูตร
๒๖. สุทฺธิสูตร ๒๗. มุตฺติสูตร ๒๘. อนาลยสูตร ๒๙. ทีปสูตร
๓๐. เถณสูตร ๓๑. ตาณสูตร ๓๒. สรณสูตร ๓๓. ปราณสูตร.

จบ อสังขตสังยุต

๑๐. อภัยกตสังยุต

๑. เขมาเถรีสูตร

ว่าด้วยพระเขมาเถรีพยากรณ์ปัญหา

[๗๕๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล พระเขมาภิกษุณีเมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นโกศล เข้าอยู่ ณ ที่โตรณวัตถุ ในระหว่างกรุงสาวัตถีกับเมืองสาเกต ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากเมืองสาเกตจะไปยังกรุงสาวัตถี ประทับแรม ๑ ราตรีที่โตรณวัตถุ ระหว่างกรุงสาวัตถีกับเมืองสาเกต ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสเรียกราชบุรุษคนหนึ่งมาตรัสว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านจงไปดูให้รู้ว่า ณ ที่โตรณวัตถุมีสมณะหรือพราหมณ์ซึ่งสมควรที่เราจะพึงเข้าไปหา ณ วันนี้หรือไม่ ราชบุรุษนั้นทูลรับพระดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้วเที่ยวไปยังโตรณวัตถุจนทั่ว ก็ไม่ได้พบเห็นสมณะหรือพราหมณ์ซึ่งสมควรที่พระเจ้าปเสนทิโกศลจะพึงเสด็จเข้าไปหา.

[๗๕๓] ราชบุรุษนั้นได้พบพระเขมาภิกษุณี ซึ่งเข้าอาศัยอยู่ที่โตรณวัตถุ ครั้นพบแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระพุทธเจ้าข้า ที่โตรณวัตถุไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ซึ่งสมควรที่พระองค์จะพึงเสด็จเข้าไปหาเลย มี

๑. โตรณแปลว่าเสาค่าย หรือเสาระเนียด ณ ที่นี้เข้าใจว่าเป็นค่าย

ภิกษุณีนามว่าเขมา เป็นสาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และพระแม่เจ้านั้นมีกิตติศัพท์อันงามฟุ้งขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า พระแม่เจ้าเขมาภิกษุณีเป็นบัณฑิต เลียบแหลม มีปัญญา เป็นพหูสูต มีถ้อยคำไพเราะ มีปฏิภาณเป็นอย่างดี ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปหาพระแม่เจ้านั้นเถิด ขอเดชะ.

[๗๕๔] ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปหาพระเขมาภิกษุณีถึงที่อยู่ ทรงไหว้พระเขมาภิกษุณีแล้ว ประทับอยู่ ณ ที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสถามพระเขมาภิกษุณีว่า ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดหรือหนอ. พระเขมาภิกษุณีถวายพระพรว่า ขอถวายพระพร ปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงพยากรณ์.

ป. ข้าแต่แม่เจ้า ก็สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีกหรือ.

ข. ขอถวายพระพร แม้ปัญหานี้ก็เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ป. ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือหนอ.

ข. ขอถวายพระพร ปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ป. ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้หรือ.

ข. ขอลววยพระพร แม้ปัญหานี้ก็เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์อีกเหมือนกัน.

[๑๕๕] ป. เมื่อข้าพเจ้าถามว่า ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกหรือ ท่านก็ตอบว่า ขอลววยพระพร ปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีกหรือ ท่านก็ตอบว่า ขอลววยพระพร แม้ปัญหานี้ก็เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือ ท่านก็ตอบว่า ขอลววยพระพร ปัญหานี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า ข้าแต่แม่เจ้า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้หรือ ท่านก็ตอบว่า ขอลววยพระพร แม้ปัญหานี้ก็เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ข้าแต่แม่เจ้า อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหานี้.

[๑๕๖] ข. ขอลววยพระพร ถ้าอย่างนั้น อตมภาพจักขอย้อนถามมหาบพิตรในปัญหาข้อนี้บ้าง ปัญหาข้อนี้พอพระทัยมหาบพิตรอย่างใด มหาบพิตรพึงทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนี้เช่นนั้นเกิด ขอลววยพระพร มหาบพิตรจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน มหาบพิตรมีนักคำนวณ นักประเมินหรือนักประมาณไร ๆ ซึ่งสามารถจะคำนวณทราบในแม่น้ำคงคาว่า ทราบมีประมาณเท่านี้ หรือว่ามีทราบเท่านี้ ร้อยเม็ด หรือว่ามีทราบเท่านี้ พันเม็ด หรือว่ามีทราบเท่านี้ แสนเม็ด หรือไม่.

ป. ไม่มีเลย แม่เจ้า

ข. และมหาบพิตรนักคำนวณ นักประเมิน หรือนักประมาณใดๆ
ซึ่งสามารถจะคำนวณน้ำในมหาสมุทรว่า น้ำมีเท่านี้อาพหกะ หรือว่ามีน้ำ
เท่านี้ร้อยอาพหกะ หรือว่ามีน้ำเท่านี้พันอาพหกะ หรือว่ามีน้ำเท่านี้แสน
อาพหกะ หรือไม่ ขอถวายพระพร.

ป. ไม่มีเลย แม่เจ้า.

ข. นั่นเพราะเหตุไร ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่แม่เจ้า เพราะว่ามีมหาสมุทรเป็นของลึก ประมาณไม่ได้
หยั่งถึงได้โดยยาก.

[๗๕๗] ข. ฉะนั้นนั่นแล มหาบพิตร บุคคลเมื่อจะบัญญัติสัตว์
ฟังบัญญัติด้วยรูปใด รูปนั้นอันพระตถาคตละได้แล้ว ตัครากขาดแล้ว กระทำ
ให้ไม่มีที่ตั้ง จุจตาลยอดด้วน กระทำไม่ให้มีไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา
คู่ก่อนมหาบพิตร พระตถาคตพ้นจากการบัญญัติว่าเป็นรูป เป็นของลึก
ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก จุจมหาสมุทรฉะนั้น คำว่า สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิด. อีกก็ดี ย่อมไม่เกิดอีกก็ดี ย่อมเกิดและไม่เกิดอีกก็ดี
ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่ควร เมื่อบุคคล
บัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยเวทนาใด... เมื่อบัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วย
สัญญาใด... เมื่อบัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยสังขารเหล่าใด
เมื่อบัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยวิญญาณใดวิญญาณนั้น อันพระตถาคตละได้
แล้ว ตัครากขาดแล้ว กระทำให้ไม่มีที่ตั้ง จุจตาลยอดด้วน กระทำไม่ให้มี

ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดาถูกต้องมหาบพิตร พระตถาคตพ้นแล้วจากการบัญญัติว่าเป็นวิญญาน เป็นของลึกลับ ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก คุณมหาสมุทระนั้น คำว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดก็ดี ย่อมไม่เกิดก็ดี ย่อมเกิดอีกและไม่เกิดอีกก็ดี ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ก็ย่อมไม่ควร.

ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยินดี อนุโมทนาภายิตของพระเขมาภิกษุณี เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงไหว้พระเขมาภิกษุณีทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จจากไป.

[๗๕๘] สมัยต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถูก่อนมหาบพิตร ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่อาตมภาพไม่พยากรณ์.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกหรือ.

พ. ขอดวายพระพร แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่อาตมภาพไม่พยากรณ์เหมือนกัน.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือ.

พ. ขอดวายพระพรปัญหาข้อนี้ เป็นปัญหาที่อาตมภาพไม่พยากรณ์

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีก
หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้หรือ.

พ. ขอดวายพระพร แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่อาตมภาพไม่
พยากรณ์อีกนั่นแหละ.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ทูลถามว่า สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือ พระองค์ก็ตรัสตอบว่า ขอดวายพระพร ปัญหา
ข้อนี้เป็นปัญหาที่อาตมภาพไม่พยากรณ์ ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อ
ข้าพระองค์ทูลถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อม
ไม่เกิดอีก ก็หามิได้หรือ พระองค์ก็ตรัสตอบว่า ขอดวายพระพร แม้ปัญหา
ข้อนี้ก็ปัญหาที่อาตมภาพไม่พยากรณ์อีกนั่นแหละ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่พยากรณ์ปัญหาคอนั้น

[๗๕๕] พ. ขอดวายพระพร ถ้าอย่างนั้น อาตมภาพจักย้อนถาม
มหาบพิตรในปัญหาคอนั้นบ้าง ปัญหาคอนั้นพอพระทัยมหาบพิตรอย่างไร
มหาบพิตรพึงทรงพยากรณ์ปัญหาคอนั้นอย่างนั้นเถิด ขอดวายพระพร
มหาบพิตรจะทรงสำคัญความคอนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรทรงมีนักคำนวณ
นักประเมิน หรือนักประมาณใดๆ ซึ่งสามารถจะคำนวณเม็ดทรายในแม่น้ำ
คงคาว่า เม็ดทรายมีประมาณเท่านี้ ฯลฯ หรือว่ามีทรายประมาณเท่านี้
แสนเม็ดหรือไม่.

ป. ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

พ. และมหาบพิตรทรงมีนักคำนวณ นักประเมิน หรือนัก
ประมาณไร ๆ ซึ่งสามารถจะคำนวณน้ำในมหาสมุทรว่า มีน้ำเท่านี้ อापหกะ
๑ล๑ หรือว่ามีน้ำเท่านี้ แสนอาพหกะหรือไม่.

ป. ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

พ. ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร มหาบพิตร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะวามหาสมุทรเป็นของล็กประมาณ
ไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก พระเจ้าข้า.

[๗๖๐] พ. ฉันนันันแแล มหาบพิตร บุคคลเมื่อจะบัญญัติสัตว์
ฟังบัญญัติด้วยรูปใด รูปนั้นอันตถาคตละได้แล้ว ตัครากขาดแล้ว กระทำ
ให้ไม่มีที่ตั่ง จุจตาลยอดด้วน กระทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา
คู่ก่อนมหาบพิตร ตถาคตพ้นจากการบัญญัติว่าเป็นรูป เป็นของล็ก
ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยากจุมมหาสมุทรจะนั้น คำว่าสัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ย่อมไม่เกิดอีกก็ดี ย่อมเกิดอีกและไม่เกิดอีกก็ดี
ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่ควร บุคคลเมื่อจะ
บัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยเวทนาใด ... เมื่อบัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วย
สัญญาใด ... เมื่อบัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยสังขารเหล่าใด ... เมื่อ
บัญญัติสัตว์ ฟังบัญญัติด้วยวิญญาณใด วิญญาณนั้นอันตถาคตละได้แล้ว
ตัครากขาดแล้ว กระทำให้ไม่มีที่ตั่ง จุจตาลยอดด้วน กระทำไม่ให้มีไม่
ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา คู่ก่อนมหาบพิตร ตถาคตพ้นแล้วจากการ
บัญญัติว่าเป็นวิญญาณ เป็นของล็ก ประมาณไม่ได้ หยั่งถึงได้โดยยาก

คฺจมหาสมุทร ฉะนั้น คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก
ย่อมไม่เกิดอีกก็ดี ย่อมเกิดอีกและไม่เกิดอีกก็ดี ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้
ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่ควร.

[๗๖๑] ป. อัจจรรยัจริง พระเจ้าข้า ไม่เคยมี พระเจ้าข้า ใน
ข้อที่อรรถกัปปอรรถ พยัญชนะกับพยัญชนะ ของพระศาสดากับของสาวิกา
ย่อมเทียบกันได้ เข้ากันได้ ไม่ผิดเพี้ยนในบทที่สำคัญ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
สมัยหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปหาพระเขมาภิกษุณี ใต้ตามความขื่อนี้มา
ครั้งหนึ่งแล้ว แม่แม่เจ้ารูปนั้นก็ได้พยากรณ์ความขื่อนี้ด้วยบทเหล่านี้ ด้วย
พยัญชนะเหล่านี้ แก่ข้าพระพุทธเจ้า ดูพระผู้มีพระภาคเจ้าเหมือนกัน
นำอัจจรรยัจริง พระเจ้าข้า ไม่เคยมีมา. พระเจ้าข้า นี้ข้อที่อรรถกัปปอรรถ
พยัญชนะกับพยัญชนะ ของพระศาสดากับของสาวก ย่อมเทียบกันได้
เข้ากันได้ ไม่ผิดเพี้ยนในบทที่สำคัญ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้า
มีกิจมาก มีกรรมมาก ถ้ากระไร จึงขอลุลลาไปในบัดนี้.

พ. ขอลถวายพระพร บัดนี้ มหาบพิตรทรงทราบกาลอันสมควรเกิด
ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยินดีอนุโมทนาพระภายิตของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ ทรงอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำ
ประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป.

จบ เขมาเถรีสูตรที่ ๑

อรรถกถาอัพยาตสังยุต

อรรถกถาเขมาเถรีสูตรที่ ๑

อัพยาตสังยุต สูตรที่ ๑ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เขมา** ได้แก่อุบาสิกาของพระเจ้าพิมพิสาร เวลาเป็นคฤหัสถ์ เป็นคนมีศรัทธา บวชแล้วเป็นพระมหาเถรี ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งไว้ในเขตทิศะทางมีปัญญามาก โดยพระพุทธรพจน์อย่างนี้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** บรรดาภิกษุณีสาวิกาของเราผู้มีปัญญามาก ภิกษุณีเขมาเป็นยอดเยี่ยม **บทว่า ปณฺธิตา** ได้แก่ประกอบด้วยความเป็นบัณฑิต. **บทว่า พุยตุตา** ได้แก่ประกอบด้วยความเป็นผู้เฉียบแหลม **บทว่า เมธาวิณี** ได้แก่ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำจัดกิเลส. **บทว่า พหุสุตฺตา** ได้แก่ประกอบด้วยความเป็นพหูสูต ทั้งทางปริยัตติ ทั้งทางปฏิเวธ.

บทว่า คณโก ได้แก่เป็นผู้ฉลาดคำนวณสิ่งที่ไม่แยกกัน (นับประมวล). **บทว่า มุฑฺธิโก** ได้แก่เป็นผู้ฉลาดคำนวณด้วยแหวนมืออยู่ที่นิ้วมือ (นับประเมิน). **บทว่า ตํขายโก** ได้แก่เป็นผู้ฉลาดคำนวณสิ่งที่เป็นก้อน (นับประมาณ) **บทว่า คมฺภีโร** ได้แก่ถึกแปดหมื่นสี่พันโยชน์. **บทว่า อปฺปเมยฺโย** ได้แก่ประมาณโดยคำนวณเป็นอาพหกะไม่ได้. **บทว่า ทุปฺปปรโยคาโห** ได้แก่หยั่งลงเพื่อถือเอาประมาณโดยคำนวณเป็นอาพหกะได้ยาก. **บทว่า เยน รูเปน ตถาคตํ** ความว่า ฟังบัญญัติตถาคตกถาวคือ สัตว์ว่า สูง ต่ำ คำ ขาว ดังนี้ ด้วยรูปใด. **บทว่า ตํ รูปี ตธา-**

คตสุต ปหีน ความว่า รูปมีประการยังกล่าวแล้ว พระตถาคตผู้สัพพัญญู ละได้แล้ว ด้วยการละตัณหา. บทว่า **รูปสังขยา วิมุตโต** ความว่า พ้นจากการรับรองว่าเป็นรูปต่อไป โดยส่วนแห่งรูปและอรุปบ้าง จากการบัญญัติว่า รูป เพราะระงับแม้โวหารว่า จักมีถึงปานนี้ ดังนี้บ้าง. บทว่า **คมภิโร** ได้แก่ลี้กเพราะความลี้กทางอชยาศัยด้วย เพราะความลี้กทางคุณธรรมด้วย อธิบายว่า เมื่อพระตถาคตผู้ลี้กทางคุณธรรมนั้นมียู่อย่างนี้. คำว่า เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตกล่าวคือสัตว์นี้ ย่อมมี นี้ ย่อมไม่เหมาะ ย่อมไม่ควร แม้คำว่า เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ตถาคตย่อมไม่มี เป็นต้น ย่อมไม่เหมาะย่อมไม่ควร แก่พระตถาคตผู้สัพพัญญู ผู้ทรงเห็นความไม่มีแห่งบัญญัตินั้น เพราะไม่มีข้อที่เป็นเหตุให้มีบัญญัติว่า ตถาคตกล่าวคือสัตว์ เป็นต้น.

บทว่า **อสนุทิสฺสตี** ได้แก่จักมีย่างนี้. บทว่า **สมสุตตี** ได้แก่จักมีติดต่อ. บทว่า **น วิหายิสฺสตี** ได้แก่จักไม่มีศัพท์ที่ผิดพลาด. เทศนาว่า **อคุปทสมิ** ในที่นี้ ทรงประสงค์บทที่สำคัญ. แต่บทนี้ ตริสโดยอริการแห่งอภัยกตธรรม ซึ่งกล่าวไว้พิสดารแล้วในชั้นชิวรรคที่ ๒ นั้นแล.

จบ อรรถกถาขมาเถรีสูตรที่ ๑

๒. อนุราธสูตร*

ว่าด้วยพระอนุราธะพยากรณ์ปัญหา

[๗๖๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ในป่ามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระอนุราธะก็อยู่ในกุฎิในป่าที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นแล พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเป็นอันมาก เข้าไปหาท่านพระอนุราธะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระอนุราธะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระอนุราธะว่า คุณก่อนท่านอนุราธะพระตถาคตผู้เป็นอุดมบุรุษ ผู้เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุถึงธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติในฐานะทั้ง ๔ นี้ คือ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ ท่านพระอนุราธะตอบว่า คุณก่อนท่านทั้งหลาย พระตถาคตผู้เป็นอุดมบุรุษ ผู้เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุถึงธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัตินอกจากฐานะทั้ง ๔ นี้ คือ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มี หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้.

๑. อนุราธสูตรที่ ๒ ไม่มีอรรถกถาแก้.

[๗๖๓] เมื่อท่านพระอนูราธกล่าวอย่างนี้แล้ว พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นได้กล่าวกะท่านพระอนูราธว่า ก็ภิกษุรูปนี้ชะรอยจักเป็นภิกษุใหม่ บวชแล้วไม่นาน หรือเป็นพระเถระแต่หากเป็นพระเขลา ไม่นฉลาด ครั้งนั้นแล พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้น ได้รุกรานท่านพระอนูราธด้วยวาตะว่าเป็นภิกษุใหม่และด้วยวาตะว่าเป็นพระเขลา แล้วได้พากันลุกขึ้นจากอาสนะหลีกไป เมื่อพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นหลีกไปแล้วไม่นาน ท่านพระอนูราธได้มีความคิด ดังนี้ว่า ถ้าพวกปริพาชกเหล่านั้นฟังถามยิ่งขึ้นไป เราจะพยากรณ์แก่พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นอย่างไรหนอ จึงจะเป็นอันกล่าวตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จะไม่กล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งสหธรรมิกใดๆ ผู้คล้อยตามวาตะ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนพึงติเตียนได้.

[๗๖๔] ครั้งนั้นแล ท่านพระอนูราธได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์อยู่ที่กุฎิในป่าในที่ไม่วิกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้งนั้น พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเป็นอันมาก ได้เข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับข้าพระองค์ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วได้ถามข้าพระองค์ว่า ก่อนท่านอนูราธ พระตถาคตผู้เป็นอุดมบุรุษ

เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุถึงธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัติในฐานะทั้ง ๔ นี้ คือ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ฯลฯ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ข้าพระองค์ได้ตอบเขาเหล่านั้นว่า คุณก่อนท่านทั้งหลาย พระตถาคตผู้เป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุถึงธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อทรงบัญญัติข้อนั้น ย่อมทรงบัญญัตินอกจากฐานะทั้ง ๔ นี้ คือ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ฯลฯ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนี้แล้ว พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นได้กล่าวจะข้าพระองค์ว่า กิจกัณฐรูปนี้ชะรอยจักเป็นกิกษุใหม่ บวชแล้วไม่นาน หรือว่าเป็นพระเถระ แต่หากเป็นพระเขลา ไม่ฉลาด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้น ได้รุกรานข้าพระองค์ด้วยวาตะว่าเป็นกิกษุใหม่ และด้วยวาตะว่าเป็นพระเขลา แล้วได้พากันลุกขึ้นจากอาสนะหลีกไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นหลีกไปแล้วไม่นาน ข้าพระองค์ได้มีความคิดว่า ถ้าพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นฟังถามเรายิ่งขึ้นไปไซ้ เราจะพยากรณ์แก่พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นเหล่านั้นอย่างไรจึงจะเป็นอันกล่าวตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว จะไม่กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม ทั้งสหธรรมิกใดๆ ผู้คล้อยตามวาตะ จะไม่ถึงฐานะอันวิญญูชนพึงติเตียนได้ ดังนี้ พระเจ้าข้า.

[๗๖๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนูราธะ เธอจะ
สำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน. รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง. ท่านพระอนูราธะ
กราบทูลว่าไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

อ. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาควร
หรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา เราเป็นนั่นนั่นเป็นตัวตนของเรา.

อ. ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

พ. เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

อ. ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

อ. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดาควร
หรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตน
ของเรา.

อ. ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

[๗๖๖] พ. คุณก่อนอนูราธะ เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใด
อย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอก
ก็ดี หยาบก็ดี เละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้
ก็ดี รูปนั้นทั้งหมด เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า

นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เวทนา...
สัญญา...สังขาร...วิญญาน อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต
อนาคตและปัจจุบัน เป็นภายในก็ดี เป็นภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียด
ก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี เวทนา...
สัญญา...สังขาร...วิญญานทั้งหมด ท่านพึง เห็นด้วยปัญญาอันชอบ
ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตน
ของเรา คุณก่อนอนุราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อ
หน่ายทั้งในรูป ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสัญญา
ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในวิญญาน เมื่อเบื่อหน่าย
ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว
ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี
ดังนี้.

[๗๖๗] คุณก่อนอนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอ
ย่อมเห็นรูปว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นเวทนาว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นสัญญาว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นสังขารว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นวิญญาณว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๗๖๘] พ. คุณก่อนอนูราธะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอยอมเห็นว่าสัตว์ในรูปหรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นว่าสัตว์อื่นจากรูปหรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นว่า สัตว์ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. เธอเห็นว่า สัตว์อื่นจากเวทนา จากสัญญา จากสังขาร จากวิญญาณหรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๗๖๙] พ. คุณก่อนอนูราธะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอเห็นรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นสัตว์หรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

[๗๗๐] พ. คุณก่อนอนูราธะ เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เธอเห็นว่า สัตว์นี้ไม่มีรูป ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีสังขาร ไม่มีวิญญาณหรือ.

อ. ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอนูราชะ ก็เธอหาสัตว์ในชั้น ๔ นี้ โดยจริง โดยแท้ ไม่ได้ในปัจจุบัน ควรหรือที่เธอจะพยากรณ์ว่า คุณก่อนท่านทั้งหลาย ตถาคต ผู้เป็นอุดมบุรุษ ผู้เป็นบรมบุรุษบรรลุดังธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อบัญญัติข้อนั้น ย่อมบัญญัตินอกจากฐานะทั้ง ๔ นี้ คือ สัตว์ เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ฯลฯ หรือว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้ ดังนี้.

อ. ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

พ. สาธุ สาธุ อนูราชะ คุณก่อนอนูราชะ ในกาลก่อนด้วย ในบัดนี้ด้วย เราย่อมบัญญัติทุกข์และความคับแค้นแห่งทุกข์.

จบ อนูราชสูตรที่ ๒

๓. ปฐมสารีบุตรโกฏิสูตร

ว่าด้วยพระโกฏิตะถามปัญหาพระสารีบุตร

[๗๗๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเย็น ท่านพระมหาโกฏิตะออกจากที่หลีกเร้น ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่าน

พระสารีบุตรว่า คุณก่อนท่านพระสารีบุตร สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือ. ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนท่าน ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ม. คุณก่อนท่าน สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกหรือ.

ส. คุณก่อนท่าน แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ม. คุณก่อนท่าน สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี หรือ.

ส. คุณก่อนท่าน ปัญหาข้อนี้เป็น ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์อีกเหมือนกัน.

ม. คุณก่อนท่าน สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้หรือ.

ส. คุณก่อนท่าน แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์อีกเหมือนกัน.

ม. คุณก่อนท่าน เมื่อผมถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกหรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนท่าน ปัญหาข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ฯลฯ เมื่อผมถามว่า คุณก่อนท่าน สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้หรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนท่าน แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์อีกเหมือนกัน
คุณก่อนท่าน อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหานี้.

[๗๗๒] คุณ่อนท่าน คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ นี้ย่อมเป็นคำที่หมายถึงรูป คุณ่อนท่าน คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ นี้ย่อมเป็นคำที่หมายถึงเวทนา คุณ่อนท่าน คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ นี้ย่อมเป็นคำที่หมายถึงสัญญา คุณ่อนท่าน คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ นี้ย่อมเป็นคำที่หมายถึงสังขาร คำว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ นี้ย่อมเป็นคำที่หมายถึงวิญญาณ คุณ่อนท่าน นี้แหละเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

จบ ปฐมสารปุตตโกฏฐิตสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฐมสาริปุตตโกฏิสูตรที่ ๓

ในปฐมสาริปุตตโกฏิสูตรที่ ๓ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า รูปคตเมตฺ ได้แก่เป็นเพียงรูปเท่านั้น. ในบทนี้ ท่านพระสารีบุตรแสดงว่า ใคร ๆ นอกจากรูปย่อมได้รับนามว่าสัตว์ ฉะนั้นเมื่อไม่มีรูป สิ่งนั้นย่อมเป็นเพียงนามเท่านั้น. แม้ในบทว่า เวทนาคตเมตฺ เป็นต้น ก็นัยนี้แหละ บทว่า อัย โข อาวุโส เหตุ ความว่า นี่คือสถานะที่ไม่ควรได้รับ (ชื่อ) เพราะพ้นรูปเป็นต้น เป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

จบ อรรถกถาปฐมสาริปุตตโกฏิสูตรที่ ๓

๔. ทุติยสาริปุตตโกฏิสูตร*

ว่าด้วยพระโกฏิตะถามปัญหาพระสารีบุตร

[๗๑๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ฯลฯ ได้มีคำถามอย่างนั้นเหมือนกันว่า คุณก่อนท่าน อะไรเล่า เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

[๗๑๔] ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุความเห็น ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มียอมไม่เกิดอีกก็มี

๑. สูตรที่ ๔ - ๘ อรรถกถาแก้ว่ามีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

ก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้
ก็ดี ดังนี้ ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่รู้ ไม่เห็นรูปตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็น
เหตุเกิดแห่งรูปตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งรูป ตามความ
เป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งรูปตามความเป็นจริง
ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้า
ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ย่อม
ไม่เกิดอีกก็มีก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่
เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่รู้ไม่เห็นเวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาน ตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นเหตุเกิดแห่งเวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาน ตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งเวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาน ตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่ง
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน ตามความเป็นจริง.

[๗๗๕] คุณอนาทนผู้มีอายุ ก็แต่ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกก็ดี สัตว์
เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีก็ดี สัตว์เบื้องหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่เกิด
มีแก่บุคคลผู้รู้ผู้เห็นรูปตามความเป็นจริง รู้เห็นเหตุเกิดแห่งรูปตามความ
เป็นจริง รู้เห็นความดับแห่งรูปตามความเป็นจริง รู้เห็นปฏิบัติเครื่องให้
ถึงความดับแห่งรูปตามความเป็นจริง ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตาย
แล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีกก็ดี สัตว์
เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีก็ดี สัตว์เบื้องหน้า

แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่เกิด มีแก่บุคคลผู้รู้ผู้เห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามความเป็นจริง รู้เห็นเหตุเกิดแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามความเป็นจริง รู้เห็นความดับแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามความเป็นจริง รู้เห็นปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตามความเป็นจริง.

จบ ทตติยสาริปุตตโกฏฐิตสูตรที่ ๔

๕. ทตติยสาริปุตตโกฏฐิตสูตร

ว่าด้วยพระโกฏฐิตะถามปัญหาพระสารีบุตร

[๗๗๖] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏฐิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ฯลฯ ได้มีคำถามอย่างนั้น เหมือนกันว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

[๗๗๗] ท่านพระสารีบุตรตอบว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ความเห็นว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความระหาย ความเร่าร้อน ความทะยานอยากในรูป ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีก

ก็ห้ามมิได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความระหาย ความเร่าร้อน ความทะยานอยากในเวทนา ใน สัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ.

[๗๗๘] ดูก่อนท่าน ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความระหาย ความเร่าร้อน ความทะยานอยากใน รูป ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์ เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีก ก็ห้ามมิได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ปราศจากความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความระหาย ความเร่าร้อน ความทะยานอยากในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ดูก่อนท่าน นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยในพระผู้มี- พระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

จบ ตติยสาริปุตตโกฏิสูตรที่ ๕

๖. จตุตถสาริปุตตโกฏิสูตร

ว่าด้วยพระสารีบุตรถามปัญหาพระโกฏิฐิตะ

[๗๗๙] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโกฏิฐิตะ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี ครั้งนั้นแล ในเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่หลีกเร้นแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระมหาโกฏิฐิตะ

ถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหาโกฏิฐิตะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอใจ
ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วท่านพระสารีบุตร
ได้ถามท่านพระมหาโกฏิฐิตะว่า คุณก่อนท่านมหาโกฏิฐิตะ สัตว์เป็นหน้า
แต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือ ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หา
มิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้หรือ ฯลฯ เมื่อผมถามแล้วดังนี้ ท่านก็ตอบว่า
คุณก่อนท่าน แม้ปัญหาข้อนี้ก็เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์
คุณก่อนท่าน ก็อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรง
พยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

[๗๘๐] ท่านพระมหาโกฏิฐิตะตอบว่า คุณก่อนท่าน ความเห็นว่า
สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่
เกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีก็ดี
สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ก็ดี
ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีรูปเป็นที่มาอินดี ผู้ยินดีแล้วในรูป ผู้หมกมุ่นแล้ว
ในรูป ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งรูปตามความเป็นจริง ความเห็นว่า สัตว์
เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อม
เกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หามิได้ก็ดี ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้มีเวทนา
สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นที่มาอินดี ผู้ยินดีแล้วหมกมุ่นแล้วในเวทนา
ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งเวทนา แห่ง
สัญญา แห่งสังขาร แห่งวิญญาณ ตามความเป็นจริง.

[๗๘๑] คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีรูปเป็นที่มา ยินดี ผู้ไม่ยินดีแล้วในรูป ผู้ไม่หมกมุ่นแล้วในรูป ผู้รู้เห็นความดับแห่งรูป ตามความเป็นจริง ความเห็นว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หา มิได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นที่มา ยินดี ผู้ไม่ยินดีแล้ว ไม่หมกมุ่นแล้วในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ใน วิญญาณ ผู้รู้เห็นความดับแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร แห่ง วิญญาณ ตามความเป็นจริง คุณก่อนท่าน นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

[๗๘๒] ท่านพระสารีบุตรถามว่า คุณก่อนท่าน ก็ปริยายแม่อื่น ซึ่งเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้นพึงมีหรือ ท่านพระมหาโกณฑัญญะตอบว่า พึงมีท่าน คือ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีภพเป็นที่มา ยินดี ผู้ไม่ยินดีแล้วในภพ ผู้หมกมุ่นแล้วในภพ ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความดับ แห่งภพตามความเป็นจริง.

[๗๘๓] คุณก่อนท่าน ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีภพเป็นที่มา ยินดี ผู้ไม่ยินดี

แล้วในภพ ผู้ไม่หมกมุ่นแล้วในภพ ผู้รู้ผู้เห็นความดับแห่งภพตามความเป็นจริง คุณก่อนท่าน แม้ข้อนี้ก็เป็ปริยายให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้นเหมือนกัน.

[๗๘๔] ท่านพระสารีบุตรถามว่า คุณก่อนท่าน ก็ปริยายแม้อื่น ซึ่งเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น ฟังมีหรือ ท่านพระมหาโกณฑลิตะตอบว่า ฟังมีท่าน คือ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หา มิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หา มิได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีอุปาทานเป็นที่มา มิได้ ผู้ยินดีแล้วในอุปาทาน ผู้หมกมุ่นแล้วในอุปาทาน ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งอุปาทาน ตามความเป็นจริง.

[๗๘๕] คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หา มิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หา มิได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีอุปาทานเป็นที่มา ยินดี ผู้ไม่ยินดีแล้วในอุปาทาน ผู้ไม่หมกมุ่นแล้วในอุปาทาน ผู้รู้ผู้เห็นความดับแห่งอุปาทานตามความเป็นจริง คุณก่อนท่าน แม้ข้อนี้ก็เป็ปริยายให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

[๗๘๖] ท่านพระสารีบุตรถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ก็ปริยายแม้อื่นอีก ซึ่งเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น ฟังมีหรือ ท่านพระมหาโกณฑลิตะตอบว่า ฟังมีท่าน คือ ความเห็นว่าสัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อม

เกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีตัณหาเป็นที่มายินดี ผู้ยินดีแล้วในตัณหา ผู้หมกมุ่นแล้วในตัณหา ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความดับแห่งตัณหาตามความเป็นจริง.

[๗๘๗] คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ความเห็นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี ย่อมไม่เกิดมีแก่บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเป็นที่มายินดี ผู้ไม่ยินดีแล้วในตัณหา ผู้ไม่หมกมุ่นแล้วในตัณหา ผู้รู้ผู้เห็นความดับแห่งตัณหาตามความเป็นจริง คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ข้อนี้แลเป็นปริยายให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนี้.

ส. คุณก่อนท่าน ก็ปริยายเหมือนซึ่งเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนี้ ฟังมีหรือ.

ม. คุณก่อนท่าน บัดนี้ ท่านยังปรารถนาอะไรในปัญหาข้อนี้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้อีก คุณก่อนท่านสารีบุตร วัตรเพื่อปัญญาดีย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้พ้นวิเศษแล้วเพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา.

จบ จตุตถสารีบุตรโกฏฐิตสูตรที่ ๖

๗. โมคคัลลานสูตร

ว่าด้วยวัจฉโคตรปริพาชกถามปัญหาพระโมคคัลลานะ

[๗๘๘] ครั้งนั้นแล วัจฉโคตรปริพาชกเข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระมหาโมคคัลลานะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น

แล้วได้ถามท่านพระมหาโมคคัลลานะว่า คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ โลกเที่ยงหรือ ท่านพระมหาโมคคัลลานะตอบว่า คุณก่อนวัจจะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ โลกไม่เที่ยงหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ โลกมีที่สุดหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ โลกไม่มีที่สุดหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ ชีพก็อันนั้นหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนโมคคัลลานะ ชีพเป็นอื่น สรีระก็เป็นอื่นหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนโมคคัลลานะ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือ.

ม. คุณก่อนวัจจะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนโมคคัลลานะ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมไม่เกิดอีก หรือ.

ม. คุณก่อนวัจฉะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนโมคคัลลานะ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือ.

ม. คุณก่อนวัจฉะ ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้หรือ.

ม. คุณก่อนวัจฉะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

[๗๘๕] ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้นแล้ว พยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง โลกมีที่สุดบ้าง โลกไม่มีที่สุดบ้าง ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้นบ้าง ชีพเป็นอย่างอื่น สรีระก็เป็นอย่างอื่นบ้าง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีกบ้าง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกบ้าง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีบ้าง สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้บ้าง คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ ก็อะไรเล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสมณโคดม เมื่อถูกถามอย่างนี้แล้ว ไม่ทรงพยากรณ์อย่างนั้นว่า โลกเที่ยงก็ดี โลกไม่

เที่ยงก็ดี โลกมีที่สุกก็ดี โลกไม่มีที่สุกก็ดี ชีพก็อันนั้น สรีระก็อันนั้นก็ดี
ชีพเป็นอย่างอื่น สรีระก็เป็นอย่างอื่นก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อม
เกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่
ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว
ย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็หาไม่ได้ก็ดี.

[๗๕๐] ม. คุณอนวัจจะ ก็เพราะพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นย่อม
ตามเห็นจักขุว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ปริพาชก
ผู้ถือลัทธิอื่นย่อมตามเห็นหู.... จมูก.... ลิ้น.... กาย.... ใจว่า
นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา. เพราะเหตุนี้ เมื่อพวก
ปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลก
เที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ไม่เกิดอีก
ก็หาไม่ได้บ้าง คุณอนวัจจะ ส่วนพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อม
ทรงพิจารณาเห็นจักขุว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตน
ของเรา ย่อมทรงพิจารณาเห็น หู.... จมูก.... ลิ้น.... กาย.... ใจว่า
นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะฉะนั้น
เมื่อพระตถาคตถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงไม่ทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลก
เที่ยงก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หาไม่ได้ ย่อมไม่เกิด
อีกก็หาไม่ได้ก็ดี.

[๗๕๑] ครั้งนั้นแล วัจจโคตรปริพาชกลุกขึ้นจากที่นั่งแล้วเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โลกเที่ยง หรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณอนวัจจะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่เราไม่พยากรณ์ ฯลฯ.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้หรือ.

พ. คุณอนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้เราก็ก็นิยามพยากรณ์.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเหล่า เป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้นแล้ว ย่อมพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้บ้าง ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเหล่าเป็นเหตุเป็นปัจจัยได้ พระโคตมผู้เจริญ เมื่อถูกทูลถามอย่างนั้นแล้ว จึงไม่ทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้ก็ดี.

[๗๕๒] พ. คุณอนวัจจะ พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นยอมตาม เห็นจักขุว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นยอมตามเห็น หู.... จมูก.... ลิ้น.... กาย.... ใจว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา เพราะเหตุนี้ เมื่อพวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้บ้าง คุณอนวัจจะ ส่วนพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ย่อมทรงพิจารณาเห็นจักษุว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่
ตัวตนของเรา ย่อมทรงพิจารณาเป็น หู...จมูก...ลิ้น...กาย...
ใจว่า นั่นไม่ใช่ของเราเราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เพราะเหตุ
นั้น เมื่อตลาคตถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงไม่ทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลก
เที่ยงก็ดี. ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เกิด
อีกก็หามิได้ก็ดี.

[๗๕๓] ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ นำอัสจรรยฺ์ไม่เคยมี ในข้อ
ที่อรรถกับอรรถ พัญชนะกับพัญชนะ ของศาสดาภิของสาวก ย่อม
เทียบกันได้เข้ากันได้ ไม่ผิดเพี้ยนกัน ในบทที่สำคัญ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
เมื่อกันี้ข้าพระองค์ได้เข้าไปหาสมณมหาโมคคัลลานะแล้ว ได้ถามความข้อนี้
แม้สมณมหาโมคคัลลานะก็ได้พยากรณ์ความข้อนี้ ด้วยบทเหล่านี้ด้วย
พัญชนะเหล่านี้ แก่ข้าพระองค์ ดูพระโคตมผู้เจริญเหมือนกัน ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ นำอัสจรรยฺ์ไม่เคยมี ในข้อที่อรรถกับอรรถ พัญชนะ
กับพัญชนะ ของศาสดาภิของสาวก ย่อมเทียบกันได้ เข้ากันได้
ไม่ผิดเพี้ยนกัน ในบทที่สำคัญ.

จบ โมคคัลลานะสูตรที่ ๗

๘. วัจจสูตร

ว่าด้วยวัจจโคตรปริพชกถามปัญหาพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๗๕๔] ครั้งนั้นแล วัจจโคตรปริพชกได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว

ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โลกเที่ยงหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตอบว่า คุณก่อนวัจจะปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่เราไม่ พยากรณ์ ฯลฯ.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ก็ห้ามได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามได้หรือ.

พ. คุณก่อนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่เราไม่พยากรณ์อีก เหมือนกัน.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเล่า เป็นเหตุเป็นปัจจัย ได้พวก ปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้นแล้ว พยากรณ์อย่างนี้ว่า โลก เที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามได้ ย่อมไม่ เกิดอีกก็ห้ามได้บ้าง ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรเล่า เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้พระโคตมผู้เจริญ เมื่อถูกทูลถามอย่างนั้นแล้ว ไม่ทรงพยากรณ์อย่างนี้ โลกเที่ยงก็ดี ฯลฯ ส่วนเบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามได้ ย่อมไม่ เกิดอีกก็ห้ามได้ก็ดี.

[๗๕๕] พ. คุณก่อนวัจจะ พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น ย่อมเห็น รูปโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนว่ามีรูป ย่อมเห็นรูปในตน หรือย่อม เห็นตนในรูป ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญูณโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนว่ามี วิญญูณ ย่อมเห็นวิญญูณในตน หรือย่อมเห็นตนในวิญญูณ เพราะฉะนั้น พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้นแล้ว จึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามได้ ย่อมไม่

เกิดอีกก็ห้ามได้บ้าง คุณก่อนวัจจะ ส่วนพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ยอมไม่เห็นรูปโดยความเป็นตน ยอมไม่เห็นตนว่ามีรูป ยอมไม่เห็นรูป
ในตน หรือยอมไม่เห็นตนในรูป ฯลฯ ยอมไม่เห็นวิญญูณโดยความ
เป็นตน ยอมไม่เห็นตนว่ามีวิญญูณ ยอมไม่เห็นวิญญูณในตน หรือ
ยอมไม่เห็นตนในวิญญูณ เพราะฉะนั้น เมื่อตถาคตถูกถามอย่างนั้น
จึงไม่พยากรณ์อย่างนี้ว่าโลกเที่ยงก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วยอม
เกิดอีกก็ห้ามได้ ยอมไม่เกิดอีกก็ห้ามได้ก็ดี.

[๗๕๖] ครั้งนั้นแล วัจจโคตรปริพาชกลุกขึ้นจากที่นั่งแล้ว
ได้เข้าไปหาที่ในพระมหาโมคคัลลณะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านโมคคัล-
ลณะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามพระมหาโมคคัลลณะว่า คุณก่อนท่านโมค-
คัลลณะ โลกเที่ยงหรือ ท่านพระมหาโมคคัลลณะตรัสว่า คุณก่อนวัจจะ
ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ ฯลฯ.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลณะ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ย่อมเกิดอีก
ก็ห้ามได้ ยอมไม่เกิดอีกก็ห้ามได้หรือ.

พ. คุณก่อนวัจจะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ทรงพยากรณ์อีกเหมือนกัน.

ว. คุณก่อนท่านโมคคัลลณะ อะโรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้
พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้น ย่อมพยากรณ์อย่างนี้ว่า
โลกเที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วยอมเกิดอีกก็ห้ามได้ ยอม

ไม่เกิดอีกก็ห้ามได้บ้าง คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ เห็นอะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้พระสมณโคดม เมื่อถูกทูลถามอย่างนั้นแล้ว ย่อมไม่ทรง พยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงก็ดี ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีก ก็ห้ามได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามได้ก็ดี.

[๗๕๗] คุณก่อนวัจจะ พวกปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นย่อมเห็นรูปโดย ความเป็นตน ย่อมเห็นตนว่ามีรูป ย่อมเห็นรูปในตน หรือย่อมเห็นตน ในรูป ฯลฯ ย่อมเห็นวิญญูณโดยความเป็นตน ย่อมเห็นตนว่ามีวิญญูณ ย่อมเห็นวิญญูณในตน หรือย่อมเห็นตนในวิญญูณ เพราะฉะนั้น พวก ปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่น เมื่อถูกถามอย่างนั้น จึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลก เที่ยงบ้าง ฯลฯ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามได้ ย่อมไม่เกิด อีกก็ห้ามได้บ้าง คุณก่อนวัจจะ ส่วนพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมไม่ทรงเห็นรูป โดยความเป็นตน ย่อมไม่ทรงเห็นตนว่ามีรูป ย่อมไม่ ทรงเห็นรูปในตน หรือย่อมไม่ทรงเห็นตนในรูป ฯลฯ ย่อมไม่ทรงเห็น วิญญูณโดยความเป็นตน ย่อมไม่ทรงเห็นตนว่ามีวิญญูณ ย่อมไม่ทรง เห็นวิญญูณในตน หรือย่อมไม่ทรงเห็นตนในวิญญูณ เพราะฉะนั้น เมื่อ พระตถาคตถูกทูลถามอย่างนั้น จึงไม่ทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า โลกเที่ยงก็ดี โลกไม่เที่ยงก็ดี โลกมีที่สูงสุดก็ดี โลกไม่มีที่สูงสุดก็ดี ชิพก็อันนั้น สรีระก็ อันนั้นก็ดี ชิพเป็นอย่างอื่น สรีระก็เห็นอย่างอื่นก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกก็ดี สัตว์ เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีก็ดี สัตว์เบื้องหน้าแต่ ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามได้ก็ดี.

[๗๕๘] คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ นำอัสจรรย์ไม่เคยมี ในข้อที่
อรรถกับอรรถ พัญชนะกับพัญชนะ ของศาสดาบของสาวก ย่อมเทียบ
กันได้ สมกันได้ ไม่ผิดเพี้ยนกันในบทที่สำคัญ คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ
เมื่อที่นี้ข้าพเจ้าได้เข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม ได้ทูลถามเรื่องนี้ แม้พระ-
สมณโคดมก็ได้ทรงพยากรณ์เรื่องนี้ ด้วยบทเหล่านี้ ด้วยพัญชนะเหล่านี้
แก่ข้าพเจ้า คุณท่านโมคคัลลานะเหมือนกัน คุณก่อนท่านโมคคัลลานะ
นำอัสจรรย์ไม่เคยมี ในข้อที่อรรถกับอรรถ พัญชนะกับพัญชนะของ
ศาสดาบของสาวก ย่อมเทียบกันได้ สมกันได้ ไม่ผิดเพี้ยนกันในบทที่
สำคัญ.

จบ วัจฉสูตรที่ ๗

๘. กุตุหลธาลาสูต

ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้ายอดเยี่ยมกว่าครูทั้ง ๖

[๗๕๙] ครั้งนั้นแล วัจฉโคตรปริพาชกได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้ทราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ เมื่อวันก่อน ๆ
โน้น พวกสมณพราหมณ์และปริพาชกผู้ถือลัทธิอื่นมากด้วยกัน นั่งประชุม
กันในศาลาวุ่นวาย ได้เกิดมีการสนทนาขึ้นในระหว่างว่า ปุณณกัสสปนี้แล
เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ
ชนส่วนมากยกย่องว่า ปุณณกัสสปนั้นย่อมพยากรณ์สาวกผู้กระทำกาล

กิริยาล่วงไปแล้วในอุปบัติทั้งหลายว่า ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ท่าน
โน่นบังเกิดในภพโน้น ดังนี้ แม่สาวกคนใดของท่านปุณณกัสสปนั้น เป็น
บุรุษสูงสุด เป็นบุรุษยอดเยี่ยม บรรลุความปฏิบัติยอดเยี่ยมแล้ว ท่าน
ปุณณกัสสปก็ย่อมพยากรณ์สาวกเมื่อนั้นผู้กระทำกาลกิริยาล่วงไปแล้วใน
อุปบัติทั้งหลายว่า ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น
ดังนี้ แม่มีกขลิโคธาส... แม่นิครณฐนาฏบุตร... แม่สญชัยเวฬุบุตร...
แม่ปุททกัจจานะ... เมื่อจิตเกสกัมพลก็เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์
มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี แม่ท่าน
อจิตเกสกัมพลนั้นก็ย่อมพยากรณ์สาวกผู้กระทำกาลกิริยาล่วงไปแล้วใน
อุปบัติทั้งหลายว่า ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น
ดังนี้ แม่สาวกคนใดของท่านอจิตเกสกัมพลนั้นเป็นบุรุษสูงสุด เป็นบุรุษ
ยอดเยี่ยม ได้บรรลุความปฏิบัติอันยอดเยี่ยมแล้ว ท่านอจิตเกสกัมพลก็
ย่อมพยากรณ์สาวกผู้กระทำกาลกิริยาล่วงไปแล้วเมื่อนั้นในอุปบัติทั้งหลายว่า
ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ดังนี้ เหมือนกัน
แม่พระสมณโคดมนี้เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มี
เกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ ชนส่วนมากยกย่องว่าดี แม่พระสมณโคดมนั้น
ก็ทรงพยากรณ์สาวกผู้กระทำกาลกิริยาล่วงไปแล้วในอุปบัติทั้งหลายว่า ท่าน
โน่นบังเกิดในภพโน้น ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ดังนี้ และสาวกของ
พระสมณโคดมนั้น รูปใดเป็นบุรุษสูงสุด เป็นบุรุษยอดเยี่ยม ได้บรรลุ
ความปฏิบัติอันยอดเยี่ยมแล้ว พระสมณโคดมก็ทรงพยากรณ์สาวกรูปนั้น
ผู้กระทำกาลกิริยาล่วงไปแล้วในอุปบัติทั้งหลายว่า ท่านโน่นเกิดในภพโน้น
ท่านโน่นบังเกิดในภพโน้น ดังนี้ เหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นพระสมณโคดมนั้น
ยังทรงพยากรณ์สาวกรูปนั้นอย่างนี้ว่า รูปโน้นตัดตณหาขาดแล้ว ถอน

สังโยชน์ทิ้งเสียแล้ว ทำที่สุดแห่งทุกข์แล้วเพราะได้บรรลุเหตุที่ละมานะได้ โดยชอบ ดังนี้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้านั้น มีความเคลือบแคลง สงสัยแท้ว่า อย่างไร ๆ พระสมณโคตมก็ต้องทรงรู้ธรรมอันบุคคลพึงรู้อย่าง

[๘๐๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนวัจนะ จริงทีเดียว ควรที่ท่านจะสงสัยเคลือบแคลงใจ ความเคลือบแคลงเกิดขึ้นแล้วแก่ท่าน ในฐานะที่ควรสงสัย คุณก่อนวัจนะ เราย่อมบัญญัติความเกิดขึ้นแก่คนที่ยังมีอุปาทานเท่านั้น หาบัญญัติแก่คนที่หาอุปาทานมิได้ไม่ คุณก่อนวัจนะ ไฟมิเชื่อจึงลุกโพลง ไม่มีเชื่อหาลุกโพลงไม่แม้ฉันใด คุณก่อนวัจนะ เราย่อมบัญญัติความเกิดขึ้นแก่คนที่ยังมีอุปาทาน หาบัญญัติแก่คนที่หาอุปาทานมิได้ไม่ ฉันนั้นเหมือนกันแล.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญสมัยใด เปลวไฟถูกลมพัด ย่อมไปไกลได้ ก็พระโคตมผู้เจริญจะทรงบัญญัติอะไรแก่เปลวไฟนี้ ในเพราะเชื่อเล่า.

พ. คุณก่อนวัจนะ สมัยใด เปลวไฟถูกลมพัด ย่อมไปไกลได้ เราย่อมบัญญัติเชื่อ คือ ลมนั้น คุณก่อนวัจนะ เพราะสมัยนั้น ลมย่อมเป็นเชื้อของเปลวไฟนั้น.

ว. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ สมัยใด สัตว์ย่อมทอดทิ้งกายนี้ด้วย ไม่เข้าถึงกายอันใดอันหนึ่งด้วย ก็พระโคตมผู้เจริญ จะทรงบัญญัติอะไรแก่สัตว์นี้ในเพราะอุปาทานเล่า.

พ. คุณก่อนวัจนะ สมัยใด สัตว์ทอดทิ้งกายนี้ด้วย ไม่เข้าถึงกายอันใดอันหนึ่งด้วย เราย่อมบัญญัติอุปาทาน คือ ตัณหานั้นแล คุณก่อนวัจนะ เพราะว่าสมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น.

จบ กุศุหลุสาลาสูตฺรที่ ๕

อรรถกถากุตุหลสาลาสูตรที่ ๕

ในกุตุหลสาลาสูตรที่ ๕ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **กุตุหลาลัย** ความว่า สาลาเฉพาะหลัง ชื่อว่ากุตุหลา ไม่มี แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ถือลัทธิต่าง ๆ กัน สนทนากันถึงเรื่องต่าง ๆ ที่สาลาใด สาลานั้น คือสาลาหลังนี้สำหรับสมณพราหมณ์เป็นอันมาก ท่านกล่าวดังนี้. สาลาหลังนี้ ท่านเรียกว่า **กุตุหลสาลา** เพราะเป็นที่เกิดความวุ่นวายว่า พุดอะไรกัน. บทว่า **ทुरปี คจฺจติ** ความว่า ย่อมไปจนถึงพรหมโลกชั้นอภัสสร. บทว่า **อิมญจ กายํ นิกฺขิปติ** ความว่า ย่อมทอดทิ้งด้วยจตุจิต. บทว่า **อนุปฺปนฺโน โหติ** ความว่า ย่อมไม่เข้าถึง เพราะปฏิสนธิจิตไม่เกิดในจิตขณะนั้นเอง.

จบ อรรถกถากุตุหลสาลาสูตรที่ ๕

๑๐. อานันทสูตร

ว่าด้วยพระอานนท์ถามปัญหา

[๘๐๑] ครั้งนั้นแล **วัจฺจ โคตรปริพาชก** ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อตตามีอยู่หรือ เมื่อวัจจ โคตรปริพาชกได้ทูลถามอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง

คุณเสียบ วัจจโคตรปริพาชกได้ทูลถามอีกว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ
ก็อิตตาไม่มีหรือ แม้ครั้งที่สอง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงคุณเสียบ
เหมือนกัน ครั้นแล้ว วัจจโคตรปริพาชกก็ได้ลุกขึ้นจากที่นั่งหลีกไป.

[๘๐๒] ครั้งนั้น เมื่อวัจจโคตรปริพาชกหลีกไปแล้วไม่นาน
ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
เพราะเหตุอะไรหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าอันวัจจโคตรปริพาชกทูลถาม
ปัญหาแล้ว จึงไม่ทรงพยากรณ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอานนท์
เราอันวัจจโคตรปริพาชกถามว่า อิตตามีอยู่หรือ ถ้าจะพึงพยากรณ์ว่า
อิตตามีอยู่ไซ้ คำพยากรณ์นั้นก็จักไปร่วมกับลัทธิของพวกสมณพราหมณ์
ผู้เป็นสัตสศติกุฎฐิ คุณก่อนอานนท์ เราอันวัจจโคตรปริพาชกถามว่า อิตตา
ไม่มีหรือ ถ้าจะพึงพยากรณ์ว่า อิตตาไม่มีไซ้ คำพยากรณ์นั้นก็จักไปร่วม
กับลัทธิของพวกสมณพราหมณ์ผู้เป็นอุจเฉทิกุฎฐิ คุณก่อนอานนท์ เราอัน
วัจจโคตรปริพาชกถามว่า อิตตามีอยู่หรือ ถ้าจะพึงพยากรณ์ว่า อิตตามี
อยู่ไซ้ คำพยากรณ์ของเรานั้น จักอนุโลมเพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งญาณว่า
ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาบ้างหรือหนอ.

อา. หามิได้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนท์ ถ้าหากเราอันวัจจโคตรปริพาชกถามว่า อิตตา
ไม่มีหรือ จะพึงพยากรณ์ว่า อิตตาไม่มีไซ้ คำพยากรณ์นั้นคงจักเป็นไป
เพื่อความหลงงมงายแก่วัจจโคตรปริพาชกผู้งมงายอยู่แล้ว เมื่อก่อนอิตตา
ของเราได้มีแล้วแน่นอน บัดนี้ อิตตานั้นไม่มี ดังนี้.

จบ อานันทสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาอานันทสูตรที่ ๑๐

ในอานันทสูตรที่ ๑๐ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เตสเมตํ สทฺธิ อภิวิสฺส** ความว่า คำพยากรณ์นั้นจักเป็นอันเดียวกันกับลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้น จักอนุโลมเพื่อความเกิดขึ้นแห่งญาณว่า **สพฺเพ ฌมฺมา อนตฺตา** วิปัสสนาญาณว่า **สพฺเพ ฌมฺมา อนตฺตา** นี้ย่อมเกิดขึ้น คำพยากรณ์ของเรานั้น จักอนุโลมบ้างหรือหนอ.

จบ อรรถกถาอานันทสูตรที่ ๑๐

๑๑. สกยสูตร

ว่าด้วยวัจจโคตรปริพาชกถามปัญหาพระสกยักัจจานะ

[๘๐๓] สมัยหนึ่ง ท่านพระสกยักัจจานะอยู่ ณ ที่พักซึ่งก่อสร้างด้วยอิฐ ใกล้เคียงบ้านญาติ ครั้งนั้นแล วัจจโคตรปริพาชกได้เข้าไปหาท่านพระสกยักัจจานะถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านสกยักัจจานะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ถามท่านพระสกยักัจจานะว่า คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกหรือ ท่านพระสกยักัจจานะตอบว่า คุณก่อนวัจจนะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

ว. คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกหรือ.

๘. คุณก่อนวัจฉะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

๙. คุณก่อนกัจจანะผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือ.

๘. คุณก่อนวัจฉะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

๙. คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้หรือ.

๘. คุณก่อนวัจฉะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์.

๙. คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปแล้วย่อมเกิดอีกหรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนวัจฉะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เกิดอีกหรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนวัจฉะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็มี ย่อมไม่เกิดอีกก็มีหรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนวัจฉะ ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ เมื่อข้าพเจ้าถามว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเกิดอีกก็ห้ามมิได้ ย่อมไม่เกิดอีกก็ห้ามมิได้หรือ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนวัจฉะ แม้ปัญหาข้อนี้ก็ปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสมณโคดมไม่ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้น.

๗. คุณก่อนวัจนะ เหตุอันใดและปัจจัยอันใดเพื่อการบัญญัติว่า สัตว์มีรูปก็ดี ว่าสัตว์ไม่มีรูปก็ดี ว่าสัตว์มีสัญญาก็ดี ว่าสัตว์ไม่มีสัญญาก็ดี ว่าสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี เหตุอันนั้นและปัจจัยอันนั้น ฟังดับทุกๆ อย่าง หาเศษมิได้ บุคคลเมื่อบัญญัติสัตว์ ว่าสัตว์มีรูปก็ดี ว่าสัตว์ไม่มีรูปก็ดี ว่าสัตว์มีสัญญาก็ดี ว่าสัตว์หาสัญญามิได้ก็ดี ว่าสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี ฟังบัญญัติด้วยอะไร.

๘. คุณก่อนกัจจานะผู้เจริญ ท่านบวชนานเท่าไร.

๙. ไม่นาน ได้สามพรรษา.

๑๐. คุณก่อนผู้มีอายุ การกล่าวแก่ของผู้ที่กล่าวแก่ได้มากถึงเท่านี้ เมื่อการกล่าวแก่ไพเราะอย่างนี้แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องพูดอะไรกันอีก.

จบ สกฺขียสูตฺรที่ ๑๑

จบ อภัยาคตสังยุต

อรรถกถาสกฺขียสูตฺรที่ ๑๑

ในสกฺขียสูตฺรที่ ๑ ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เอตฺตเกน** **เอตฺตกเมว** ความว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ การพยากรณ์ของผู้ที่ชี้แจงว่า เมื่อเหตุมี ย่อมมีรูปเป็นต้น คือ พยากรณ์ว่า เมื่อเหตุไม่มี รูปย่อมไม่มี โดยกาลเท่านี้ นั้น มีมากถึงเพียงนี้ ก็ไม่ต้องกล่าวอะไร ในการพยากรณ์ที่ไพเราะเพราะพริ้งเป็นที่น่าพอใจยิ่ง กล่าวโดยนัยแห่งธรรมเทศนานั้นแหละ ไม่จำเป็นต้องกล่าวอะไร เลิกพูดกันได้.

จบ อรรถกถาสกฺขียสูตฺรที่ ๑๑

จบ อรรถกถาอภัยาคตสังยุต

จบ อรรถกถาสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

รวมพระสูตรที่มีในอภัยกตสังยุตนี้ คือ

๑. เขมาเถรีสูตร ๒. อนุราชสูตร ๓. สารีปุตตโกฏิจิตสูตรที่ ๑
๔. สารีปุตตโกฏิจิตสูตรที่ ๒ ๕. สารีปุตตโกฏิจิตสูตรที่ ๓ ๖. สารีปุตต-
โกฏิจิตสูตรที่ ๔ ๗. โมคคัลลานสูตร ๘. วัจฉสูตร ๙. กุตุหลสาลาสูตร
๑๐. อานันทสูตร ๑๑. สภียสูตร.

จบ สฬายตนวรรคสังยุต

รวมสังยุตที่มีในสฬายตนวรรคสังยุตนี้ คือ

๑. สฬายตนสังยุต ๒. เวทนาสังยุต ๓. มาตุคามสังยุต
๔. ชัมพูชาทกสังยุต ๕. สามัญชาทกสังยุต ๖. โมคคัลลานสังยุต
๗. จิตตคหปติปัจจนาสังยุต ๘. ความนิสังยุต ๙. อสังขตสังยุต
๑๐. อภัยกตสังยุต